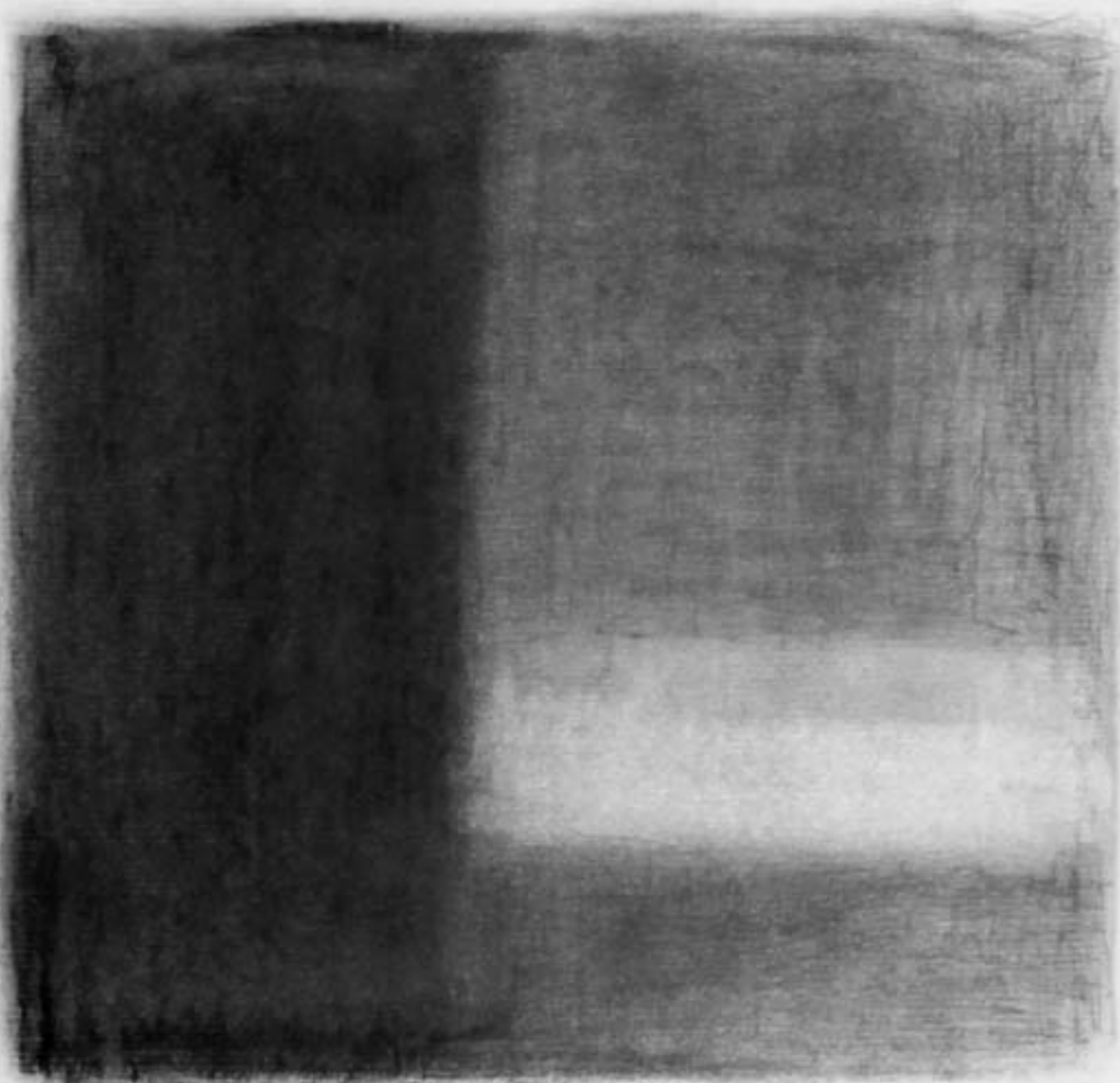

MŰHELY

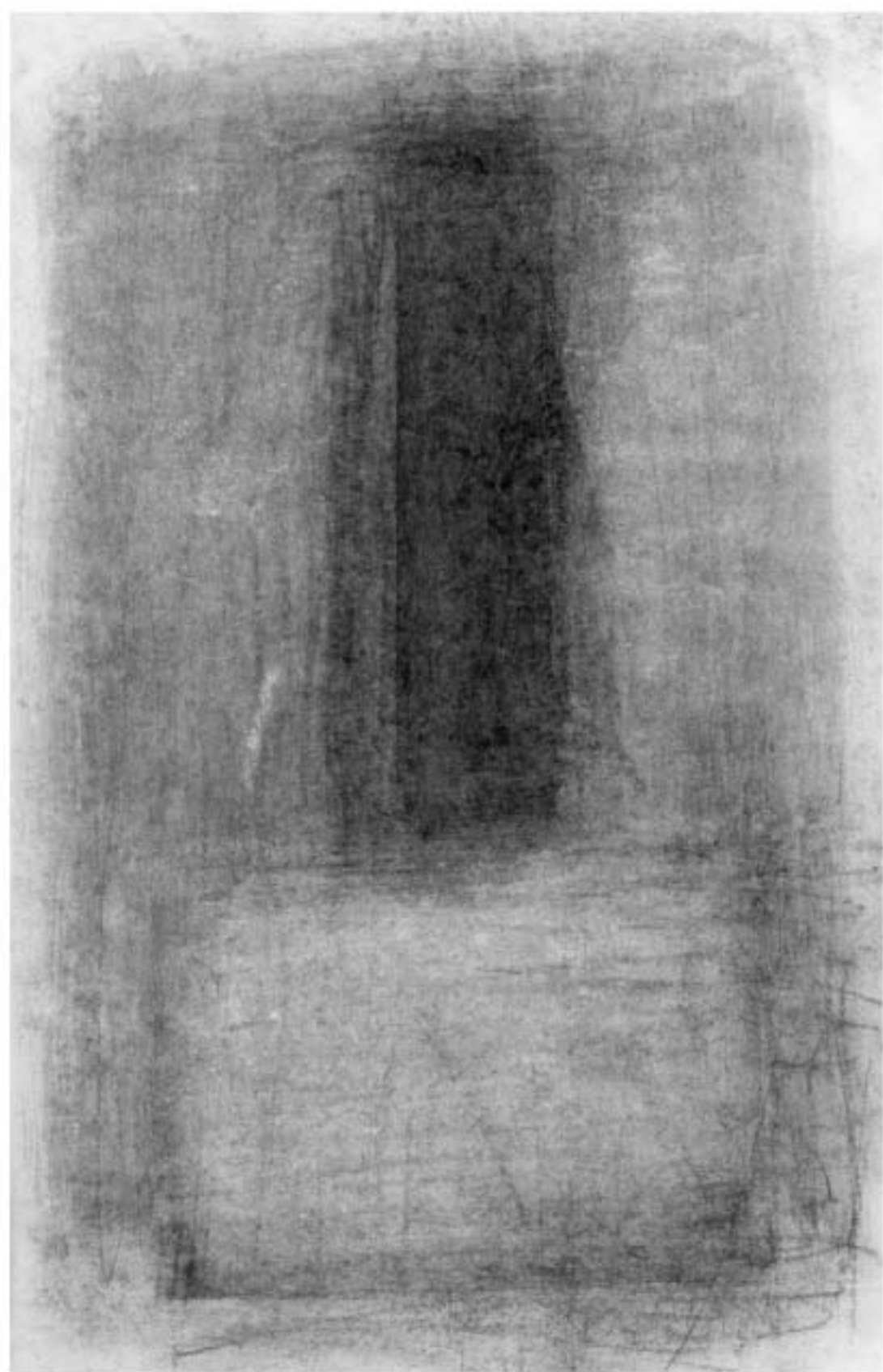

Milena Šurjanovič: Szenttamási életképek
• Szoboszlai-Kiss Katalin: Zénón és a sztoikus filozófia • Deák László: Repkény • Beck Tamás, Bíró József, Brokés Ágnes, Czigány György, Karácsonyi Zsolt, Kerék Imre, Lárαι Eszter, Lauer Gábor, Lázár Bence András, Németh István Péter, Stiller Kriszta és

2010

3

Székács Vera versei • Kovács Jolánka prózája • Széles Klára: Bűn és bűnhődés Galgóczi Erzsébet életművében • In memoriam Sulyok Vince: Sulyok Vince: Győri alkony; Gömőri György: Két levél Sulyok Vincétől • Tolnay Imre: Krajcsovic Éva rajzairól • Képek: Krajcsovic Éva rajzai

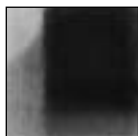

Tartalom

MILENA ŠURJANOVIĆ: Szenttamási életképek (Borbély János István fordítása)	3
---	---

„Édesanyám a nagymama mellett, mi, gyerekek pedig oldalvást térdepeltünk... Sem a háború előtt, sem utána, sohasem hittem olyan őszintén Istenben, és nem is imádkoztam annyira tiszta szívből, mint akkor. Olyan odaadóan mondtam a nagymama után az imaszöveget, hogy úgy éreztem, megállt az idő, határtalanná vált a tér, s hogy a Jóisten hall engem.”

SZOBOSZLAI-KISS KATALIN: A szerencsés hajótörött – Zénón és a sztoikus filozófia	11
--	----

„Elsőként Zénón Az ember természetéről című írásában állította, hogy a végső cél a természettel összhangban élni, amely az erény szerinti élet... Az erényes élet a természettel összhangot mutató dolgok tapasztalata... Mindenki természete a mindenség természetének része.”

DEÁK LÁSZLÓ: Repkény	22
----------------------------	----

„Jobb, ha most senki se látja, megfélekednek róla ideig-óráig, ha nem is végleg. Békét hagynak neki, még ha egyáltalán nincs is békében, még ha minden apróságon képes is magát felpaprikázni, de a gondolatai, emlékei azért teljesen lekötik, egyedül ezek képesek lekötni. Na és még a megszakítatlan nézelődése, ez a kényszeres figyelés, ami kedvtelő módon és szórakozottan siklik egyik tárgyról a másikra, egyik ismeretlen arcról a másikra. Sőt, egyik redőről, ráncról, hogy úgy mondjam, a másikra. Szinte, míg meg nem zavarja valaki avatatlan, végigpásztázza szemével a befoglalt képet, színről színre, formáról formára, fényről fényre, árnyról árnyra.”

CZIGÁNY GYÖRGY: Mi ketten	34
A távoli kedveshez	34
BROKÉS ÁGNES: Versek	35
SZÉKÁCS VERA: Csillaghaikuk	37
Háromszög a víz fölött	37
Út az égen át	38
LAUER GÁBOR: Télutó	39
terepasztal	39
szorít	39
Úszik	39
BÍRÓ JÓZSEF: Amikor minden tó... ..	40
Felettes fényben	40
Tájkép	40
STILLER KRISZTA: A Dunánál	41
KARÁCSONYI ZSOLT: Ússz, Faust, ússz!	42
KOVÁCS JOLÁNKA: Hamu és parázs	45

LÁZÁR BENCE ANDRÁS:	Túlságosan is	46
	Törje ketté.....	46
LÁRAI ESZTER:	A kisleánykor panaszaiából.....	48
BECK TAMÁS:	A főbérlet.....	49
	Köd.....	49
	Alszol.....	50
NÉMETH ISTVÁN PÉTER:	Három könyvjelző	51
	Három csendkép	52
KERÉK IMRE:	Hommage à Kassák Lajos	53
	Kondor Béla-érem	52

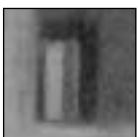
SZÉLES KLÁRA:	Bűn és bűnhődés Galgóczi Erzsébet életművében – Az igazságérzet vállalása	54
---------------	--	----

Galgóczi Erzsébet jelleme, élete, művei igazságérzete jegyében fogantak. Igazságérzet és hűség: egy tőről fakadnak. Hűség az ártatlanul bűnhődők igazához, akárcsak falujához és az „én falum”-nak vallott „egész Magyarország”-hoz.

IN MEMORIAM SULYOK VINCE

SULYOK VINCE:	Győri alkony	63
GÖMÖRI GYÖRGY:	Két levél Sulyok Vincétől	64

TOLNAY IMRE:	Szín- és szénjegyzetek Krajcsovics Éva rajzaihoz	67
--------------	--	----

NÉMETH ISTVÁN PÉTER:	Vers-szentély kéklő Duna-tájon (Kerék Imre: Dombos út)	68
KELEMEN LAJOS:	Mi is a tét? (Brokés Ágnes költészetéről, a <i>Szerenád</i> ürügyén)	70
HALMAI TAMÁS:	Elpergő égtájak (Báthori Csaba: Jel a semmiről)	72
KEMSEI ISTVÁN:	Hosszú még az út (Hús és sakk. Antológia)	73
FALVAI MÁTYÁS:	Nem is éltél igazán (Kőrösi Zoltán: Szerelmes évek – Gyávaság)	74
JUHÁSZ ATTILA:	Ikrek a sorban, ikrek a tükörben (Mohai V. Lajos: Centrum és periféria, Egy szín tónusai)	75
MOHAI V. LAJOS:	A másik műfaj varázsa (Jász Attila: fürdőkádból a tenger, avagy különbségben a hasonlóság)	77

KÉPEK: KRAJCSOVICS ÉVA rajzai

Szenttamási életképek

Szállási gyerekhad

Mindenféle akadt közöttünk. Kicsi is, nagy is, fiú is, lány is, fehér is, kormos is, szerb is, szlovák is, magyar is. Meg egy pár ruszin, mutatóba. Ki gatyában, ki meg anélkül. De azért megértettük egymást, s valamiben egyfélék: szállási gyerekek voltunk.

Egy falka emberpalánta, akik jóban, rosszban összetartanak.

Hogy „tilos” csínytevések idején őrt álljunk egymásnak, mindannyian a legbizalmasabb feladatnak tekintettük. Mert a tanyavilágban egész sor tiltott játék csábítja a gyereknépet, csupán az adott pillanat és persze becsület dolga, mikor derül ki, hogy ki kicsoda.

Szegény városi gyerekek. Fogalmuk sincs semmiről... Ámbár, megvallom, irigyeltük őket a tiszta kezükért, a zoknijukért, meg a lányok hajában az elmaradhatatlan masniért – mégis éreztük fölénységünket a városi vendég gyerekek fölött. Mert tényleg, s ezt újra meg kell állapítanom, semmit sem tudtak. Nem ismerték a megdézsmált kristálycukorral habosra kikevert és még meleg tojás gyönyörét; sem azt az inycsiklandó savanyúságát az uborkának, amely tégelyekbe eltéve napozott a verandán s arra várt, hogy a dunsztosüvegben átjárja a karikába tekert kapor jóféle illata.

Tiltott gyönyörökkel kecsgettetett az éretlen gyümölcs is, amely magától kínálkozott a fán, s gyakran hasfájás lett a vége.

Letörtük a gyümölcsfa ágát, arról szedtük a még zöld baracot, utána meg büntársi egyetértéssel dugdostuk.

Kutyalovaglást meg szamaragolást rendeztünk, a gúnárokat meg a pulykakakasokat hergeltük. Egymás fenekéből szedegettük ki a kullancsokat, meg talpünkéből a szürös szerbtöviszt. Szemmel tartottuk a tyúkokat, s lestük a pillanatot, amikor megtojják – a világon a legfrissebb – tojást.

Veréb- és fűrjtojásokat, lepkéket, szöcskéket, hernyókat meg szitakötőket cseberelítettünk egymás közt. Ritkaságszámba menő szarvasbogarat is olykor. Megosztottuk egymással titkainkat, de a nyakleveleseket is. Nőttünk, cseperedtünk, volt mire emlékeznünk.

Majd amikor az elviharzott esztendő után egy-egy temetésen néha találkoztunk, szemünk, a ráismerés örömen túl, az ősi összetartozás fényében csillogott mindazokkal, akikkel a szálláson összebékültünk a megmaradás szépségének és könyörtelenségének jegyében.

A Papa és István

A háború előtt, meg a háborús években, István bácsi volt a szállás első embere, ő volt az ispán, valamint a Papa személyes parádés kocsisa. Behízelegte magát állhatatosságával, ámbár – azt hiszem – a Papa nemigen kedvelte

mindazon okokból, amiért mi, oktalan gyerkőcök, igen. Túlságosan is udvarias, túlzottan alázatos volt, mindent helyeselt, amit csak parancsolt neki a gazdája, meg sem várva, hogy befejezze a mondatot, és legtöbbször, amúgy cikornyásan, „fiatalúr”-nak szólította. Abban a túl hosszú, fekete bársonynadrágban és fehér ingben, melyet viselt, a kis növésű, csenevész emberkének minden vágya az volt, hogy külsőjében is lakájnak tessen, aminthogy belül, a lelkében is szolgálélek volt. Kevélyen feszített a mi mindközönségesen csak *stájervágennek* nevezett könnyű nyári csézánk magas bakján. Szófogadó, szolgálatkész lévén, minden pillanatban készségesen megváltoztatta véleményét, csak azért, hogy ura és parancsolója megbecsülje, ő pedig megmaradjon ispánnak. Otthon, családi körben aztán ő volt – a gazda! Erőszakos, mindenható, despota. Tisztséges, rendes feleségének, a jócskán megtermett Szuszának csak úgy reszketett belé az a rengeteg hája a férjemuram minden szigorú szavára.

Zsuzsán kívül Péternek, az édesapjának, még három lánya volt. Azok is ott laktak vele, a tanyán. Mind a négy lánytestvérnek tágra nyílt, bársonyosan ködös, ártatlan kék szeme volt. A maguk együgyűségében, amilyenek voltak, félénk, szinte állati engedelmességgel forgolódtak otthon, örökös elfoglaltságban. Időről időre férjhez mentek, majd a megérdemelt és meg nem érdemelt verésektől kéken-zölden, megint csak időnként és ideiglenesen hazavágódtak apjukhoz, Péterhez. Töpörödött öregember fogadta vissza őket a maga és a lányok balsorsa miatt sóhajtozva, mondván: „No de ez most, utoljára legyen!” Rajta kívül még valaki várta a lányokat – István sógor, az „állandó férj”, és sorra elhált mindegyikükkel.

Veronika, a legfiatalabb, olyan tizenöt éveske lehetett, s még velünk, meg csutkából készült babákkal játszott. Gyönyörűeket tudott csinálni két, keresztbe tett csutkából meg rongyokból, úgy, hogy még a baba fejét is volt hol kibújtatni. Egy tikkasztó nyári nap megkerestük, hogy együtt játsszunk, babázzunk. Meg is találtuk, amint kifordított báránysubán fekszik a faárnyékban. Aléltnak, álmosan, révetegen – megállás nélkül egy csutkababát vetkőztetett és öltöztetett. Nem értettük, miért van az, hogy időnként fájdalmasan feljajdul, s elfordul, hogy ne lássuk a könnyeit. Éreztük, Veronika valójában már nem is játszik velünk többé, mert egyszeribe felnőtté vált.

A béresektől tudtuk meg az igazságot. Ők nem bocsátották meg Istvánnak, hogy a szállás első emberének kijáró bizalmat élvezzi, így aztán tétovázás nélkül leleplezték és megszégyenítették. Az apja volt Veronika elvetélt gyermekének. A tizenöt éves lányt falusi bábaasszonyok szabadították meg terhességétől, egy afféle szerszámmal, mint a sárgarépa. Így kezdődik a mütét. Utána meg már megy magától.

Ma is magam előtt látom szegénykét, amint erőtllenül fekszik a lengeteg nyári délután csendjében, tikkadtságá-

* Részletek a szerző Kljué od kapije („Kapukulcs”) c. emlékirataiból (Prometej Kiadó, Újvidék, 2007. /3. kiadás)

ban, amikor sehonnán egy nesz, ha csak a légy nem züm-mög vagy egy tyúk nem kárál. Lesújtottan, mindössze tizenöt esztendősen, egy lépésnyire az örökkévalóság mennyei kékségétől! Egyedül, vétkeken, megszágyenülve. Zsuzsa, a nővére még talán segítene is rajta, hiszen tudja, micsoda szörnyeteg a férje, azaz István, de mégsem teszi, mert neki magának is túlságosan fáj. Három húga van, s mindegyik megcsalta a hites férjével – Mariska is, Kata is, most meg, itt van, Veronika is.

A Papa is megtudott mindent, és rettenetes haragra gerjedt. Tényleg nagyon megharagudott. Mert mi van, ha Veronika nem éli túl? István pedig, az a kétszínű féreg, kalapját mindkét kezével a mellére szorítva most ott áll előtte fehér ingben, és csak úgy rözög rajta az a bő gatyája.

Amikor Veronika, szerencsére, meggyógyult, a Papa kiadta az ordrét: Péter egyik lánya sem tartózkodhat a szálláson, amíg ő él. Legszívesebben Istvánt is kifizette volna – de nem merte megtenni. Félt tőle. Mégpedig azért, mert kifürkészte a partizánokkal való kapcsolatainkat, s egyetlen feljelentéssel mindannyiunk vesztét okozhatta volna.

Sok évvel később találkoztam István lányával, valamikori játszótársammal, a velem egykorú Sáríkával.

Kerti virágot hozott a Papa ravatalára, és egész nap velem maradt a temetői kápolnában.

Egész nap, mellettem, és a Papa ravatala mellett.

Tanyasi béresek

Házaik, a béreslakások, a jókora gyep nyugati szegélyén sorakoztak, közepén pedig a gazdaház magasodott. Kelet felől százados akácok, valahol az udvar belsejében egy öreg szilfa, a ház meg a kert körül diófák terebélyesedtek. Sokan laktunk azon a szálláson – legalább négy-öt, sokgyerekes bérescsalád, meg mi magunk, a házigazdáék. Az emberek meg a jószág szuszogásával, szagokkal és hangokkal benépesült kész kis település. Minden évszak, akárcsak a nap minden szaka is, jellegzetes illataival és hangjaival adott hírt magáról.

Tavasszal az éppen világra jött borjak bőgése, a malacok falánkul éhes rívása, rőfögése hallatszott sürgölődésre valló emberhangok kíséretében, mindezek fölött pedig a frissen kifejt tej, a még meleg trágya meg a sarjadó fű szaga terjengett. A szagokat észlelni, a hangokat *szagúni* lehetett. Miközben mindkettőnek valamiféle közös színe volt.

Az élet lassacskán csordogált a tanyasi portán belül, meg a túlzásúfolt béreslakásokban. Mirkónál és Sztánánál a frissen sült kenyér illatozott egész nap. A fűtött kemence körül télen-nyáron cigánypurdék ugrándoztak derékgig meztelenül. Így aztán sohasem csináltak be, én meg csak akkor jöttem rá, hogy náluk a gatyá miéért számít felesleges ruhadarabnak. Itt édesen majsolták a ropogósra sült, illatos kenyeret, és senkinek se hiányzott róla sem a vaj, sem a zsír, sem a *marmaládé*. Sztána homlokán verejtek gyöngyözött, amíg a forró cipők fölé hajolva csukdosta az izzó kemence ajtaját. Hatalmas keblei majd' kibuggyantak a blúzból; vagy szoptatós vagy terhes volt örökké. Márpedig, szoptatta, bizony, nemcsak a picinyeit, hanem a felcseperedett gyerekeit is, akik értették a módját, hogy haza kurjantsanak a szállás csendjében: „Mama, adjá' didit”... Kereken tíz gyereke volt a mamának, tíz élő...

A második béresházban két fivér, Zsárkó és Jóca lakott

feleségestül meg a családjukkal. A ház közepén parázslott a közös tűztér, attól jobbra és balra pedig egy-egy lakás nyílt. Itt, a bogrács meg a rostély körül folyt a mulatozás, a barátkozás, de bezeg a perpatvar is, tiszta szívből, szenvedélyesen. Mindig az asszonyok kezdte az egészet: vagy a *sporhet* körül, vagy a gyerekek miatt kaptak hajba. A belátó és bölcs férfiak voltak azok, akik féken tartották őket, úgyhogy szépen elsimult minden, ámbár drámai helyzet, verekedés meg leszámolás is akadt bőven. Ilyenkor aztán a gazduram, a Papa szigorú és tekintélyt parancsoló, fel-emelt hangja terelte normális kerékvágásba az életet.

A harmadik béresházban magyarok laktak. Laci meg István a családjukkal. Ők a katolikus ünnepeket tartották, amelyeken – akárcsak a pravoszláv ünnepeken – mindenki ott volt. Így esett, hogy a hosszú, egyhangú télben két karácsony és két újév volt, kora tavasszal pedig két húsvét is! Mindezekhez nagyjából azonos szokások fűződtek, a házigazdák pedig megfelelőképpen váltakoztak. Így folyt az élet, ugyanakkor a mindenség egy piciny szöglete, itt, a szálláson, a fényév egy aprócska morzsáját élte meg.

Akkor lett a legmozgalmasabb, amikor a szerbek ülték a védszentünnepüket, mert ilyen ünnepük egyedül nekik volt. Amidőn a nagy hó meg a téli álom miatt az emberek csak lebzseltek és tetlenül lopták a napot, jól esett az is, amikor a lószerszám javítása meg zsákfoltozás közben danolásztak, vagy petróleumlámpa mellett kötögetve pletykáltak.

Engem, kislányként, az rendített meg leginkább, amikor télen, kint a szálláson, ágnak esett valaki. Hideg, behavazott, irgalmatlan úttalanság, a szomszéd gyerek pedig belázasodott – valósággal tűzben fetreng. Ilyenkor, meleg tolldunyhába pólyázva a rövid kocsai szalmával leterített padlójára fektették, és orvoshoz siettek vele, a faluba. Úgy emlékszem, mindig jól végződött, hál' Istennek, minden, de azért borzalmas volt részese lenni a nagy ijedelemnek, hogy ne mondjam, pániknak.

No, és még valamire emlékszem: egynehány szemtelen asszonyszemélyre, amit már-már a kellemetlen emlékeim között tartogatok. A szálláson mindig akadt legalább egy pimasz, szájaskodó, szemérmetlen némbor. Az ilyen asszonyok előszeretettel túrték fel szoknyájukat nagy melegben, a blúzukat levetve szégyenkezés nélkül mászkáltak a szálláson belül, a farukat riszálták – egyszóval kihívóan viselkedtek. A többiek, a tisztességesek, rendszerint az idősebbje meg a kevésbé szépek, gyilkos tekintettel méregették, és legszívesebben szétmárcangolták volna őket. Ilyen pillanatokban jobb volt nem hallani, mi mindent vagdostak egymás fejéhez! Ma is a fülemben visszhangzanak azok a velős, zamatos, csúfondáros szavak, kifejezések, ahogyan a tanyát környező gyep fölött lengedeznek, majd az akácfaik megnyúlt árnyékai sorsfalán siklanak tova az illatozó esthajnalban.

Erzsi néni

Katica ómama hajlamos volt arra, hogy belenyugvással, mi több, rosszállás vagy látható csodálkozás nélkül fogadjon mindent, ami történi körülöttünk. Bármilyen furcsaság fölött, némi vállvonogatás kíséretében, egyetlen, kétségkívül igaz mondással tért napirendre: „Csudálatosak a Jóisten útjai”.

Sok időbe telt, míg én is beletanultam, miként bújjak a

nagymama e varázsigejének pajzsa mögé. Márpedig volt min csodálkoznom, hű, de mennyi! S gyakran fölmerült bennem a kérdés, hát lehetséges, vagy egyáltalán, hogy létezhet ilyesmi?!

Valamikor régen, egy nyáron, akkortájt, amikor javában tartott az aratás, s amikor az ezüstösen holdvilágos éjszakák csak úgy illatoztak a frissen learatott búzától, szokatlan hangzavar támadt. A tanyai nagyistálló felől, ahol az aratómunkások háltak, hangos szóváltás szűrődött ki. Mindannyian jól hallottuk. Édesanyám meg a Papa nem tudták, mitévők legyenek – közbelépjenek-e, vagy hagyják, hogy a civakodó felek maguktól jobb belátásra jussanak.

A Papa mégis ellépett az istállóig, mi többiek pedig ott maradtunk a verandán, s persze hallgatóztunk. Na, és tessék, miket hallottunk! A Dani, Iván és Erzsí néni alkotta hármas éveken át aratórészesek voltak. Erzsí néninek, a jó erőben levő, tűzről pattant magyar menyecskének, noha már túl volt az élete delén, mindannyiunk csodálkozására – két férje volt! Amelyik este Erzsí néni Danival vonult el a legnagyobb góré árnyékába, akkor Iván hallgatott és sóhajtozott. Amikor meg Ivánnal ment el, Dani szívta a fogát és emésztődött. Napközben Erzsí néni fogta a középső *borozdát*, egyfelől Iván, másfelől pedig Dani hajladozott. Egyikük a sarlóval markol, a másikuk rakja a kévét, oszt olyan gyakorlottan, összehangoltan haladnak a búzaföld hosszán, hogy a többiek mind lemaradnak mögöttük.

Azon az emlékezetes éjszakán azonban vérre menő, elkeseredett civakodás tört ki Iván meg Dani között. Csúnyán összeveszttek, miközben mind a ketten azt követelték Erzsí nénitől, hogy nyilatkozzék. Hogy válasszon kettejük között, a felesleges harmadik pedig szedje a sátorfáját, mert ez így nem mehet tovább.

No de reggelre azért mégis elcsendesedett minden. Mire megvirradt, s amikor kivirult a mező a piros fejkenődőktől – munkába lendült a trojka. Erzsí néni a középső pozícióban, a balján Iván, a jobbján Dani. Gyorsan haladnak előre, szótlanul dolgoznak.

Amikor hármuk közül elsőnek meghalt Dani, a másik kettő tisztességesen meggyászolta. Amikor Erzsí néni ment el, Iván vigasztalhatatlan lett. Mindkettőjüket elsi-ratta, egyformán.

Én meg itt állok megválaszolatlan kérdőjelek között, csodálkozva, zavarodottan. Csupán Katica nagymama egyedül lehetséges válasza nyújt némi megnyugvást: „Csudálatosak a Jóisten útjai”.

Júlia

Az apám házában, csakúgy, mint nagybátyáim meg a közelebbi, távolabbi rokonság házaiban zajló élethez hozzátartozott a többféle cselédség. Már kinek-kinek a zsebe és szükségletei szerint – az egyszerű pesztonkától kezdve a gouvernante-ig, azaz a képzetlen, fiatal lányoktól a képesített tanítónőig, szobalányokig, szakácsnőkig... Nagy gonddal választották ki őket, megbízható, leginkább magyar házakból. Különösen fontos szempont volt, hogy a gyerekek apraja mellett fiatal lányok legyenek, akik könnyen kaphatók, hogy elfussanak a labda után, a homokozóban kuporogjanak, vagy ingecskét varrjanak a játékbabáknak. A szobalányok is fiatalok voltak, tisztelet-

tudók, viselkedésükben tartózkodóak és szerények. Végezetül, na, igen, a konyhában – a kötelezően terebélyes és erőteljes duzzadó, felváltva hol zsémbes, hol pedig jólelkű asszonyosságok, az ügyes és mindig kitűnő, tapasztalt és rátermett szakácsnők. Néha ketten is, az első és a második. Az első uralta a konyha birodalmát, a második meg csak kuktáskodott, mellette inaskodva tanulta a szakácsmesterséget. Az udvarban a szinte láthatatlan *udvaros* uralkodott diszkrétén. Rendben tartotta az udvart, aztán éjszaka virrasztott, nappal meg igencsak aludt. Nyáron, amikor mindannyian kint laktunk valamelyik tanyánkon, az udvaros őrizte a házat, Katica nagymama pedig rendszeresen magára maradt három fiának a fél utca hosszán sorakozó, hatalmas házaiban. Mindennemű családiasság a személyzettel elképzelhetetlen volt!

Sok Erzsikét, Mariskát, Juliskát meg Veronikát elfelejtettem már, Júliára azonban mindannyian jól emlékszünk. Bálint bácsi, a Papa egyik munkása vezette el hozzánk, és jószívvel ajánlotta, fogadjuk fel szobalánynak már csak azért is, hogy itt megtanuljon szépen viselkedni, s meg-

ismerje az *úri* módit. Törékeny, fürgé lábú, kék szemű, szöske teremtés. Okos is, de ezenfelül is legfőbb vágya, hogy mindent a világon megtudjon és megtanuljon. Hűségesen szolgált bennünket, szerette a gyerekeket, vigyázott rájuk, s tisztelte a felnőtteket. A kikeményített ingváll, a kimosakodott arc illata áradt belőle.

Egy nap, váratlanul, pityeregve és sűrű bocsánatkérések közepette azt mondta édesanyámnak, hogy el szeretne menni tőlünk. Meglepődöttünk: miért? S megtudtuk – hová. Az egyik ángyomasszonyhoz. Lelke rajta, ha már úgy akarja. Amint illik, kifizettük, kikisértük Júliát, és barátságban maradtunk.

Amikor megjelent a Papa temetésén, negyven év múltával, hogy kilépett házunk kapuján, megállt bennem az ütő a feltoluló emlékektől. Ott állt bőrig ázva a nyári záporban, kerti virágokból szedett, színpompás csokorral a kezében. Egy szempillantás alatt megvilágosodott előt-

tem, hogy Júlia még létezik, szeret bennünket és hűséggel ragaszkodik hozzánk.

Eszembe jutott minden. Megállt az idő. A pillanat egy töredéke alatt felrémlt előttem az ángyikám elbűvölő, szellemes, szilaj, meggondolatlan, ellenállhatatlan fia. Az egész falu bolondult utána. Egyénisége vonzerejének engedelmeskedve ment el tőlünk Júlia. Fiatalságának és felforrósult magyar vérének olthatatlan tüzével adta oda magát neki. Nyári éjszakákon belopódzott a legény az alsóház egyik cselédlakásába, és hajnalig ott maradt Júlia forrón ölelő karjaiban. Senki semmit nem sejtett a házban. A boldogságtól tündöklő Júlia az egész háznépe életét is megszépítette. Amikor pedig tiltott határátlépés miatt a fiút letartóztatták – Júlia siratta meg a legkeservesebben.

„Szegény Júlia, nem is tudtuk, mennyire ragaszkodik hozzánk ez a gyermek”, mondogatta sóhajtozva a mi naiv ángyikánk.

Elítélték a sógorasszony fiát, börtönbe került. Júlia férjhez ment, egy sor gyereknek adott életet, és a saját szorgos keze munkája árán felépítette a magyar negyed legszebb házát. Fáradságot nem ismerte szorgalmasan dolgozik, vet, arat, szüretel, süt-főz, de mindig talál időt, hogy hozzánk is ellátogasson. Ügyszólván halálra dolgozta magát, csak hogy magába fojtsa bánatát, elfelejtesse emlékeit.

A börtönből való szabadulása után a legény is meg-nősült, gyerekei születtek, tanulmányokra adta a fejét. Egy nyáron, teljesen váratlanul, meghal, álmában éri a halál, egymagában a nagy, fényűző, városi lakásban. Szenttamáson temették el annak ősi rendje-módja szerint. Gyászmenet, koszorúk, virágsokrok, rokonság, barátok, kollégák, beszédek.

Valahol a szertartás vége felé, könnyeivel küszködve, megjelent egy sovány, szőke, fejkendőss asszony. Zsebken-dővel takargatott, vörösre sírt, dagadt szemekkel. Holdkórosként jár, fel-felszakadó zokogás rázza a vállát. Mind-járt tudtam, kicsoda, noha réges-régen nem találkoztunk.

A megszállás

A tavaszi reggel talán épp olyan lett volna, mint más-
kor, ha félálomban nem hallom azokat a lépéseket. Márpedig igazi, katonás vonulás volt, kemény, ütemes, mint amikor díszlépésben halad a menetoszlop. Szeret-tem volna nem hallani őket, szerettem volna, ha mindez csak álom marad, hogy elhessegessem a valóságból. A babámat szerettem volna megkocsikáztatni a tenyérszíri virágoskertben, Nyuszkó nyuszt szerettem volna megetet-ni, teljes hosszában szerettem volna végigfutni a gangon.

No de majd eszembe jut, ha egészen felébredek... Eszembe jut, hogy a gyönyörű, hatalmas, fényes úri tor-nácot csúful elrekesztették egy háromajtós szekrényvel. Hogy e mögött a rekeszték mögött a mi nyugalmas, több-szobás és tegnapi csak a mienknek tudott házukban ismeretlen, idegen emberek, egyenruhák, katonacsizmák jönnek-mennek, katonás lépések, sarkantyúpengés, idegen nyelvű szavak röpködnek... a hódító fölényeskedő mo-do-rában, ahogyan még a különben magyarosan udvarias és szolgálatkész csicskás is beszélt velünk, háziakkal.

S így, ahelyett, hogy baba meg a nyuszi, ahelyett, hogy Katica nagymamának a bennünket, gyerekeket reggelihez hívogató meleg hangja, ahelyett, hogy a labda meg az ugró-

kötél töltené ki az életem, máról holnapra felnöttem... A szobából csak teljesen felöltözve, természetesen utcai ruhában mertem kióvakodni a gangba – mert idegenek tartózkodtak a házban. Akkor meg a szekrényfal mögül előbukkant Laci, a csicskás önelégült, piros orcája, azzal a megszokott fölényes, ugyanakkor barátságos mosolyá-
val, mely azt jelentette, hogy *ne féljeteK egy cseppet se, mi tényleg hódítók vagyunk ugyan, ámde a mi ezeréves kultúránk...* – s így tovább, s így tovább.

Szegényke, nem hibáztatom én őt semmiért, mindős-
sze szívélyes akart lenni, azonban egész primitív lényéből csak úgy áradt az elfogadhatatlan kivagyiság.

Kifényesített csizmái katonai hatalmának ütemére kopogtak végig a gangon, kint, az udvaron diadalmasan fröcskölte a vizet kevélyen dülleszkedő mellkasára, a víz-sugár alatt pedig úgy prüszkölt, mint aki a győzelmi har-sonát fújja. Nem okoltam őt semmiért, nem tett semmi rosszat, nem is bántott senkit, túlzottan, elviselhetetlenül illemtudó volt, de itt volt, itt, ahol helye nincs.

A gyerekkoromat vágta ketté, mint az almát, de én nem voltam egyik felében sem. Amolyan se' kicsi, se' nagy még, de tudtam, hogy az efféle finom, pirosposzsgás, kikent-kifent alakok a háborúban – ölnek. Ő meg itt, az én házámban, az én udvaromban jár-kel felemelt fővel, pöffeszkedik, moso-lyog, és ha megszólít, úriemberként fordul hozzánk, úgy, ahogyan a pesti uraságok titulálták egymást valamikor.

Azon a tavaszon nem volt sem iskola, sem iskolás diák. Én pedig megismerkedtem egy új kifejezéssel, mely-nek jelentését lépten-nyomon átéltem. Ez a szó pedig így hangzott – a *Megszállás*.

Háborús hétköznapok

Nyári délután, egy futózáport követően kimosakodva a virágoskert... Csipegető galambok raja a téglajárda rései között puha, zöld pázsitként szabadon burjánzó porcsin-ban. Az öreg körtefa alatt ülök a *liegestuhl*-ban, nyugágy-ban, és olvasok. *A kis herceget*. Elábrándozom, ha háború van is, és a házban mindenkit gondok nyomasztanak. A Papa estefelé mindennap elvonul a hálószobába, s a londoni rádiót hallgatja a sötétben. Anyám kint ül az udvarban, a padon, s amint a nagykapu megnyikordul, jelt ad, hogy futás be a Papához, kapcsolja ki a rádiót... Aggódunk, a sztálingrádi csata végkifejletét várjuk... A magyarok lépten-nyomon pökhendien viselkednek... még a piacon is. Az a Vera nevű huncut kofaasszony, álnok mosollyal kérdezi az anyámtól, olvasta-e a mai újságot? Az újság meg tele van vastagbetűs, öles címekekkel, hogy a németek micsoda sikereket aratnak az összes frontokon!

Gondolataim le-föl cikáznak – a fecskék röptét kísé-rik a derült, kimosakodott, tiszta égbolton, vagy hirtelen lebuknak a nagykapu megnyikordulását sejtve. Háború van, emberek vesznek oda, én pedig annyira eleven, kicsattanóan egészséges és életrevaló vagyok. Ugyanak-kor a tehetetlenség, a bizonytalanság, a rettegés, a sok szenvedés tudata fojtogat.

Ebből az időből emlékszem Bélics Gyóka bácsira, távoli rokonunkra és barátunkra. Régi vágású, megrögzött agglégény, rátarti gavallér volt, jó parti, aki naphosszat a falut járta és értesüléseket gyűjtött. Ha szegényhez, ha gazdaghoz tért be, bárhol megfordult, mindenütt megbíz-ható hírforrásai voltak. A béresek közt – azért, mert jól

beszélt magyarul; a szenttamási nagyságák, különösképpen az özvegyasszonyok között, mert elhalmozta őket a fáradhatatlan széptevő bókjaival, de hasonló sikerrel járt rokonai, barátai meg a városból falura menekült újvidéki értelmiségiek közt is. Voltak, akik Újvidékről, mások Belgrádból és Pestről, ismét mások pedig a rekvirált szobáinkban lakozó magyar tisztektől értesültek erről-arról. A Gyokarának becézett Gyóka bácsi mindezt elraktározta szépen a csupa kopasz, hosszúkásra sikeredett kobakjába, majd hosszan fejtegette a Papa meg a Mami (meg a többi hallgatóság) előtt. Szívesen hallgattam okfejtéseit, elmélkedéseit (vagy pontosabban, inkább csak hallgatóztam akkor), ahogyan „há”-nak hangzó franciás „er”-jeit ropogtatta a napilapokból kivágott, majd szétteregetett, elrongyolódott térképek előtt...

„Hommel” (Rommel) előrenyomult. Az oroszok visszavonulnak. Kijev német kézre jutott, az oroszok visszavették Novgorodot... Amikor pedig felbuzdulva avagy elbátortalanodva összehajtogattuk a térképeket, és kérges paraszti kezünk újra az ölünkbe hullott, s amidőn a Papa egy pohárka „paphamohgó” után a sarokig kísért Gyóka bácsit az esti szürkületben, a család, miként ha valami jelentőségteljes lépésen lenne túl, visszatért hétköznapijához... A Mami kenyeret szeletelt a vacsorához, a cigány Jéla zöldhagymát tisztított, a Papa a sonkát szabdalta a hombárban, mi, gyerekek pedig vacsorához terítettünk a gangban. Kapuzárás után, majd amikor a kutyát leoldják a láncról, becsukják a baromfiól ajtaját, elnémulnak a galambok... valószínűtlen árnyak népesítik be az udvart, és úgy tűnik, nincs háború, nem arat a halál – olyankor feltolul bennem a kérdés, hogy ebben a nagy házban vajon megszólalhatunk-e még egyszer fennszóval, nyitva tartjuk-e majd az ablakokat, újra normálisan élhetünk-e valaha?

A legszélse szobába, a nagymama meg a nagytata gyönyörű, faragványos bútordarabokban gazdag hálószobájába egy Lukács Sándor nevezetű magyar századost kvártélyoztak be. Amikor először beállított, Sanyi kezét csókolt a nagymamának, teátrálisan bemutatkozott, és úgy kezdte használni a számára hivatalból rekvirált szobát, ahogy azt a jól neveltség, az illem előírta. Múltak a napok, mi finoman levegőnek néztük, mert sértően azért mégsem mertük... Ő persze észrevette, és úriember módjára eltúrte a dolgot, felénk pedig – ahogyan édesanyám fogalmazott – azt a szimpatikus pofáját mutatta. E miatt a rokonszenves képe miatt mind kevésbé éreztük elviselhetetlennek, és egyre ritkábban adtuk tanújelét, mennyire nincs inyünkre, hogy nálunk lakik, még ha kényszerűségből is akár. Egyszerűen megszoktuk. Egy nap, hibátlan szerb nyelven, megkérdezte az igen tisztelt idős nagyságát, vagyis Katica nagymamánkat, megengedi-e, hogy egy kicsit elbeszélgessenek. Oda-vissza lettünk megrökönyödésünkben. Merthogy egy hódmezővásárhelyi magyar, általában, egy árva szót sem tudhat szerbül! Ahányan csak voltunk, mindannyian kutatni kezdtünk emlékezetünkben, hátha elszóltuk magunkat, mondtunk valamit a számlájára, amit esetleg meghallott. Alighanem észrevette, mennyire meghökkentünk, kedvesen csak elmosolyodott, s így szólt: „Az édesanyám szabadkai szerb – Magarásevic lány... Azt hiszem, most akkor jó barátok lehetünk.” S lettünk is! Mami meg a Papa éjszakákon át elemezgette vele a politikai helyzetet meg a frontvonalak állását, mindaddig, amíg Sanyi egy éjjel aztán közölte, hogy a német erők az összeomlás szélén

állnak, s hogy az oroszok meg az angolok győztek... Meg hogy volna egy kérése a háziakhoz. A magyar katonaság kivonul Szenttamásról. Nem tudja hová, merre, az ő életben maradása is bizonytalan... Egy gyűrűt, családi ereklyét bízna ránk, azzal a kéréssel, hogy adjuk át annak, aki túléli a háborút, és eljön érte.

Ezt a gyűrűt Bojka néném vette magához, és soha senki nem látta többé. De nem is kereste senki, mind a mai napig.

Pecze Péter, aranyműves és ékszerész

Mióta az eszemet tudom, ugyanazon a helyen volt megtalálható, ugyanabban az üzlethelyiségben, egyazon időben és ugyanazzal az óras nagyítóval a szemén Pecze Péter úr. Cégtábláján, a neve után, ez a kétnyelvű felirat állt: *Zlatar i časovničar. Aranyműves és órás.*

Kimért nyugalommal, nesztelenül mozgó, jó szemű,

könnyű kezű órásmester. Naponta kétszer jelent meg üzletében, épp olyan elmaradhatatlanul, mint ahogy minden nap reggel van és eljön az este. S ott volt délelőtt ettől eddig, majd délután attól addig, óraműpontossággal, ahogyan a megjavított órák sorjáltak kifelé a műhelyből. A csendes üzlethelyiség árnyas mélyében ketyegtek aprózva vagy darabosan, dallamosan csicseregtek, vagy érces kongatással jelezték az órák, a napok, az évszakok múlását.

A legmeghatóbb a mesternek az a diszkrét magatartása volt, amikor a Papa, szó nélkül, egy-egy „kiskakast”, azaz Napóleon-aranyat pengett le az üvegpultra. Pecze úrnak egy szava nem volt hozzá, mintha ez a cselekedet, a megszállás idején, nem lett volna büntetendő. Először figyelmesen körülnézett, pipiskedve felágaskodott, hogy a kirakat fölött kikémlelve megállapítsa, nincs-e valaki a közelben. Majd hivatásának áhítatával a mérleg serpenyőjébe helyezte az aranytallért, kikereste a milligrammnyi egységet is mérő súlyokat, végül két tizedesig terjedő pon-

tossággal közölte a mérés eredményét. A Papa hallgatott és várakozott, én őrt álltam az ajtóban, Pecze úr pedig osztozott, szorzott, aztán halkán bemondta, mennyit fizet. „Iván uram, reggel majd korábban bejövök, Ön meg akkor lesz szíves nyolc előtt benézni a pénzért.” A Papa meg ilyenkor azt mondta: „Köszönöm, Pecze úr. És senkinek egy szót se...” Mire ő: „Senkinek egy szót se!” S a mi napóleonzainkból így lettek nyakláncok meg karkötők, az értük kapott pénz ellenében pedig békén hagyták családunkat a megvesztegethető csendőrök.

A túsok ideje

Villámcsapásként terjedt el a híre faluszerte. Seholy piszenés utcahosszat, az arcok elkomorultak. Sugdolódzás, várakozás. Készül a túsok listája. A legtekintélyesebb szenttamásiak lesznek rajta, a fejükkel kezeskednek minden lepuffantott magyarért, minden diverzióért...

Tudatomban, az eszem meg a szívem szerint, a Papám volt az első és a legkülönb mindenben: tisztesség és becsület, szívjóság és nemeslelkűség dolgában... Meg aztán gazdag is volt. Tekintélyes és becsületes. Édes Istenem, a szívem reszketett belé, miközben a Papával való büszkélkedésemet, meg az iránta érzett csodálatomat háttérbe szorítva a névsortól kezdtem rettegni, melyet maholnap kiragasztanak a községháza kapujára...

Majd ennek a napja is ránk virradt, látszólag úgy, mint minden más nap; a sparhelten forrt a tej, a kenyér meg a reggeli illatával telt meg a konyha. A lábainkhoz kiscicák törleszkedtek, a nagymama sűgött valamit édesanyámnak, aki máris összekapta magát, hogy elmenjen a Papa helyett... Rájöttem, éppen azt latolgatták, mi a jobb – hogy a mami jelenjen-e meg a községházán, vagy mégis a Papa. A magyar százados úr csicskása, aki már kora reggel megérkezett, hogy a mi, mostanság rekvirált szobánkban felébressze a gazdáját, nagy buzgólkodva pont akkor sietett végig a tornácon, kezében a borotvakészlettel meg a tál melegvízzel. A kötelező „Kezi csókolom, nagyságos asszony”-t ezúttal még meg is toldotta: „Sajnálom, a névsort kítűzték... sajnálom..., nagyon sajnálom...” Szóval, a Papa rajta van!

Abban a szempillantásban az anyám már el is tűnt az udvarból, mi meg csak összenéztünk, számunkra megállt az idő. Anyu hamar visszajött, borzasztó hamar, sápadtan, egyenes tartással, de valamiféle új, egészen új kifejezéssel az arcán... Lehet, hogy csak nagyon komoly lett, túlságosan is komoly, s hirtelen sokkal öregebb.

Attól a reggeltől fogva napokig szótlankodtunk, vagy legfeljebb sugdolóztunk otthon. A Papának tilos volt elhagyni a házat. Zaklatottságát és félelmét leplezve tétlenkedett a szobákban, az udvaron. Folyvást a helybeli rádióállomás híreire füleltünk mindannyian, és retgettünk, nehogy valaki leszaggasson egy magyar hirdetményt, melyben hűsféle, liszt vagy más élelmiszer szolgáltatására szólítanak fel, netán kocsival, lóval keljen előállni, mindezt a hadsereg szükségleteire... Az aggodalom meg a hallgatás lett az úr a házban. A család mindent elkövetett, hogy a gyerekek semmit se vegyenek észre – mi azonban mindent tudtunk és hallottunk... Nem maradhattott észrevétlen, hogy a Papa mindennap tizenegy óraker ebédel. Akkor, egyedül akkor láttam Iván apámat, hogy nehezen nyeli a falatot, s noha ő eszik a kenyérből, a

kenyér is eszi őt... Ebéd után aztán fogta a hátizsákot, benne az elemőzsiával meg a pokróccal, majd pontosan délben elment, hogy lejelentkezzen a községházán.

Ilyenkor mindnyájan Katica ómama nyomába eredtünk, hogy felsorakozzunk házunk védszentje, Szt. Trifun ikonja előtt. A nagymama térdre borult, s imára kulcsolt kézzel hosszan imádkozott, imádkozott. „Órizd meg nekünk őt, jóságos Istenünk, vezérelj haza ma is, épségben, egészségben.”

Édesanyám a nagymama mellett, mi, gyerekek pedig oldalvást térdepeltünk... Sem a háború előtt, sem utána, sohasem hittem olyan őszintén Istenben, és nem is imádkoztam annyira tiszta szívből, mint akkor. Olyan odaadóan mondtam a nagymama után az imaszöveget, hogy úgy éreztem, megállt az idő, határtalanná vált a tér, s hogy a Jóisten hall engem. Ezekben a percekben olybá tűnt, a Papa biztonságban van, s a jelek szerint csakugyan úgy is volt. Nem tudom, van-e Isten ma is, de tudom, hogy akkor valóban volt. A nagymama imáinak, az anyai szeretet erejének, a mi gyermeki lelkünk selymének szövődékéből elevenedett valósággá, midőn akkora szeretettel imádkoztunk és fohászokdtunk Óhoz.

Hosszú volt az a nyár, úgy tetszik, végtelenül hosszú, akárcsak azok az órák, mialatt vártuk, hogy megcsikorduljon a nagykapu, és meghalljuk a Papa lépteit. Sápadtan nyitott be, sötét karikákkal a szemé alatt, fáradtan, hallgaton. S így ment ez nap nap után. Ma sem tudom, hány napig, hétig, hónapig, meddig tartott ez a kinkeserves, tetet-lelket kimerítő élet.

A Papa túlélte a vészterhes esztendőket, én pedig emlékeim között őrzöm a nagymamának a hit és a remény áhítatával sugárzó, finom vonalú arcélét ott a szentkép előtt. Időt állóan, mintha kőbe vésték volna, s őrzöm is mindmáig. Zord idők jelképeként, a védtelenek egyetlen védőpajzsának – a hitük birtokában.

Az abonyi láger

Soha nem jártam Abonyban, ebben a magyarországi kisvárosban. Azt sem tudom, hol van pontosan. Mégis tudni vélek róla mindent: bármikor, ha a Papa kiejtette száján az Abony szót, arról nekem mindig egy sovány, sápadt, borotvátlan arc, elpiszkolódott, gyűrött öltöny, a hátizsák meg a pokróc, meg a Papa egyaránt keserű és humoros anekdotái jutottak eszembe.

„Egy dohányszárító hangárban aludtunk. Oszlopokon álló teteje volt csak, a huzat meg szélitiben, hosszában beretvált bennünket, lágereseket – a munkásszázadot.”

„Esős késő őszi, sár, hideg, éhség...”

„Kíéhezett, elkínzott, megalázott emberek veszekedései, civódása. Betegség, meghűlés, hasmenés...”

„Mindaddig, amíg egy kissé meg nem ismerkedtem az őrséggel, komisz világ volt. Abban az inséges háborús időben nem egy keretlegény az anyját is eladta volna néhány pengőért.”

„Na és így aztán, egy pár pengőért, szabados lettem, eljárhattam mindenféle ügyeket intézni a táboron kívül, magában Abonyban. Egy nap akkor, a vállamon a nagy zsák fekete veknivel, megkérdeztem egy magyar fiatalasszonyt, merre van a mészárszék, hogy némi szalonnát meg kolbászt vegyek a bajtársaimnak.

Elvezetett egyenesen a hentesüzletig, annyira meg-
esett a szíve történetemen. S mivel látta, hogy úriember
vagyok, meghívott egy tányér meleg levesre. Bekanalaz-
tam a levest úgyszólván álltomban, osztán hajts vissza a
táborba.

Mindennap kiókumláltam, hogy hol ezért, hol azért,
akármilyen, beküldjenek a városba, márpedig jól tudtam
magyarul, ügyesen elintéztem bármi ügyet, és minden
alkalommal betértem, hogy megegyek valami meleget. Á,
hát nem maradtam én adósa a jóasszonynak, de az a forró
leves tényleg többet ért mindazoknál a pengőknél, amiket
otthagytam neki a konyhaasztalon, az abrosz alatt.”

Mi figyelmesen hallgattuk, de a Papa szeme sarkában
megbúvó huncut mosolyt is jól megfigyeltük. Persze, túl-
áradó boldogságunkban, hogy ott, messze valahol, egy
tisztességes asszony segített apánknak, hogy átvészelve az
abonyi lágert, túlélje az éhínséget, a hideget, a megalázta-
tást, a zaklatás mindenféle fajtáját.

Nem tudom, a hangár miatt-e, vagy pedig a miatt a bizo-
nyos Ilonka miatt, elég az hozzá, anyám sohasem sajnálta
a rengeteg pénzt, amit a híres Bokor ügyvéd úrnál hagyott
avégett, hogy kiszabadítsa Papát az abonyi lágerből.

Megy a Mami Szögedébe

Hideg, esős, késő őszi. Az állomási peronon összeverő-
dőtt néhány utas riadtan veszi szemügyre a magyar város
szürke, latyakos utcáinak körvonalait azon a borongós
estén. Köztük van az édesanyám is. Nagy, kék, világító
szemei keresztben, hosszában végigpásztázzák a félig
üres peront; szemlélődik, fél.

Nem könnyű feladat vár rá: Szegedet nem ismeri, a fel-
keresendő embert – őt sem. A látszólag jelentéktelen, rek-
lámcímkés, kis kartonkoffer a kezében – tele van pénzzel.
Egyáltalán igaz-e, hogy ez az ismeretlen, magyar nagyzúr
fogadja majd őt – és utána valóban hazaengedik a Papát
az abonyi munkásszázadból?! A Mami tele van érthető
aggodalommal. Eljön az a pillanat, amikor mindenben,
mindenkiben kételkedik – még abban a férjében is, aki
Szabadkán megadta ennek a megvesztegethető főtisztvisel-
őnek a nevét és szegedi lakcímét.

Aggodalmait legyűrve, helyes, tökéletes magyarság-
gal végre megszólal – fiákert hív. A felhajtott sátor
alatt sötét van, mint a kriptában. Bemondja a címet,
magában meg azt gondolja: ez az utca, ugyan, létezik-e
egyáltalán? A fiákeres indít, az utasa megkönnyebbül.
Közben úgy dönt, hogy előbb szobát foglal valamely
szállóban, ahol éjszakázik majd. Az első hotel megtelt,
a második szintén, már csak a harmadik tudja fogadni.
Beírja nevét a vendégkönyvbe – és villámcsapásként
éri a döbbenet, hogy valamelyik előbbi szállóban ott-
felejtette a mindenható kiskoffert... Visszaszólítja a
kocsist, újra beszél a sötét sátor alá, s neki a még sötét-
tebb éjszakának...

A koffer, szerencsére, megkerül, s ezzel a poggyásszal
kezében becsönget egy neki ismeretlen ajtón. Sima modo-
rú, egyenruhás szobalány nyit ajtót, s a késő esti órákra
tekintettel, a hallban kínálja helytel, hogy ott várja meg
a nagyszágos urat. Hamarosan hazaérkezik Ő, kihívóan
elegánsan, az uborkafára hirtelen felkapaszkodottak szol-
gálatkészségével. Egy szempillantásnyi idő alatt zajlik le
minden.

„Iván Katyanszki felesége vagyok.”

„Jelentették... Elhozta a...?”

„Igen, ebben a kofferban.”

„Hagyja itt nyugodtan... És minden rendben lesz, egy
hét múlva.

„Jó éjszakát.”

„Jó éjszakát.”

Anyám még a szállodai szobájában is reszket. Amint
megvirrad, az első vonattal haza indul, Szenttamásra.

A Papa pontosan egy hét múlva hazaérkezett... Átfáz-
va, kimerülten, lehangoltan, megalázottan, az átéltékbe
belezöldülve.

Mika bácsi meg a többi szenttamási munkaszolgálatos
nem jött haza. Bojka néni rosszmájú megjegyzéseket tett:
„Mi'csinájunk, ha eccé úgy van, hogy a Dáró nem bír
meglenni az Ivánja nekü'... Szögedébe' koncsorog – oszt
agyonverhették vóna, egymagába', azza' a sok pízze'.”

Hát, szóval – kinek a pap, kinek a papné... Ki hogy
szereti, úgyan cselekszik. A falu nyelve pedig – hej, ful-
lánkös biz a'!

A felszabadulás

Vártuk, vártuk, no, és a végén kivártuk. Megértük a
felszabadulást. Egész éjszaka virrasztottunk a sötétségbe
merült szálláson. Az áthatolhatatlan sötétséget és nyo-
masztó csendet azonban tompa dübörgés zavarta meg.
Míntha a föld gyomra rengett volna, a mélyből morajlott
valami, egyhangúan és ritmikusan. Akkorra már megrit-
kult a tanya népe, az embereket elsodorta a háború. Akik
maradtunk, most mindannyian egy rakáson voltunk – a
magyarok is, akik tudták, hogy az *övéik* mennek, meg mi
is, akik tudtuk, hogy a *mieink* pedig jönnek. Még nap köz-
ben hallottuk, hogy az oroszok Óbecsén vannak, s hogy
tankjaik toronyiránt, a földeken át megindultak Szentta-
más felé. Meg se kottyant nekik a sűrű, ragadós, őszi sár
– amarra hát a tankok lánctalpai zakatoltak, mi meg itt
reménykedéstől és várakozástól reszkető szívvel lestük
őket. Némán hallgattunk – hiszen a megszállók még itt
vannak, még mindig ők a hatalom, nem pedig mi, és az
oroszok sem, akiket nem is láttunk még soha.

Mielőtt megvirradt, a borongós, nyirkos, ködös hajnal-
hasadáskor, három orosz katona toppant be a verandára.
Tárt karokkal siettünk elébük, ők meg géppisztolyt szegez-
ve ránk, mindnyájunkat kituszkoltak a házból az udvarra;
felsorakoztattak bennünket, szerbeket, szállási magyaro-
kat, nem volt kivétel, mind egy sorba – majd ránk ripa-
kodtak: „Davaj csaszi!” Ijedten összenéztünk – jé, ezek
volnának a felszabadítók? – tűnődöttünk –, de hát oroszul
beszélnek, tévedésnek helye nincs. Feszült figyelemmel
és várakozással kitöltött, hosszú csend, hogy majd csak
történik valami, ami alapvetően fordít a kialakult helyze-
ten. No de ennek, bizony, fele sem tréfa, a katonák újból
ránk rivalltak, ezúttal még szigorúbban: „Davaj csaszi!”
Ekkor aztán Toma, az egyetlen ruszinunk a tanyán, büsz-
kélkedve tolmácsolta: „Adjátok oda nekik az órákat”.

Most már a Papa is ráocsúdott, mi a helyzet, s ahogy
elnézte a komor katonacsoportokat, azt mondta: „Adjuk hát
oda, emberek, az óráinkat – lelövöldöznek bennünket a
felszabadítók.” Majd elsőnek ő csatolta le a karóráját, s
nyújtotta át valamelyik fegyveresnek. Odaadták a többiek
is, mi, gyerekek pedig földbe gyökerezett lábbal álltunk

ott, mindaddig, amíg vérző fülcimpáinkból ki nem tépték arany fülbevalóinkat.

Ma is elszomorít, hogy éppen ezek voltak az első *nagy oroszok*, akikkel találkoztam. Hosszú időbe tellett, amíg újra képes voltam egy Puskin, Tolsztoj, Csajkovszkij híre-nevével felruházni őket.

Egy új kor hajnalán

A kommunisták elvették a földet, elvették a szállást. A kommunisták elvitték a parádéskocsikat, Iván uraságot pedig beteretelték a földműves termelőszövetkezetbe (FTSz), hogy ott számolgassa a ledolgozott munkanapokat, s maga is hosszú sorokban várja a napszám kifizetését. Mindenkinék, aki belép a házba, Katica nagymama azt mondja pironkodva: „Bocsánat, ma éppen, véletlenül, kifogyott a kávénk...”

A ház utcára néző fala meszeletlen, az udvarban nincs többé virágoskert, kiirtottuk a szőlőlugast, így aztán a helyébe meg virág helyett hagymát, krumplit ültetünk. Magunk végzünk mindent, egy pár cselédlányt elbocsátottunk, mások pedig elmentek maguktól. Ómami mindennap elnézést kér valamiért, közben lankadatlanul magyarázza, milyen rendes, becsületes fiai vannak, nem arról van szó, hogy elitták, elkártyázták volna a vagyont, hanem, lássák, bejöttek a kommunisták, oszt elszedtek mindent.

Szegény Katica nagymama! Sehogy' se' ment a fejébe, hogy azok a *komenisták* miért és miként tudtak éppenséggel mindent elvenni tőlünk, hogy mint tudták így, fenekes-tül feldúlni az életünket. Hogy sértegensenek és megalázzanak bennünket, hogy ne engedjenek karácsonyozni és húsvétozni, s még templomba járni se' legyen szabad.

A Papa pedig fölvetett fővel, csak azért is beállt a *borozdába*, csizma helyett bocskort húzott, s nekiállt kukoricát törni, szántani, kapálni. A gyerekeket köllött iskoláztatni, meg a mindennapi betevőt előteremteni. A szíve mélyén pedig, régi jó szokása szerint, ott élt a remény, *hogy minderre, erre is, azt mondhatjuk majd egy napon: hol van már a tavalyi hó?!*

No és én? Egyívású pajtásaimmal munkaakcióra mentem: a belgrád-zágrábi „Testvériség–Egység” autótutat építeni. Minden erőm megfeszítésével sódert talicskázni, hogy megmutassam, nem vagyok burzsuj és kulák gyerek, s hogy többre is képes vagyok, mint mások... *Napkelet, napnyugat ébred, éled az észak és dél...*, avagy ennél is harsányabban: *Éljen, éljen a munka!*

Így aztán az autótúti töltés mentén, sóderrakások és tábortüzek mellett, a rohammunkás jelvényért vívott véres küzdelem közepette töltöttem 1949 nyarát. Az Autótúton! Nem győz rajta csodálkozni a falu, csodálkozik a

Papa, a kezét tördeli Katica nagymama, én meg ég és föld között repdesek örömben. A Papa szerint minden rosszért ezen a világon a kommunisták a felelősek. Duskó bátyám meg azt mondja, minden, ami jó ezen a világon, a kommunisták érdeme. Most akkor tessék eldönteni, kinek van igaza – az apámnak, a nagyszerű, jóságos, nemes lelkű édesapámnak, vagy az okos, művelt, idealista, rajongó, vakbuzgó bátyámnak. Megáll tőle az ész, gondolhatta annak idején egy munkaakciós fruska.

A szülőház halála

Lecsupaszított mennyezetek. Csupasz padlók és falak. Csillárok, szőnyegek, képek nélkül. Házi oltárunk ikonja sincs már a helyén. Borzongató hideg árad a tornác sivar kőlapjaiból. Anélkül, hogy egyszer is visszanéznék – elmegyek. Örökre.

A férfi volnék, engem jegyeznének be mint negyedik nemzedéket, amely ebben a házban cseperedett fel.

Magam előtt és másoktól is eltitkolva, s anélkül, hogy bevallottam volna gyengeségem és keserű szívfájdalmam, messzire elkerültem az utcánkat, régi házunkat. Évekig.

Majd egy napon, megint csak suttymban, belestem a most már régóta gazdátlan ház bezárt, lelakatolt kapuján.

A kapu boltíve fölött továbbra is ott őrködnek az angyalok, de az idő vasfoga miatt immár fakó szemekkel és lankadt szárnyaikkal.

Bekukucskáltam. Tekintetemmel igyekeztem áthatolni az udvarban elburjánzott kórón és pityangon. Keresem – ámde nem találok a rozmaringbokrainkat. Nem létezik többé az a vén akácfa, s a péter-páli almafánk sincs meg. Üres, ráadásul félig-meddig összedőlt a kutyaház is, amiben a legutolsó házörzőnk szunyókált.

Nyoma sincs a kútnak. A fészker teteje, a parádéskocsink meg a nagy, kipingált szánunk állt alatta valamikor, annyira megroskadt, hogy már csak a miatyánk tartja. Az üres istálló egyetlen sötét téglalap idommal, vagyis ajtó nélkül ásitózik.

A középső bejárat előtt a lépcsőfeljáró, ahol illatos nyár-estéken a holdvilággal barátkoztunk, kimozdult helyéről.

A beüvegezett tornác ablaksora itt-ott foghíjas. A ház valamikori fényére a mulandóság gyászfátyola borult. Mély hallgatásba burkolódzott a hajlékunk, halálra sebezten.

Abban a hitben ringatom magam, talán csak álomba szenderült, holott jól tudom én, hogy üres szobái, a házunk hangjai, illatai rég kihaltak. Meghalt benne az élet. Rég.

Válogatta és fordította Borbély János István

A szerencsés hajótörött

Zénón és a sztoikus filozófia

A filozófiatörténeti kézikönyvekben a hellenisztikus kort Nagy Sándor halálától (Kr. e. 323) az actiumi csatáig, Kr. e. 31-ig terjedő időszakra teszik. Meglátásom szerint azonban nem minden esetben szerencsés ilyen pontos időadattal rögzíteni egy-egy korszak születésének, illetve elmúlásának időpontját. Filozófiai korszakok definiálásakor az ilyen megközelítés kimondottan tévesnek tekinthető. A görög filozófus státusa a klasszikus kor filozófusainak modelljéhez képest már jóval Nagy Sándor halála előtt egyértelmű változásokat mutat, tehát nagy hibát követnénk el, ha a hódító halálózása előtt tevékenykedő híres bölcselektől megtagadnánk az éppen általuk létrehívott *hellenisztikus filozófus* jelzőt. Könnyedén kirekeszthetnénk e kor nagy egyéniségei közül a sztoikus iskola megalapítóját, a kitióni Zénónt, a cinikusok legismertebb mesterét, a hordóban lakó Diogenészt, miként az életélvezetet hirdető Epikurosz is.

Tanulmányomban a filozófus modell különböző korszakokban tapasztalható változatait mutatom be, különös tekintettel a hellenizmus korának filozófusideáljára. Ennek apropójaként a sztoikus filozófia alapítójának, Zénónnak az életét és tanait ismertetem. Zénón művei sajnálatos módon nem maradtak fenn, elgondolásait csak töredékesen ismerjük különböző szerzők utalásaiból, szözszerinti idézeteikből. Tanulmányomban Zénón filozófiájának főbb elemeit alátámasztandó a görög szövegek magyar nyelvű rövid válogatását is közzé teszem saját fordításomban, többek között a kozmosz működéséről, az ember világban betöltött helyéről, illetve a helyes életvezetési szabályokról.

I. A filozófusmodell változatai a görög filozófiai korszakokban

A görög filozófia alapvetően három nagy korszakra tagolható: preszókratikus, klasszikus és hellenisztikus korra. A Kr. e. 6. század környékén bontakozott ki a preszókratikus filozófia, amelynek két típusát különböztetjük meg. Az első bölcselek a természetfilozófusok voltak, ide sorolható Thalész, Hérakleitosz vagy Püthagorász, akiket Arisztotelész még nem tekintett valódi filozófusoknak. Figyelmüket elsősorban a kozmosz keletkezésére és működési elveinek leírására összpontosították. A filozofikus szemlélet megszületésénél bábáskodó bölcsek ők, akik a világ keletkezéséről szóló mitológiai történeteket szkepszissel kezelték, és helyükbe racionális magyarázatokat állították. A mindenség elsődleges okaként már nem Zeuszt, hanem valamilyen anyagot: a vizet, levegőt vagy tüzet feltételezték. Szintén a Szókratész előtti korban működtek a szofisták, akik már nem a természetet, hanem elsősorban annak egy kitüntetett részét, az embert emelték filozófiai érdeklődésük központi problémájává. A szofista mozgalom legfőbb célja igazolni, hogy a társas együttélés szabályrendszere kizárólag emberi konvenció eredménye. A kitüntetett téma már nem a világ keletkezése, hanem a polisban élő polgár feladatainak tisztázása, mégpedig a jó törvényalkotás végett, ezért elsősorban neveléssel, retorikával és államelmélettel foglalkoztak. Az athéni demokrácia születésének és fénykorának idején virágzott a szofisták iskolája a Kr. e. 5. században. A legnépszerűbb szofisták, mint Damón, Gorgiász és Prótagorász a felvilágosult zsarnok, Periklész barátságának és védelmének is köszönhették népszerűségüket, a pártfogó halálával azonban a szofista mozgalom eltűnt Athénból.

A hellén filozófia második nagy korszaka Szókratész, Platón és Arisztotelész működési idejére esik; e korszakot a klasszikus görög filozófusok korának nevezzük. A három nagyság nem csupán remek érvelési stílusa miatt vált méltán híressé, de filozófiai témáik univerzális jellege miatt is. Mindhármuk esetében elmondható, hogy a természetfilozófiától a metafizikán és etikán át egészen az esztétikáig, illetve az érvelési szabályok meghatározásáig minden filozófiai problémát érintettek. Témáik sokszínűsége és megoldási javasolataik változatossága máig kimeríthetetlen alapot szolgáltatnak a filozófiai diskurzus művelőinek. A tevékenységüket követő korszakokkal ismerkedve laikus módjára azt várnánk, hogy később csupán e nagyságok halvány utánczóival találkozhatunk. Ez viszont téves feltevés. A görög filozófia nagy klasszikusok utáni korszaka meglepő módon éppen a filozófiai mozgalmak sokszínűségétől gazdag. A filozófiai irányzatok pluralizálódásának oka az adott kor történeti eseményeiben gyökerezik. A hellén város-

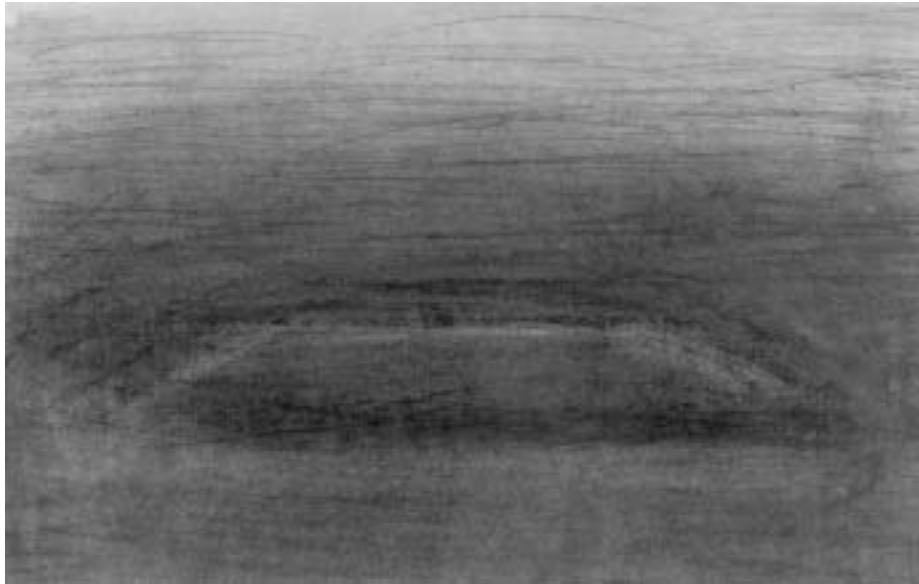
államok önállóságának elvesztése civilizációs értékeik egyre szélesebb körökhöz való eljuttatását eredményezte. A görög kultúra kiáradásának szimbolizálásaként e korszakot nem posztklasszikus, hanem hellenisztikus kornak nevezzük.

A hellenisztikus kor kezdete Nagy Sándor hódításaival esik egybe, fénykora a római köztársaság megszilárdulásának korára esik, hanyatlása pedig a Kr. e. 1. századra, Augustus uralkodásának idejére datálható. A hellenizmus korában nem állíthatjuk, hogy jólétben, boldogságban és nyugalomban éltek volna az emberek, sőt éppen ellenkezőleg, az előző korszakok fényes századaikhoz képest kimondottan a nyugtalanság és szerencsétlenségek korszaka volt ez. Éppen ezzel magyarázható, hogy a gyakorlati jellegű, az egyéni sorsproblémákra vigaszt nyújtó terápiafilozófiák egyre népszerűbbekké váltak ekkoriban. A korra jellemző, hogy a két nagy klasszikus filozófus intézményesített iskolája – Platón Akadémiája és Arisztotelész Lükéionja – mellett egyre több, úgynevezett „utcafilozófia” kezd teret hódítani magának Athénban. Ilyen a mértéktartásáról és aszkétizmusáról híres sztoicizmus, az élet örömeit hirdető epikureizmus, a fizikai lét megtagadását valló szkepticizmus, vagy a provokáló filozófiát felvállaló cinizmus. Eme harmadik korszaka a görög bölcseltek a római császárkorra is átörökíti értékeit. A sztoikus filozófia, miként az epikureista is, annak ellenére, hogy a császárkorban szervezett formában már nem működik, mégis a római szerzők érdeklődésének középpontjában marad. A sztoikus szigor és az epikureista „élj a mának” filozófia leghűségesebb követői a római irodalom legnagyobb személyiségei lesznek: Vergilius, Horatius és Cicero, hogy csak a legfontosabb szerzőket említsük.

A három filozófiatörténeti korszak nem csupán a tárgyalt témák, hanem a filozófus modelljét tekintve is különbségeket mutat. A preszókratikus bölcsék természetfilozófusai magányos tevékenységet folytattak, többnyire egyetlen tanítványt vállaltak, működésüket kizárólag saját városállamuk körzetében gyakorolták, inkább szerénység és a közösségtől való távolságtartás jellemezte őket. Nem úgy a szofistákat, ők vándorfilozófusok voltak, az átlagembertől való megkülönböztetethezesség miatt előadásai alkalmára bíborszínű köpenyt, úgynevezett fellépőruhát öltöttek magukra. Tanítványi körüket válogatás nélkül bővítették, hozzájuk tartozni egyetlen kritérium teljesítéséhez volt kötve, ami nem volt más, mint a tandíj befizetése. Filozófiai témáik elsősorban a poliszban élő szabad polgár sikerességének tisztázása: a remek érvelés a népgyűlésen a bírók között, a piactéren, a hétköznapokban. Szókratész a válogatás nélküli tanítványi foglalkoztatás miatt kritizálja a szofistákat. A leghíresebb görög filozófust elsősorban az háborította fel, hogy az észbeli képesség figyelembevétele nélkül fogadtak maguk mellé tanítványokat. Szókratész azt vallotta, hogy filozófiát csak az arra érdemesekkel lehet gyakorolni, mégpedig nem anyagi, hanem észbeli rátermettség figyelembevételeivel. Szókratész legfőbb kritikája a szofistákkal szemben a tanítványok észbeli képességek szerinti szelekciójának teljes mellőzése.

A klasszikus filozófus modellje szembeállítható a szofistaéval: nem fogad maga mellé válogatás nélkül követőt, csak a tehetséges ifjakat neveli, nem kér juttatást, külseje igénytelen, mert nem ad a külsőségekre, nem a szónoklattan, hanem a helyes gondolkodás szabályait és etikai mércék elsajátítását várja el hallgatóitól.

Szókratész elitizmusa Platón személyiségére is hatott. Platón és Arisztotelész, miként Szókratész is, kizárólag válogatott társasággal, a beavatottakkal osztotta meg elgondolásaikat. Az előbbi kettő Szókratészhez képest viszont már programfilozófusnak is nevezhető, hiszen írásos formában rögzítették eszméiket, és filozófiájuknak intézményesített keretet is szabtak: Platón az Akadémiát, Arisztotelész a Lükéiont alapította, ahol naponként tartottak előre rögzített témákból beszélgetéseket, kizárólag a szűk tanítványi kör számára. Zárt rendként kell elképzelnünk e filozófusköröket, saját épületben, osztályteremmel és könyvtárral, és persze a vezető mester állandó jelenlétével. Platón iskolája több évszázadon át működött. A vezetők halálukkor végrendeletben hagyományozták a legtehetségesebbnek tartott tanítványra az irányító szerepkört, aki aztán a ház, a könyvtár és az oktatás szervezését is ellátta. Arisztotelész Farkas Apollón ligetében sétálgatva tanított, innen körének ragadványneve is: peripatetikusok. A két iskola Athén leghíresebb filozófusközpontjaiként működött, ám zárt jellegük miatt a hétköznapi érdeklődők előtt nem álltak nyitva, tagjaik kívül helyezték magukat a társadalmi kereteken, és nem foglalkoztak a szofisták idején még igen népszerű politikai, államelméleti témákkal sem. Ennek egyébiránt kézenfekvő magyarázata is van, a peloponnészoszi háborút követően a restituált athéni demokrácia igaztalan vádakkal ítélte halálra a feddhetetlen erényű bölcsét, a példaképet, Szókratészt. Ezt követően hosszú évszázadokra válik jellemzővé a filozófusok általános politikaellenessége. A politikai témák filozófiai témaként eltűnni látszanak egy időre, ám nem véglegesen, ugyanis az államelmélet, sőt annak gyakorlati ága is, a hellenizmus korának utolsó felében ismét vállalhatóvá válik a filozófusok körében is.

A hellenisztikus kor filozófusmodellje változatos stílusjegyeket mutat. Szókratész szellemisége és az iránta érzett tisztelet e korszakban is jellemző. A kor nagy irányzatai szókratikus jegyeket mutatnak, válogatnak a tanítványok között, Platón és Arisztotelész hagyományához képest lazább intézményi struktúrában működtetik iskolájukat, közterületen bárkivel bármilyen filozófiai témáról szívesen beszélgetnek.

A filozofálás tehát ismét Athén központjában, az Agorán, a hétköznapi ember közelében zajlik. A polgárok jártukban-keltükben, az ügyeiket intézve, kedvük és idejük függvényében hallgattak bele egy-egy eszme-futtatásba, talán éppen a világ keletkezéséről, az élet nehézségeinek orvoslásáról, vagy a helyes életvezetéséről. A szókratikus jelleg abban is tovább él, hogy a hellenisztikus kor filozófusa sem törődik a városállam aktuálpolitikai történéseivel, sőt e kor első felének filozófusmodelljére éppen az lesz jellemző, hogy kivonja magát a város ügyeinek intézése alól is. Ám idővel ez is módosulni fog. A római hódítások előrenyomulásával arányosan egyre több fiatal római ismerkedik meg a görög filozófiával, és ennek következményeként olykor a görög filozófusokat házi mesterként látjuk viszont egy-egy római arisztokrata társaságában. A sztoikus filozófia második korszakának nagy egyénisége, Panaitiosz például Scipio Africanus társaságában mutatkozik, a Karthágó elleni hadjárat kísérettagjaként. A filozófia a hellenisztikus kor derekán végleg elhagyja Athént. A Kr. e. 1. századra új tudományos központok nyerneket teret maguknak, például Rhodosz és Róma. A fent említett Panaitiosz politikai élet iránti erőteljes érdeklődésével szokás a hellenizmus korában tapasztalható filozófus-státus megváltozását datálni. Az őt követő sztoikus filozófusok, vagy csak filozófia iránt érdeklődő bölcsek, valódi politikai karriert futnak be, azaz filozófus-államférfiként kezdenek megmutatkozni. Panaitiosz közvetlen tanítványa Poszeidóniosz már tudatosan vállalja a filozófus-államférfi státust. Rodoszon – ahol sztoikus iskoláját működtette – a polgárok városállamuk ügyeinek intézését bízták rá. Tudomásunk van róla, hogy prütaniszként és a rómaiakhoz delegált követként is vállalt politikai tisztséget Rodoszon. Itt kell megemlítenünk Poszeidóniosz legismertebb tanítványát, Marcus Tullius Cicerót, aki mesterét a filozófia a terén nem, de politikai hírnévben túl is múlta.

Az Athénból elvándorló filozófusok kihívásként élhették meg a választott poliszba való beilleszkedésük terhet, kézenfekvő megoldást a városállam politikai életébe való tényleges bekapcsolódás jelentett. Ez tehát az egyik nyilvánvaló oka a filozófusok ez időben tapasztalható politika iránti vonzalmának, de valószínűleg nem ez az egyetlen ok. A gyakorlati magyarázat mellett meg kell még említenünk a filozófia megújítására tett törekvéseiket is, ami leghatározottabban a sztoikus filozófusok körére lesz jellemző. A csarnok filozófusai igyekeztek elhatárolni magukat a két nagy klasszikus filozófiai iskolától, mintegy önálló eredeti rendszert alkotva, amelyben fontos szerep jut a hagyományos filozófiai témák mellett a gyakorlati és politikai filozófiának is.

A hellenisztikus kori sztoikus filozófusokra egy megváltozott filozófuskép lesz jellemző. A környezet, a városállam és annak ügyes-bajos gondjai, ha nem is aktuálpolitikai problémák felvállalásával, de kivívják a sztoikus filozófusok érdeklődését. E bölcsélet tárgya ugyanis szigorú értelemben a kozmosz, a természet, melynek része a polisz is. A módosult filozófusmodell tehát nem csupán a gyakorlati hétköznapi változásával

hozható összefüggésbe, hanem a filozófiai téma, a kutatás tárgyának megváltozásával is. Ebben a vibráló, színes közegben a görög kultúra kiáradásának keretei között bontakozott ki a sztoikus filozófia.

II. A sztoikus iskola korszakai és a mozgalom továbbélése

A sztoicizmus a Kr. e. 3. századra nyert teret magának, és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a görög filozófiai irányzatok közül a leghuzamosabb ideig maradt az érdeklődés középpontjában. Furcsa módon a mozgalom nem az iskola alapítójáról kapja a nevét, hanem a helyről, ahol a filozófus kifejtette téziseit. A kitiói Zénón az Athén központjában található Sztoa Poikiliében, a Tarka Csarnokban fogadta hallgatóságát, mely csarnok Polügnótosz mitológiai jeleneteket ábrázoló színes festményeiről kapta nevét. Zénón Kr. e. 300-ban alapíthatta az iskolát, amelyet haláláig vezetett.

A sztoikus filozófia három nagy korszakra tagolható. Az ósztoa az alapító Zénón és tanítványi köre által fémjelzett korszak; a második a már Athént elhagyó, de még görögül író filozófusok korszaka, a középső sztoa; ezt a Rómában élő és többnyire latinul író sztoikusok köre követi, amelyet újsztoa névvel illetünk. Az ósztoa nagy egyéniségei az alapító kitiói Zénón (Kr. e. 334–262), Kleantész (Kr. e. 331–230) és Khrüszipposz (Kr. e. 280–208); a középső sztoáé Panaitiosz (Kr. e. 185–110) és Poszeidóniosz (Kr. e. 135–51), a latin vagy újsztoa nagy hírességei Seneca (Kr. e. 4. – Kr. u. 65), Marcus Aurelius (Kr. u. 121–180), valamint a szintén római, de az elődök iránti tiszteletből még görögül író Epiktétosz (Kr. u. 60–120). Az ósztoa dogmatista jelleget mutat, ekkor fogalmazódnak meg a főbb tételek és axiómák; a második korszak képviselői kissé szembefordulnak e hagyománnyal, és pontosító célzattal, kritikai hangon közelítik meg a korai sztoikusok téziseit. E korszak képviselői lesznek azok a filozófusok, akik nyíltan vállalják politikai ambícióikat. Kezdetben ugyan megőrzik az iskolaszervezés kereteit, de mivel a tehetséges sztoikusok sorra elhagyják Athént, maga az athéni sztoikus iskola is felszámolódik.

Panaitiosz tanítványa, Poszeidóniosz Rodoszon alapít saját iskolát, mely egyébként az utolsó ismert antik sztoikus iskola is egyben. Működése az alapító halálát követően meg is szűnik, ami a szervezetten működő sztoikus mozgalom elmúlását jelenti. Az utolsó korszak képviselői önálló iskolába már nem tömörültek, saját örömeikre művelik a filozófiát, nevük mégis sokkal ismertebben cseng számunkra, mint a nagy elődöké, aminek az lehet a magyarázata, hogy a sztoikus etika hétköznapi gondjainkra orvossággént szolgáló terápiás eszközeit dolgozták ki. Az antik sztoikus filozófia utolsó nagy képviselője a filozófuscászár Marcus Aurelius, akinek halála után sem lankad a sztoikus filozófia népszerűsége, igaz, már nem direkt hagyományozódással.

Vitathatatlan tény, hogy a sztoa igen nagy hatással volt a filozófiatörténet nagy személyiségeire, hiszen Szent Ágoston teológiaérveitől, Abelardus lelkiismeret fogalmán át, Kálvin predestinációtanán vagy Descartes szenvedélytanán keresztül a filozófiai irányzatok többségében sztoikus elgondolások mutathatók ki. A felvilágosodás korában maga a mozgalom is újjáéled, e korszak a neosztoicizmus néven vált ismertté. Legnevesebb képviselője a németalföldi humanizmus kiemelkedő tudósa, Justus Lipsius (1547–1606). A magyar humanisták között is akadtak a sztoával szimpatizáló tudósok, itt érdemes megemlítenünk Bethlen István pártfogoltját, az erdélyi felvilágosult gondolkodók nagy egyéniségét, Laskai János református prédikátort. Laskai magyarra fordította tanárának, Lipsiusnak latin nyelven írt államelméleti művét, mely mű a később kibontakozó magyar humanizmusra volt igen nagy hatással.

III. Zénón recepciótörténetéről

A hellenizmus korában tevékenykedő sztoikus szerzők művei sajnos elvesztek, csak töredékeket ismerünk, kizárólag a sztoa harmadik korszakából maradtak ránk teljes terjedelmű művek. Zénón filozófiai gondolatait többnyire másodlagos forrásokból, és erősen interpretált fejtegetések alapján vagyunk kénytelenek rekonstruálni. A szövegek hagyományozása a manapság tanulmányaikat folytató egyetemi hallgatók tanulási gyakorlathoz hasonlítható. A sztoikus filozófia iránt érdeklődő antik szerzők kivonatokat készítettek az eredeti művekből, és szó szerinti idézetekkel tarkították jegyzeteiket. E műfaj művelőit doxográfusoknak nevezzük. Kizárólag e furcsa olvasási gyakorlatnak köszönhetően ismerhetjük Zénón és a többi sztoikus elgondolásait. A Kr. u. 1–2. században olyan doxográfiai művek készültek el, amelyek szerzői valóban

elmélyülten érdeklődtek a sztoikus filozófia iránt. A legfontosabb forrásközlő szerzők között találjuk Jamblikhoszt, Sztobaioszt, Diogenész Laertioszt, Cicerót, Plutarkhoszt, Sextus Empiricust, az orvos Galénoszt, de Szimplikioszt, az Arisztotelész-kommentárok szerkesztőjét, vagy a későbbi sztoikusok közül Senecát is. Ezek a szerzők nem csupán jegyzeteket készítettek, de a sztoikus életvezetési szabályokat magukénak érezve, be is építették azokat saját filozófiai mondanójukba. Az ismertetett doxográfus szerzőlista is érzékelteti Zénón töredékeinek és tanainak hihetetlen horderejű összegzését, hiszen gyakorlatilag a teljes hellenisztikus és császárkori irodalmat töviről hegyire át kell tanulmányoznia annak a kutatónak, aki e művekből a Zénónra és a többi sztoikusra utaló mondatokat próbálja összegyűjteni. Nyilvánvalóan e nehézségi faktor a magyarázata annak, hogy Zénón töredékeinek önálló kötetben való publikálása egészen a 19. századig váratott magára. Elsőként A. C. Paerson vállalkozott e munkára, és 1891-ben kiadta Zénón és közvetlen utódja, Kleantész fragmentumait filológiai és filozófiai kommentárokkal. (A. C. Pearson, *The Fragments of Zeno and Cleanthes*, Cambridge, 1891.) Pearson munkáját kiindulópontul véve néhány évtizeddel később, 1921-ben Johannes von Armin már a korai sztoa teljes fragmentumgyűjteményét adta közzé, amely Zénón, Kleantész, Khrüsszipposz és a kisebb sztoikusok töredékeit tartalmazza; a kézikönyv máig használatos a filológusok körében. (J. von Armin, *Stoicorum veterum Fragmenta*, Leipzig, 1921.) A sztoikus szövegekre a szöveggyűjtemény címének rövidítésével, kötet-számával, a fragmentum számának megadásával, az antik szerző nevének és művének megjelölésével, pontos locus-meghatározással szoktunk hivatkozni. Ennek a szigorú filológiai szövegjelölésnek oka az adott részlet visszakereshetősége, számos esetben ugyanis csak a szövegkörnyezet figyelembevételével lehet lefordítani az utalásokat. A tanulmányban szereplő fordítások is J. von Armin gyűjteményéből származnak, és az itt ismertetett filológiai pontosság követelményei szerint kerülnek közlésre.

A Zénón-kutatások lendületet kaptak a két szövegkiadás publikálását követően. A század elején a német klasszikafilológia kezdte meg a szövegek filológiai tisztázását és a tanok eredetiségének igazolását. M. Pohlenz kétkötetes monumentális monográfiát szentelt a témának. Műve máig mérvadó a sztoikusokkal foglalkozó kutatók számára. (M. Pohlenz, *Die Stoa I*, Göttingen, 1992.; *Die Stoa II*, Göttingen, 1980.) Napjainkban is egyre népszerűbb kutatási téma a sztoikus filozófia, elsősorban angolszász területeken. A szerzők közül elsőként A. A. Longot említeném, aki a hellenisztikus filozófiai irányzatok elemzését több könyvében is publikálta, közülük néhány magyarul is olvasható; de R. Sorabjira is felhívnom a figyelmet, aki a sztoikus szenvedélytanról és annak a keresztény filozófiában kimutatható hatásáról tett közzé számos tanulmányt; végül pedig D. Sedleyt érdemes még kiemelni, aki a sztoikus metafizika és ismeretelmélet szakértője, de a klasszikus filozófia remek elemzőjeként is ismert.

Tanulmányom második felében a sztoikus iskola megalapítójának, a kitióni Zénónnak filozófiai életútjáról, a róla szóló anekdotákról, filozófiai nézeteiről fogok szólni a sztoikus filozófia diszciplináris felosztása szerint: a természetfilozófia, más néven fizika, az etika és a logika, azaz az ismeretelmélet, a helyes érveléssel foglalkozó tudomány osztályozása szerint. Elemzéseimet néhány általam készített magyar nyelvű fordítás közlésével tarkítom; a töredékek tagolhatósága és a szövegértés végett a fordításokat címzésekkel láttam el, mely címzések az eredeti görög, illetve latin szövegekben nem fordulnak elő.

IV. Zénón élete

SVF I 1–6 Diogenes Laertios VII 1–28

Zénón származása

1. Zénón Mnaszeasz vagy Démeasz fia, a ciprusi Kitión, a görögök alapította, föníciai telepések által lakott város szülötte. Nyakát csak egyik irányba tudta fordítani, ahogyan ezt az athéni Timótheusz írja az *Életrajzok* című művében; türoszi Apollóniosz arról tudósít, hogy vékony, magas, sötét bőrű férfi volt, és egyszer valaki őt egyiptomi klematisznak nevezte, ahogyan Khrüsszipposz is írja a *Közmondások* című műve első könyvében. Vastag, puha és gyenge vádlója volt, ezért mondja Perszaiosz a *Lakomázási emlékek* című művében, hogy sokszor távol maradt a lakomáktól. Azt is mondják, hogy szerette a fűgét, frissen és aszaltan egyaránt.

Filozófiai előtanulmányai

Kratésznek volt tanítványa, ahogyan arról már szó esett korábban, aztán Sztilpónt hallgatta – mondják – és Xenokratészt tíz évig, ahogyan

Timokratész írja a *Diön élete* című művében. Szintén ő írja, hogy még Polemónt is hallgatta. Hekatón írja, valamint a türoszi Apollóniosz *Zénón élete* első könyvében, hogy Zénón egyszer jóslatot kért: vajon miként élheti a legjobb életet? Azt válaszolta neki az isten: ha elkeveredik a holtakkal; ezt aztán úgy fejtette meg, hogy olvasnia kell az elődök tanításait.

Kratésszal való találkozása

Kratésszal a következőképpen találkozott, a Fóniciából Peiraieuszba tartó üzleti útján, amikor bíborral kereskedett, hajótörést szenvedett. Kiszállt Athénban ... leült egy könyvkereskedő mellé, aki Xenophón *Emlékezéseinek* második könyvét olvasta fennhangon. Ekkor örvendezve megkérdezte tőle, vajon hol élnek a könyvben szereplő férfiak. **2.** Szerencsére éppen arra járt Kratész, és a könyvkereskedő felkiáltott: „Őt kövesd!” Ettől kezdve aztán Kratész hallgatója lett. ...

Athénban: a Tarka Csarnok mestere

Végül elhagyta Kratészt, és a fentebb már felsorolt filozófusokat hallgatta még vagy 20 éven át, ezért szokták mondani őt idézve: „Bizony szerencsés voltam, amikor hajótörést szenvedtem!” Egyesek szerint ezt már Kratész tanítványaként mondogatta. Mások szerint inkább amikor Athénban időzött. Úgy tudják, amikor tudomására jutott a hajó elsüllyedése, így szólt: „A jószerencse vezetett a filozófiához!” Mások szerint meg miután eladta portékáját az athéniaknak, csak azután kezdett filozofálással foglalkozni. A Tarka Csarnokban sétálgatott, amit Peiszainaktiosznak is neveznek, tarkának pedig Polügnótosz színes festményei után. Hát itt adta elő tanait, azt szerette volna, hogy e hely nyugalmat leljen, mivel a harminc zsarnok ténykedése idején 1400 athéni polgár lelte itt halálát. Többen is csatlakoztak hozzá hallgatni tanításait, őket sztoikusoknak nevezték el, miként a követőit is, akiket eleinte zénóniánusoknak hívtak, ahogy Epikurosz írja *Levelek* c. írásában.

Az athéniak tisztelete Zénón iránt

3. Az athéniak oly mértékben nagyra tartották, hogy a város védőfalainak kulcsát nála helyezték el, meg még aranykoszorúval és bronzszoborral is megtisztelték. Ugyanezt saját szülővárosa polgártársai is megtették, akik tudták, hogy egy ilyen férfi szobra városuk díszje lesz, de még a Szidónban élő kitióniak is a sajátjuknak érezték.

A mértéktartás és önfegyelem erényének gyakorlója

Kenyérdarabkákon, mézen és kevés illatos boron élt. Elvértve voltak fiúszereit, mindössze egy vagy két alkalommal volt örömlánnyal is, csakhogy ne gondolják nőgyűlölőnek. Perszaiossal lakott a saját házában. Perszaiosz egyszer egy fuvoláslányt vitt haza neki, de Zénón visszaküldte őt Perszaioszhoz.

A sztoikus erény, a filozófia gyakorlója

4. ... Nagyon szívós és kis igényű ember volt, nyers ételen élt, vékony köpenyt viselt. Ezt mesélik: „Neki sem a fagyos tél, sem a végtelen zápor, sem az erős nap tüze nem ártott, miként a vészes betegség sem, sem a fontos ünnepi játékok, mert ő fáradhatatlanul éjjel-nappal a filozófia művelésén munkálkodott!” ...

A fegyelmezetség erényének gyakorlója

6. A komédiaköltők észre sem vették, hogy vicceikkel éppen dicsérik Zénónt. Például Philemón a *Filozófusok* című drámájában ezt írja: „egy darab kenyér, fügecsemege, öblögesd le vízzel; ilyen új filozófiát vezet be ő, éhséget tanít, és tanítványokat kap”. Egyesek Poszeidipposznak tulajdonítják e sorokat. Ezt is mondják róla: „Zénón a legfegyelmezettebb filozófus.” ... Mindenkin túltett fegyelmezetség tekintetében és úgy tűnik, méltóság – és Zeuszra – a boldogság tekintetében is.

Zénón halála

Kilencvennyolc éves korában halt meg betegség nélkül, egészségesen. Perszaiosz azt állítja *Az etikai értekezésekben*, hogy 72 éves korában halt meg; Athénba 22 éves korában érkezett. Apollóniosz azt állítja, hogy 68 éves koráig állt az iskola élén. Halála így esett meg: az iskolából kilépve megbotlott és eltörte egyik lábujját, rácsapott a földre és a Niobé egyik sorát ismételtette. „Jövök már! Mért hívsz?” és azon nyomban meghalt; megfulladt magától. Az athéniak a Kerameikoszon temették el,

tiszteletüket a fent már említett rendeletek meghozatalával fejezték ki, erényes jellemének így állítva emléket.

Zénón művei

SVF I 41 Diogenes Laertios VII. 4.

Zénón *Az Államról* című műve mellett a következő műveket írta még: *A természet szerinti életről; A késztetésről, az ember természetéről; A szenvedélyekről; A kötelességekről; A törvényről; A hellén nevelésről; A látásról; A mindenségről; A jelölésről; Püthagorászi kérdéskörök; Általános dolgokról; A stílusokról; Homéroszi kérdések öt könyve; A költészetéről és hallgatásáról; továbbá A szaktudományokról, A megoldásokról; A cáfolatok két könyve; Visszaemlékezés Kratészre, végül az Etika.*

A Diogenész Laertiosznál olvasható, *Filozófusok életrajza* című doxográfiai szövegben találjuk, hogy a kitióni, azaz ciprusi származású Zénón föníciai kereskedőcsalád sarjaként született, a töredékek alapján azt valószínűsíthetjük, hogy Kr. e. 331-ben. Athénba hűszévesen, tehát 311 körül érkezhetett egy üzleti út során, amikor föníciai bitorvásznat szállított Athénba. Athén kikötőjének közelében hajótörést szenvedett, és a szerencsétlenségről a hagyomány azt tartja, hogy Zénón e sajnálatos esetet végül mégis szerencsésnek titulálta, mivel ennek köszönhetően ismerkedett meg a görög filozófiával. A kikötő piaci forgatagában ugyanis egy könyvára lett figyelmes, aki portékáját reklámozva Xenophón Szókratészről szóló *Emlékezéseit* olvasta fennhangon. Zénón csodálattal hallgatta az elbeszélést, megkérdezte a kereskedőt, hol találkozhat ilyen tiszteletre méltó bölcsekkel. A kereskedő az éppen arra járó Kratészre (Kr. e. 368–285) mutatott, és ezzel Zénón tudtára adta: ha a magas filozófia iránt érdeklődik, akkor Kratész társaságát keresse.

Kratész Diogenésznek, a cinikus iskola megalapítójának volt tanítványa, mely irányzat elsősorban a szókratészi etika radikális változatát hivatott továbbörökíteni. Később Zénón Athénban más filozófusokat is felkeresett, például a szintén szókratikus körként működő megarai iskola nagy egyéniségét, Sztilpönt (Kr. e. 360–280) is, akitől a logikai formulák és paradoxonok gyakorlatát sajátította el. A többi filozófuskörökhöz való csatlakozás gyaníthatóan tervszerűen történt. A filozófus saját iskolájának megalapítása előtt nyilván az akkor ismert irányzatok mindegyikével meg kívánt ismerkedni. Nyitottsága és a megszerzett ismereteket egységbe gyűrő szemlélete kellett a merőben új filozófiai mozgalom létrehozásához. A mintegy tíz évig tartó filozófustanulmányokat követően alapította meg önálló iskoláját Kr. e. 300 körül. Iskolája nevét a már említett Tarka Csarnokról, a Sztoa Poikiliéről kapta, ahol Zénón naponta adta elő filozófiai előadásait.

Zénón életéről, a sztoikus erények állandósult gyakorlatáról, önfegyelméről, a mértéktartó életmódról, miként bölcsességéről számos tudósítás maradt fenn. Az athéniak, bár nem volt született athéni polgár, tiszteletük jeleként halálakor szobrot emeltek számára, melyet aranykoszorúval díszítettek. Természetesen szülővárosa is versenyre kelt a leghíresebb sztoikus tiszteletéért, a tudósítások szerint Kitióban is szobrot emeltek emlékére.

Tanítványi köre gazdag volt, de válogatósnak mutatkozott, nem kedvelte a tömeget, gondolatait, Szókratészhoz hasonlóan, csak az arra érdemesekkel osztotta meg. Legkedvesebb tanítványa Perszaiosz volt, akivel egy rövid ideig otthonát is megosztotta.

Halálának története is a tökéletes sztoikus jellemről tesz tanúbizonyságot, miként az a fent idézett Diogenész Laertiosz-részletből kiderül. A történeti hagyomány szerint sosem volt beteg, idős korában halt meg, valószínűleg Kr. e. 262-ben, tudomásul véve és várva élete befejezését. A Zénónról szóló, időközönként mosolygató történetek a hellenizmus korának irodalmi stílusát tükrözik. Ezen elbeszéléseket többnyire kritikával kell fogadnunk, az érdeklődő nagyközönség szórakoztatását hivatottak szolgálni, miként az manapság is tapasztalható a hírességek körül.

Zénón a Diogenésznél fennmaradt címlista alapján gazdag szerzőnek tekinthető. A címek arra engednek következtetni, hogy Zénón elsősorban a sztoikus etika fontosabb tárgyköreiből nyújtott elemzést, a természettel való összhang elérésének lehetőségeit kutatta, és a cél elérését zavaró szenvedélyek kiküszöbölhetőségét tisztázta. Halála után tanítványa, Kleanthész vette át az iskola vezetését, aki tehetségben mesteréhez képest alul maradt.

V. Zénón és a sztoikus filozófia legfőbb tanai

A filozófia három fő területe: fizika, etika és logika

SVF I 45 Diogenes Laertios VII. 39.

A kitióni Zénón elsőként állítja a *Logoszról* című művében, hogy a filozófia három részre tagolódik: a fizikáról (ti. természetfilozófiáról), az etikáról és a logikáról való érvelés szerint. ... A sztoikusok a filozófiát élőlényhez hasonlítják: a csontoknak és az idegeknek a logika felel meg, a húsos részeknek az etika, a léleknek pedig a fizika.

SVF I 46 Diogenes Laertios VII. 40.

Egyesek a logikát rendelik első helyre, másodikra a fizikát és harmadikra az etikát. Ezzel találkozunk Zénón *Logoszról* című művében is.

Sztoikus metafizika: a két princípium, vagyis az isten és az anyag

SVF I 85 Diogenes Laertios VII. 134.

A sztoikusok szerint a mindenségnek két princípiuma van: aktív és passzív. A passzív princípium a minőség nélküli szubsztancia, az anyag; az aktív princípium az anyagot megformáló logosz, az isten. Ez utóbbi, mivel örökkévaló, az anyag egészét átjárva mindent létrehoz. Ezt a tant kitióni Zénón állította *A szubsztanciáról* című munkájában.

A kozmosz istenség, ész, gondviselés, Zeusz

SVF I 102 Diogenes Laertios VII. 135–6.

A sztoikusok azt állítják, hogy isten, ész és gondviselés, illetve Zeusz ugyanaz és számos más néven is lehet nevezni őt. Kezdetben önmagára támaszkodott, majd az egész szubsztanciát levegőből vízzé változtatta; ahogy az élőlények esetében a spermát az ondófoladék tartalmazza, nos úgy volt jelen a kozmosz logoszcőrója a nedvességben, így tette alkalmassá az anyagot önmagában a következő teremtetési szakaszokra; így először a négy elemet teremtette meg: a tüzet, a vizet, a levegőt és a földet. Ezt Zénón írja a *Mindenségről* című művében. ...

Akkor keletkezik a kozmosz, amikor a szubsztancia a tűzből a levegőn át a nedvességbe fordul, kiszáradó része földdé válik, ritka részei pedig tűzzé válnak. Keveredés által válnak ki később a növények és állatok és más élőlények. A kozmosz keletkezéséről és pusztulásáról Zénón a *Mindenségről* című írásában szól.

A kozmikus fellobbanás és kozmikus ciklus

SVF II 524 1–3. Sextus, *Adversus mathematicos* IX. 332.

A sztoikusok megkülönböztették a mindenséget és az univerzumot. Szerintük a mindenség a kozmosz, az univerzum pedig a mindenség és az azon kívül található űr. Így tehát a mindenség, vagyis a kozmosz az űr által határolt, az univerzum pedig végtelen, miként a kozmoszon kívüli űr is.

SVF II 610 Achilleus, *Isagogia in Aratum* 8.

A sztoikusok szerint a kozmosz feloldódik (ég) bizonyos meghatározott időközönként; azt mondják, az úr nem végtelen, hanem ugyanannyit tágul az univerzum, miközben feloldódik a kozmosz.

A kozmosz részei közti összhangról: fatum

SVF I 98 Aristocles, Eusebius, *Preoartio evangelica*, XV. P. 816 d

Bizonyos gondviselés szerint időközönként az egész kozmosz feloldódik, majd pedig ismét visszarendeződik. Az első tűz olyan, mint a mag, mindennek logoszat bírja, és a múltbeli, jövőbeli és jelenbeli események okát is. E dolgok közötti kapcsolat és kölcsönhatás a fatum, tudomány, igazság, ez a létezők kivédhetetlen és elkerülhetetlen törvénye. Ennek megfelelően a világon minden jól rendezett, miként egy tökéletes törvénnyel működő városállamban.

Gondviselés

SVF I 175 Diogenes Laertios VII. 149.

Minden a gondviselés által lett, állítja Khrüszipposz ... és Poszeidóniosz ... és Zénón, mivel a fatum minden dolog okának szoros összefüggése vagy logosza, mely szerint a kozmosz vezeti magát.

A jóslás

SVF I 174 Diogenes Laertios VII. 149.

Azt állítja minden jóslás helyes, ha létezik a gondviselés, bizonyos sikeres jóslatok alapján mesterségnek is nevezi Zénón.

A lélek tüzes lehelet: pneuma

SVF I 135 Diogenes Laertios VII. 157.

A kitióni Zénón szerint a lélek meleg lehelet (pneuma), ez készítet légzésre és mozgásra bennünket.

Az etika tárgykörei

SVF I 178 Diogenes Laertios VII. 84.

A filozófia etikai tárgykörei a következők: a késztetés, a jó és a rossz, a szenvedélyek, az erények, a végső cél, a legfőbb értékek és a cselekvés, a kötelesség, a buzdító és gátló tényezők köre. ... A kitióni Zénón és Kleanthész és a korábbi sztoikusok egyszerűbben definiálták e tárgyat.

Boldogság: a természettel összhangban élni

SVF I 179 Diogenes Laertios VII. 87.

Elsőként Zénón *Az ember természetéről* című írásában állította, hogy a végső cél a természettel összhangban élni, amely az erény szerinti élet. ... Az erényes élet a természettel összhangot mutató dolgok tapasztalata... Mindenki természete a mindenség természetének része.

A szenvedély téves képzet

SVF I 209 Galénos, *De Placitis Hippocratis et Platonis*, V. 429, p. 505. 5–14 M

Zénón úgy gondolta, hogy a szenvedélyek ... a lélek összehúzódásai, elernyedései, felemelkedései és kitörései, amelyek rögtön az ítéletek után következnek.

Zénón tenyérhasonlata a képzetek megragadásáról

SVF I 66 Cicero *Academica* Pr. II. 144.

... Zénón ezt a szemléltető példát mutatta be. Egyik kezét előre nyújtotta kinyitott tenyérrel, a „képzet” mondta, „ehhez a kinyitott tenyérhez hasonló”; aztán kicsit visszahajlította ujjait: „ez jóváhagyáshoz hasonló”; majd teljesen összezárta ujjait és ökölbe szorította kezét, és ezt megragadásnak nevezte, a hasonlat alapján pedig erre a mozzanatra, az ökölbe szorított kéz mozdulatára, amit előtte még soha sem nevezett meg a filozófia, a megragadás (katalépszis) kifejezést vezette be. Aztán pedig bal kezét is kinyújtotta, és a jobb öklét ezzel alaposan és erősen megszorította, ilyen pedig a tudás, mondta, ami nem része senkinek, csak a bölcsnek.

41. Nem minden képzetnek ad hitelt, csak azoknak, amelyek valamilyen sajátos jelzéssel rendelkeznek azon dologról, amelyet reprezentálnak; azt a képzetet pedig, ami önmagát mutatja meg, megragadónak nevezte el; ... A tévedés, a megdöntöttség, a tudatlanság, a véle-

A sztoikus filozófia három területre oszlik: fizikára, etikára és logikára. Ezt a felosztást a legtöbb tudósító Zénónnak tulajdonítja. A filozófia ágazatait külön megnevezi, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy ezen területek szoros összefüggést mutatnak egymással, miként azt a fent ismertetett sztoikus hasonlatok is alátámasztják. A szoros összefonódás bizonyítéka, hogy az etika főbb fogalmai – a helyes erkölcsi cselekvés ismérve és az emberi boldogság kritériuma – a sztoikus fizika és ismeretelmélet alaptételeiben gyökereznek.

A fizika elsősorban a természetfilozófia témáinak vizsgálatát foglalja magába, elemzést nyújt a mindenség metafizikai leírásáról, a kozmosz keletkezéséről, általában a keletkezésekről és pusztulásokról, a létezők kategóriáiról, magáról a természetről, azon belül az egyszerűbb létezők definiálásáról, az összetett létezőkről, vagyis az emberről, illetve az isteni minőséggel bíró égitestek köréről. A sztoikus fizika legfőbb tárgya a végtelen univerzum és a benne kifejlődő kozmosz, illetve annak összes eleme. Zénón és a sztoikusok a kozmoszt több néven is említik, jelölve ezzel kitüntetett minőségeit: Zeusz, istenség, természet, gondviselés vagy eszeség. A kozmoszban két fő princípium keveréke alkotja meg a fizikai létezők körét, az egyik princípium az aktív logosz, vagy más néven isten, a másik a passzív anyag, melyet az előbbi princípium, a logosz formál meg. Az isteni princípium átjárja az anyagot, így jelennek meg először a természetes testek, vagyis a négy elem, majd ezek arányos keverékéből a partikuláris létezők, a sziklától, a bonyolultabb létezőkön át, mint az ember, egészen az asztrális testekig, amilyenek a bolygók és a csillagok. Az aktív erő, az értelem, a kozmosz lelke, tüzes minőség, miként a hozzá hasonlatos kicsinyített emberi lélek is az. Ez utóbbi a kozmosz lelkéből leszáradó logoszcspirák által teremthető, görögül pneumának nevezik, mely kifejezés meleg lehetet jelent.

A kozmosz tökéletessége abban is megnyilvánul, hogy a benne arányosan keveredő két princípium közül az isteni, mivel tökéletességre törekvő, időközönként képes teljes mértékben átjárni a passzív princípiumot, vagyis az anyagot. Ekkor a teljes kozmosz azonosul az aktív princípiummal és felrobban. E robbanás nem emésztő jellegű, éppen ellenkezőleg, a kozmosz tökéletesedő fejlődési útjának csúcса. A robbanást követően a világ nem pusztul el, hanem ismételtelen megszületik ugyanaz a kozmosz, ugyanazokkal az eseményekkel és résztvevőkkel, ugyanazokat a fejlődési korszakokat bejárva.

A felrobbanó és újjászülendő kozmikus ciklusok tanával támasztható alá a kozmosz racionális terv szerint rendeződő elve. A kozmosz minden történése determinált, a ciklusok közti változatlanosság okán. Ezt jelöli a görög *heimarmené* kifejezés, amelyet latinosan *fatum*nak szoktunk fordítani. A *fatum* kifejezésünk azonban félrevezethet, többnyire végzetként szoktuk visszaadni, a görög *heimarmené* kifejezés viszont a jó sorsot, a gondoskodást jelenti; találóbb kifejezés a jó cél felé haladó eszes kozmosz működésére. Mivel a kozmosz történései nem változnak a ciklusokon belül, ezért nyilvánvaló tény, hogy bármi is történik életünkben, semmi nem történhet másként, mint ahogyan történik. Ez a megállapítás a sztoikus etika axiómájaként is szolgálhat. Az emberi életben bekövetkező sorscsapások és szerencsétlenségek fatalista elfogadása megnyugvást jelenthet a szenvedőnek; az elmélet szépsége, hogy az elv elfogadása racionális szemléletet követel meg gyakorlójától, ezért a sztoikus etika eredendően intellektuális etikaként értelmezhető.

A tragikus történéseket józan ítélőképesség birtokában, az irracionális érzelmektől mentes állapotban, higgadt és tiszta észlátással elfogadni a legnagyobb kihívásnak tekinthető az emberi életben. Ezt a célt megvalósítani nem egyszerű, a lélek állhatatos és megfontolt minőségét erényként birtokolni egy egész élet programja lehet. Az ilyen erény nem etikai példázatok tanulmányozásával és begyakorlásával sajátítható el, hanem a lélek eszeségének kiművelésével és az ártó lélekszenvedélyek irtásával. Az ész kiművelését így nem az etika, hanem a logika segítségével kezdhethetjük meg. Ezzel egybehangzóan tűnik az a Zénónnak tulajdonított filozófiai toposz is, miszerint a filozófiával ismerkedőknek először a logikát kell megismerniük, hogy kellőképpen felvértezettek váljanak a filozófia egyéb területeinek tanulmányozáshoz.

A zénóni logika legfőbb tárgya annak tisztázása, miként érhető el az ész zavartalan működése. Miután az ész a gondolkodás képességének funkcióját látja el, ezért eme

működést zavarni képes tényezők kiiktatását kell megcéloznunk. Az ész nyugalmanak zavarát elsősorban a téves képzetek és az általuk kiváltott szenvedélyek generálják. Ezek tehát az emberi élet boldogtalanságának fő okozói. A szenvedélyek olyan célok kitűzésére készítetnek bennünket, amelyek elérése lehetetlen számunkra, olyan téves elképzeléseket erősítenek meg bennünk, mint például, hogy a jövőbeli eseményeket képesek vagyunk befolyásolni, ezek az egyensúly-kibillentő lélekmozgások állandó gyötrelmet és fájdalmat generálnak a lélekben. A sztoikus *apatheia*, azaz a szentvelenség állandósulása nem is érhető el azonnal, élettapasztalat és bölcsesség szükségeltetik hozzá.

Az események és a történesek tőlünk függetlenül mennek végbe, a mindenséget kormányzó logosz, a fatum irányítása révén, bár néha előre megjósolhatók, de soha el nem kerülhetők. Az átlagember azonban nem így gondolkodik. Többnyire azon kapjuk magunkat, hogy bánkódunk egy-egy körülmény miatt, és közben azon töprengünk, miként kerülhetett volna el a kellemetlen helyzetet, vagy éppen olyan irreális célt tűzünk ki magunk elé, amely eléréséhez nincs képességünk. Ilyen helyzetekben zavaros lélekmozgásokat élünk át: ilyen a düh, a sírás, a fájdalom vagy a túlzó vágy; Zénón ezeket gyűjtőnéven szenvedélynek nevezi. A szenvedély, de a szenvedés találhatóbb szóhasználatnak tűnik, rázkódó, kellemetlen ziháló mozgással jár, elnevezése éppen kialakulásának mechanizmusából ered. A lélek egy eseményt tévesen ítél meg, helytelenül alkot képzetet önmagáról és a körülményekről, elfogad igaznak egy képzetet, egy ítéletet, holott az nem a valóságról közvetít, az ilyen téves ítéletek benyomódnak a lélekbe, kellemetlen rázkódást okozva. Amint e téves képzetet kitisztítjuk, a szenvedély is alábbhagy. A fent ismertetett szövegekben a helyes képzet létrejöttéről olvashatunk. Az ilyen képzet akkor áll elő, amikor a lélek tisztán képes felfogni az elé táruló tárgyakat, eseményeket, ekkor az értelem rábólint a képre, jóváhagyással él, az ilyen képzetet megragadó képzetnek nevezi Zénón. Ezt megkülönbözteti a jóváhagyás nélkül elfogadott képzettől, amely csupán a feltételezés és a vélekedés szintjét mutatja, és a bölcsesség legfőbb hátramoszdítója. A megragadó képzet viszont sosem vált ki szenvedélyt, cselekvésre készítet, ezért talán helyes akarataknak is nevezhetjük, a lélek ilyenkor megőrzi nyugalmaát.

A sztoikus etika legfőbb gyakorlati célja a szenvedélyek kiiktatása. Az ártó lélekmozgások már kialakulásuk mechanizmusával is mutatják, hogy a természettel való összhang felkavarói, kiküszöbölésük állandó közdelem. A sztoikus etikát gyakorló ember elsősorban tehát arra fog figyelmet szentelni, hogy helyes ítéleteket alkosson a világról, önmagáról és a kozmosz tárgyairól.

A sztoikus bölcs, akivé bárki válhat, legfőbb célja a mindenség működési elveinek megismerése: ez az egyetlen út a boldogsághoz, vagyis a természettel való összhang eléréséhez. Ha a világ egésze isteni és tökéletes, akkor a benne zajló összes esemény is az, még ha éppen egy pusztító földrengésről van is szó. E tragikus esemény sem minősülhet rossznak, sőt az egész szempontjából éppen a jót fogja szolgálni, mivel a kozmosz gondviselő mozgása okozta megtörténtét. Ezt belátnunk, főleg ha érintett is vagyunk, szinte lehetetlennek tűnik. Ez az oka annak, hogy az ítéletek helyes megragadása, mégpedig állandósult erényként, legfőképpen a bölcsnek sajátja, akinek tehát minden képzete tiszta és világos, így minden tette helyes, szenvedély sohasem éri, megvalósítja a természettel való tökéletes összhangot, eléri a végső célt, tehát boldog. Ennek a boldogságnak a birtoklása a lélek eszességének kimunkálásán múlik, ám annak tisztázása, hogy vajon akad-e ilyen bölcsességet sajátjaként gyakorló hétköznapi ember, nehéz válaszolni. Az utókor is csupán a nagy filozófus személyiségeket, Szókratészt, Hérakleitoszt és éppen Zénónt tekintette ily tudás birtoklóinak. Meglátásom szerint azonban nem túlzás nekünk, hétköznapi embereknek e cél elérése: eszünk kiművelésén múlik boldogságunk.

Irodalom

- Arnim, J. von, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, Teubner, Stuttgart, 1978.
Inwood, B., *Ethics and Human Action in Early Stoicism*, Clarendon Press, Oxford, 1985.
Long, A. A., *Hellenisztikus filozófia*, Osiris, Budapest, 1998.
Long, A. A. – Sedley, D. N., *The Hellenistic Philosophers*, Cambridge, 1987.
Steiger K., *Sztoikus etikai antológia*, Gondolat, Budapest, 1983.

Repkény

Nem igaz, hogy a nyelv minden, a nyelv csaknem semmi.
(E. Cioran: Füzetek)

1. (Táncos szíve)

Igen, igen – mormolássza –, semmi, semmi! Családnian állják körül a kerti padot, fentről tekint rájuk, egy félig törött, félig nyitott ablakból. Pedig hűvös van még, kimondottan hűvös. Azt figyel, rágyújt-e a sorstárs. Persze hogy rágyújt, ha nem is azonnal. Akit meg a feleségnek nézett, rögvest ráripakodik, jó hangosan, aztán hátt fordítva a sorstársnak, kiperdül a körből. Kezdődik már, mormolássza, kezdődik már!

Hosszan és sokszor kell így álldogálni ablakoknál, kinézve hosszan és minél gyakrabban, hogy derengjen végre, mi romlott el átmenetileg vagy végleg. Kinézni, ha nem is látszik kinn semmi, vagy alig látszik valami. Nemhogy család, hanem izé, semmi. Semmi se. Szépen vagyunk!

– Mit gondol János bácsi, jönnek már?

János bácsi csak ingatja a fejét, mintha csakugyan bácsi lenne-volna, és nem unatkozó kisgyerek. Gyanította, hogy János bácsi valami rosszban sántikál. Figyeli közben a lenti padot, de János bácsit is. Sötét gondolatok forognak a fejében.

Itt különben sincs mit csinálni egyebet, csak várni. Erre-arra, ezért olyan dísztelen, kopár itt minden, semmi se vonja el a figyelmet a semmiről. Senkit se szándékozna ámítani. Vagy félrevezetni. Ez nem az a hely. Kibukik az is rögtön, ha sok a szöveg.

Lenn az asszony hirtelenül kikapja ennek a szegény ördögnek a szájából a cigarettát, és hevesen rátipor.

– Nocsak, nocsak – mormolássza –, hatalmaskodunk máris? Szépen vagyunk!

Ahányszor csak kiteszi a lábát az épületből, kisvártatva előkerül a nagyfejű fekete kandúr, a park hárembasája, és komótosan átbálgatja. Bosszantó, határozottan bosszantó. Még ha másokkal hasonlóképp viselkedik, akkor is bosszantó. Bár cseppet se biztos, hogy ez a kandúr tud valamit. A legtöbbje semmit se tud. Csak szép. És méltóságos. Midőn szemmel tart.

Ha túlzás is azt mondani, hogy Táncos ismeri a macskákat, korábban kivette belőlük a részét, azt meg kell adni. Bár az régen volt, mondom. Mikor még valóban dúsan sarjadt a haja, nem csak hosszan. Az Attila út és a Vérmező sarkon volt lakásban, abban, élt egy ilyen fekete dög, bár főleg nyomaiban, hisz rendszeren a lépcsőházban bódorgott. Na az, vagyis ő, tudott valamit. A földszinti öregasszony mesélte, hogy még abból az időből ismerte, mikor lottószelvényt árult a Dérynében.

Azidótt sokszor ült Táncos ott, azzal a lánnyal. De másutt is, nem csak ott. Különös cukrászda volt, különös figurákkal. Azaz, a legkevésbé cukrászdának látszott. A delikvensek rumot kértek, vagy kevertet, triplesec-et, nagy ritkán konyakot. Jó kis hely volt egészben véve. A kávéjukra se lehetett rosszat mondani. Ági rendszerint ott sirta el a bánatát, miközben Táncos titkon álmodozott.

Sok pénzről és leartható sikerekről – mármint a nők körében elgondolva –, mint az már az inspirált ifjoncok körében megszokott. És közben játszott a lány kezével, fölfelé feszítette a kisujja körmét, mire az felszisszent, elrántotta kacsóját.

– Teljesen dilis vagy – rebegette hálásan –, legalább ilyenkor hagyj békében!

Végre, végre – hümmög –, kezdenek enni, há-há! Kicsomagolás, miegymás, jön a zaba, zabálni! A sorstárs hirtelen fölneéz, feléje.

Ő meg lenéz, feléjük. Gyerünk, gyerünk! Feltűnnek a rántott combocskák, szőke bundás combocskák, így késő reggel még ígézőbbek, mint egyébként. Mégiscsak szép ez a vacak élet!

János bácsi szülői végre kijönnek az orvos szobájából, halkan tanakodnak, szemmel láthatóan letörten. Nagy vidáman nem szokás kijönni onnan, legalábbis Táncos még nem látott ilyet, pedig igyekszik látni mindent. Anyu magához húzza János bácsi szőke fejét, épp a derekáig ér, ujjai szaladnak tarkóján. Apu kifejezéstelen arca a semmi-be bámul, csurog róla a verejték.

Táncosnak elege van ezekből a jelenetekből, tulajdonképpen a pokolba kívánja ezt a monotóniát, bármennyire szívet tépők is a részletek, kórház-, sőt műtőszagúak, vagy túlvilági mámorba áztatottak, mint a vágóhidra szánt borjúszállítmányok.

A sorstárs bizony köhög, köhécsel lenn, hörrent, sőt, talán fuldoklik kicsit, mégis rápöfent újra, mintha bizony szűz tüdővel, szabadon garázdálkodhatna a friss levegőn, mert a parkban aztán friss a levegő, oly áthatóan friss, hogy szinte lever a lábadról.

Miért kell mindig a régi lányokra gondolni? Ilyenkor, és mindenkor. Holott cseppet se megnyugtató gondolni rájuk, emlékezetbe idézve arcukat, nevüket, próbaként felidézve születésnapjuk pontos dátumát, amit leghamarabb felejt el az ilyen Táncos Moyzes-féle alak, mintha sose vett volna nekik akkorra ajándékot, virágot, olcsóbb színházjegyet. Ugyan hová tűnt megannyi csokor rózsa, szegfű, török szegfű, tulipán és tözike, dália, krizantém, hóvirág és ibolya, nefelejcs, gyöngyvirág, nárcisz, kökörös-csin és ciklámen, orgona és szagos viola, amitől nemcsak a szív dobban meg, mint a becenév hallatán egy új szerelemben, hanem a boldog emlékezet is beleremeg. Vajon hová fújta a régi csokrokat, talán egyetlen halomba, majd négy évtized tisztító szele?

– Mindig éreztem, hogy cseppet se érdekelnek a nyavalyáim – mondta Ági a Dérynében, holott Táncos éppen átvett egy vallomásnak szánt, celofánba burkolt rózsaszálat az árusító kisasszonytól. Méregdrága s eleve hervadt portékát, aminek egyetlen célja, hogy könnyelmű lépését azonnal megbánja az ember.

Ági azonban tévedett. Táncost érdekelték a lány nyavalyái, úgyszólván mindenki nyavalyái érdekelték, de kivált a nőké, akikkel élete során kapcsolatba került. Érdekelte

öt egy darabig. Bizonyos mértékig. Egy határig. Mindig úgy érezte, hogy nemes cselekedet a nyavalyák taglalásának ésszerű határt szabni. Még az elviselhetőségen innen. Idővel aztán ráeszmélt, ezt a határt egyedül ő képes betartani, mindenki más ügyet se vet rá, vakon megy el mellette, a szóáradat rendszerint átcsap a legmagasabbra vont gáton is.

Mire kiléptek az ajtón, már sűrű havas eső áztatta a Krisztina aszfaltját, csak a Könyvesbolt kirakata világított messzire, ezerkilencszázhatvankilenc novembere volt, a templom felőli oldalon húzott el a villamos, Ági csókolózni akart, nevettek és befordultak a mellékutcába.

– Szólt a Holló: nevem Mór – mondta Táncos, és ezen is nevettek.

Bezeg János bácsi szülei nem nevettek, hanem szomorún ballagtak lefelé a lépcsőn, Táncos fentről nézett utánuk, követte őket a szemével, kivált a rosszcsonjt János bácsit. A szeme se áll jól neki, lám most is ugrádozik, kirángatja kezét anya tenyeréből, előreszalad, fölfelé tekergeti a nyakát, vicsorog Táncos felé.

Vicsorogjon csak.

Nehezen köszönt ránk az ebédidő, gondolja Táncos, bár amúgy sincs nagy örömiünk benne, olcsó húsnak híg a leve, valamit visz a víz satöbbi, gondolja Táncos. Itt mindenki abból él, amit otthonról hoznak neki, mint lám, a fegyelmezetlen sorstársnak lenni a padon, aki ugyan kis híján megfulladt az imént, de sebaj, tömi magát tovább, jól van ez így, gondolja Táncos.

Mert nincs kedve Babitsot olvasni, keresztretjévenyt fejteni, fontoskodón telefonálni, jobb híján beszélgetni, kávézni az automatából, ezért nézelődik a törött és nyitott ablakon által, mint Hölderlin a toronyból, mint szélkakas a tetőről. Vagy mint hajdan, hatvanhat-hatvanhétben a határőrizeti magaslesből, Ágfalva és Fehérút irányába, gondolja Táncos. Minduntalan ezek a határesetek! Máskülönben, csak határesetek vannak, gondolja Táncos.

– Menjen gyorsan a többiek után röntgenre – Vera nővér, csipőre tett kézzel dirigál. Most vesztette el a férjét, elment reggel, el se búcsúztak igazából, aztán már csak a Szvetenay-ban látta viszont. Minden határeset, gondolja Táncos.

Jobb, ha most senki se látja, megfélekednek róla ideig-óráig, ha nem is végleg. Békét hagynak neki, még ha egyáltalán nincs is békében, még ha minden apróságon képes is magát felpaprikázni, de a gondolatai, emlékei azért teljesen lekötik, egyedül ezek képesek lekötöni. Na és még a megszokhatatlan nézelődése, ez a kényszeres figyelmesség, ami kedvtelő módon és szórakozottan siklik egyik tárgyról a másikra, egyik ismeretlen arcra a másikra. Sőt, egyik redőről, ráncról, hogy úgy mondjam, a másikra. Szinte, míg meg nem zavarja valaki avatatlan, végigpásztazza szemével a befoglalt képet, színről színre, formáról formára, fényről fényre, árnyról árnyra. És ez az, ami határtalan örömmel képes őt eltölteni, legalább is mindaddig, amíg be nem áll a csömör érzete, meg nem szürkül, össze nem tőped a tiszta öröm, át nem adja helyét a vak közönynek. Ami már nem részletez, fel nem fedez, meg nem jegyez, el nem raktároz semmit, kapcsolatba mit se hoz semmivel, tunyán gyűrűzik és bezárul minden látványra, emlékre és mozgásra.

De most még, ennek előtte, ettől mentve, mindenkitől hagyatva és kerülve, a mámorban lel menedéket, a pillantás figyelme önmagáért való mámorában.

– Érdekes – gondolja Táncos –, eszembe se jut, hogy meginnék egy pohárral.

Valószínű, így múlik minden, észrevétlenül, így kopnak le ruháink, szokásaink, hajdani barátaink. A szomszédok arcai, kenyér és víz íze, egykori tenyerek simítása, testek illata, íze, formáinak hajlása, csontok kiszögélése a bőr alatt. A hús melege, párája, a felhám borzongása. És igen, a pelyhek, bolyhok, tincsek hullámozása, viharzása s elcsitulása.

Táncos előtt az út és a nyíl a prospektúra felé mutat. Ejh! – mondja hangosan –, marhaság. Ez így marhaság! Van, akinél az érdekes: milyen hosszú! És másnál: milyen rövid!

Hosszú, mint a Szanatórium utca, és rövid, mint az élet, gondolja bölcselkedő kedvében Táncos.

Egészen más lehetett ez a hely, mikor egy Derkovits, egy Dési-Huber, egy Vajda Lajos nyomta itt az ágyat, Weiss Manfréd munkásainak tüdejét pucolták ki a K-pavilonban, morfondírozott tovább, mert egészen ráért.

Tudj' Isten miért, de valahogy tisztábbnak, szervezettebbnek, egészében véve úriásabbnak gondolta el a hajdani Szanatóriumot, olyannak, ahol nyugszéken pihennek naphosszat, skótkockás pléddel a térdükön a gyógyulni vágyók, kristálytisza levegőjű, napsütötte, hosszú teraszokon és fáradt mosollyal ajkukon, elnézően tekintenek látogatóikra, kisportolt fiatalemberekre s az új divat szerint öltöző asszonyokra, akik elfütyülnek immár a legfrissebb slágerre.

Persze mindez az említett festőkre semmiképp se vonatkozhat, lévén ők – a mai pályatársakhoz hasonlóan – szegény ördögök, páriák, sok tekintetben bámult és körülrajongott, egészben véve mégis lenézett, lesajnált földi lények, az örök élnetlenség fajtájából, akiket a jóindulatú, filantróp, kegyes osztályok magasabbja időnként befogad, pártfogol, sorsukat átmenetileg elegyengeti.

Mégiscsak egy kis valami a művészet, gondolja Táncos, idézve néhai Hules Bélát, kinek határozott véleménye volt a dolgok rendjéről és hadállásáról, s talán ezért – minden szellemessége s eredetisége ellenére – nem tudott korának főszereplői között lenni.

E tekintetben tökéletesen egyezett a hajdani Déryné törzsvendégeivel. Noha antialkoholistaaként labdába sem rúghatott lump fráterek körében, akikben legfeljebb az életművészet ihlete lángolt, igaz, a megszokottnál jóval hevesebben, s az évek mint remekművek lettek megjegyezve gazdáik által, míg emléküket el nem sepepte a legújabb esemény. És mik lehettek ezek az életművészeti remekművek, amelyeket előszeretettel idézett fel mámor, könnyező önsajnálattal vagy a féktelen dicsvágy? Kegyes csalások, hazugságok, kisebbfajta árulások, bűnök, pitiáner számítások, a bejedségtől zavarossá vált túlélési taktikák kényszeredett sora, amit a negyvenes, ötvenes, hatvanas évek politikai játszmái erőszakoltak ezekre a biztonságukból kibillentett kisemberekre, örületbe és korai halálba kergetve a leggyengébbeket.

Táncos szívből sajnálta e romlott lelkeket.

Ágiban azonban nem talált partnerre e tekintetben, ő kerülte és lenézte ezeket a horpadt, fénylő arcokat, legfőképp a férfiakat. Építészhallgató volt, nagyon tudta, hogy mit akar. Táncos nem tudta, akkor sem tudta. Azt azonban igen, mert látta, tapasztalta, hogy aki nem hagyta ott a fogát a negyvenes évek frontjain, az simán rajtaveszthetett az ötvenes évek változóan dühödő módszerei következtében.

tében, s ha tovább bírta valahogy mégis, a hatvanas évek földmozgása megnyithatta talpa alatt a sírvermet. Nagy szerencsésnek mondható, aki mindezt állva, emelt fővel átvészelte.

Emelt fővel? Marhaság! – gondolja Táncos.

Lassan oszladozni látszik a lenti társaság, a sorstárs széttárt karral terelgeti őket az aszfaltút felé, azaz kocsijuk felé, azaz otthonuk felé, hová sorstárs csak vágyik, vágyódik, de csak sokára jut ő is oda. Vissza. Így integethet a tovasuhanóknak, kapaszkodhat fel a harmadikra. Vagy megreszkírozza, hogy felhozatja magát a liftessel, de nem fizet neki. Elvégre ő egy beteg, mit fizessen? Jóllehet van itt egy nő, beteg, és minden alkalommal lenyom a liftesnek egy ötvenest. Már híre van, milyen bolond, meg aztán elrontja a többiek helyzetét ezzel a rászoktatással. Táncos látja felülről, kapaszkodik már felfelé a sorstárs, degeszre tömve rántott csirkével és dohányfüsttel. Na, szép!

Jobbról csukott teherautó kanyarodik a bejárathoz.

– Talán kezd behurcolkodni az új büfés – fohászodik Balogh úr, ki időközben Táncos közelébe somfordált. Bányász volt, míg egészséges volt. Aztán az ezredfordulón bezárt a bánya, egészsége összeomlott, felesége meghalt. Képtelenség, gondolta megannyiszor Táncos, és szinte rá se mer nézni Baloghra. Pedig öt évvel fiatalabb nálam, gondolja Táncos, csak a lányai tartják benne a lelket. Csúnya lányok, koravének és elhanyagolt külsejűek, aligha vannak férjnél. De az apjukat szeretik, gondolja Táncos.

– Mondd – itt mindenki tegeződik –, már akartam kérdezni, ne haragudj, de hogy lehet ilyen hülye neve valakinek? Moyzes? Talán Mózes, az se jobb persze, zsidó név. Te zsidó vagy?

– Dehogyan vagyok, mondja Táncos. Katolikus vagyok, és eredetileg László, a Moyzes a bérma-keresztnevem, magam választottam, mert tetszett nekem, mondja Táncos. Aztán ez lett a művésznévem. Már tudta is Táncos, ezt nem kellett volna mondania.

– Mi a fene, te művész vagy?

– Afféle – mondja Táncos, nem egészen, de afféle. Innen rögzös lesz a további út, gondolja Táncos. Balogh nem is kérdezősködik tovább, elég neki, amit hallott. Előre-hátra billeg a sarkán.

– Azt mondja a mostani portás, hogy egyelőre nincs új büfés, senkivel se kötöttek szerződést – mondja Táncos.

Áh! Balogh úr durcásan nagyot legyint és továbbsétál. Ma, úgy látszik, nem jönnek látogatni, ilyenkor nyugtalan, nem találja a helyét, felkel, lefekszik, felkel, éjjel villanyt gyújt, de nem olvas, egy-két perc múlva leoltja, már újra elaludnék, erre megint felkattintja, vackolódik, köhög, felkel, a mosdóhoz botorkál, nézi magát a tükörben, gondolja Táncos.

– Mi bajod megint? Mit kínlódsz egész nap?

– Nem tudom, mi van Mártikámmal, Katikámmal, fel se hívtak egész nap, azt se tudom, mi van velük?

– Te miért nem hívod őket?

– Nincs egy fillér se a kártyámon.

– Akkor hívd őket a bedobósról.

– Nincs apróm.

– Tessék itt van egy százas.

– Kösz, de elfelejtettem a számot, röhej, de elfelejtetem. Mit csináljak?

– Szenvedj kutya!

– Jó. Rendben. Micsinájjak?

Táncos se tudja mit, de így van ez, annyi biztos, így van ez. Itt is így van ez. Valakinél felharsan a rádió. Ez hülye, mondja Balogh.

Vajon, gondolja Táncos, mi köze lehet a kecskének a kecskerágóhoz, és a kecskefejőhöz?

Valami mesében olvasta először Táncos a lappantyú szót, méghozzá így: titkos lappantyú. Amit elmozdítva közlekedhettek a hősök az ugyancsak titkos, föld alatti folyosókon. Azt gondolta tehát Táncos jó sokáig, hogy a lappantyú, az egy ajtó-, fedél- vagy kőlapféle, de tévedett, mert a lappantyú: madár. Más néven kecskefejő. Azaz, *Caprimulgus europaeus*. Hát ezt megoldottuk annakidején, gondolta elégedetten Táncos.

Nem volt tél az idén, ergo, alig akar kitavaszkodni.

A nőbetegek egész nap a folyosón grasszálnak, fel-alá, egyedül vagy párban, sutyorognak, ahogy szoktak, és egyik kávéit isszák a másik után. A fürdőhelyiséget felváltva használhatják, a nap javarészeben mégis a nők áztatják magukat. Kacsálkodnak. Hozzá szinte nagyüzemi módon termelik a szemetet, degeszre tömik a nylonzsákokat. A rosszabb betegek mégis a férfiak. Fegyelmetlenek és hisztériásak, tökéletesen komolytalan társaság. Csak akkor süppednek ideig-óráig magukba, ha megérkezik a családjuk látogatóba.

Olyan mondatok ezek, gondolja Táncos, amikből az érintett személyek rekonstruálhatatlanok. A helyszín se meghatározható és más se nagyon. Sok bizonytalanság, amit most már magammal kell cipelni, gondolja Táncos.

Jól emlékszik rá, amikor telefoncsörgést legfeljebb a munkahelyén hallott, és ha ő akart hívni valakit – ritkán fordult elő – a trafikban vehetett hozzá tantuszt. Ami már rég nem létezik, legfeljebb az emlékezetben, mint ahogy jószerével már trafik sincs. Legalább is, amit trafiknak neveztek, az már nincs. De telefoncsörgés viszont bőven van helyette, gondolja Táncos.

Még itt, a szanatóriumi szobákban is, éjjel-nappal.

Viszont se tévé, se rádió. Legfeljebb, ha épp hoz magával valaki, de este nyolctól az se szólhat fennhangon. Ebben azért van valami megnyugtató. És van benne valami őrjítő, ha már jobban van valaki. Attól kezdve. A majdnem csend: őrjítő.

Sorstárs felér, liheg, mint sprinter, és rosszul néz ki. Egy csövecske még kikandikál a pizsamakabát alól. Riadt pillantása Táncostra vetül, na, mit szólna hozzá? Ilyesféle a pillantása. Hiába, Táncos egykedvűen csücsörít, s elfordul. Mert eszébe jutott megint a fekete kandúr, ahogy rája a repkényt, mint a kecske (és nem repkény a kecskét), pedig nem biztos, hogy jót tesz neki. Ő tudja, persze. Biztos tudja.

Nem tudunk semmit, gondolja Táncos, ahogy a régi csehszlovák film címe is hangzott: Senki nem tud semmit. De nemcsak azt nem tudjuk, hogy élőt vagy hullát rejt a bögötök, amit végig kell cipelni a városban, a legfőbb rejtély inkább az, mi zajlik bennünk egyáltalán, és aztán legfőképpen: az évek során. Hová rúgnak ki a dolgok, az ügyek, viselt dolgaink, mire megy ki a játszma?

Kihűl, hamvad a kebel...

De túl időn és életen:

Örök virulatban vagyon

A költészet és szerelem!

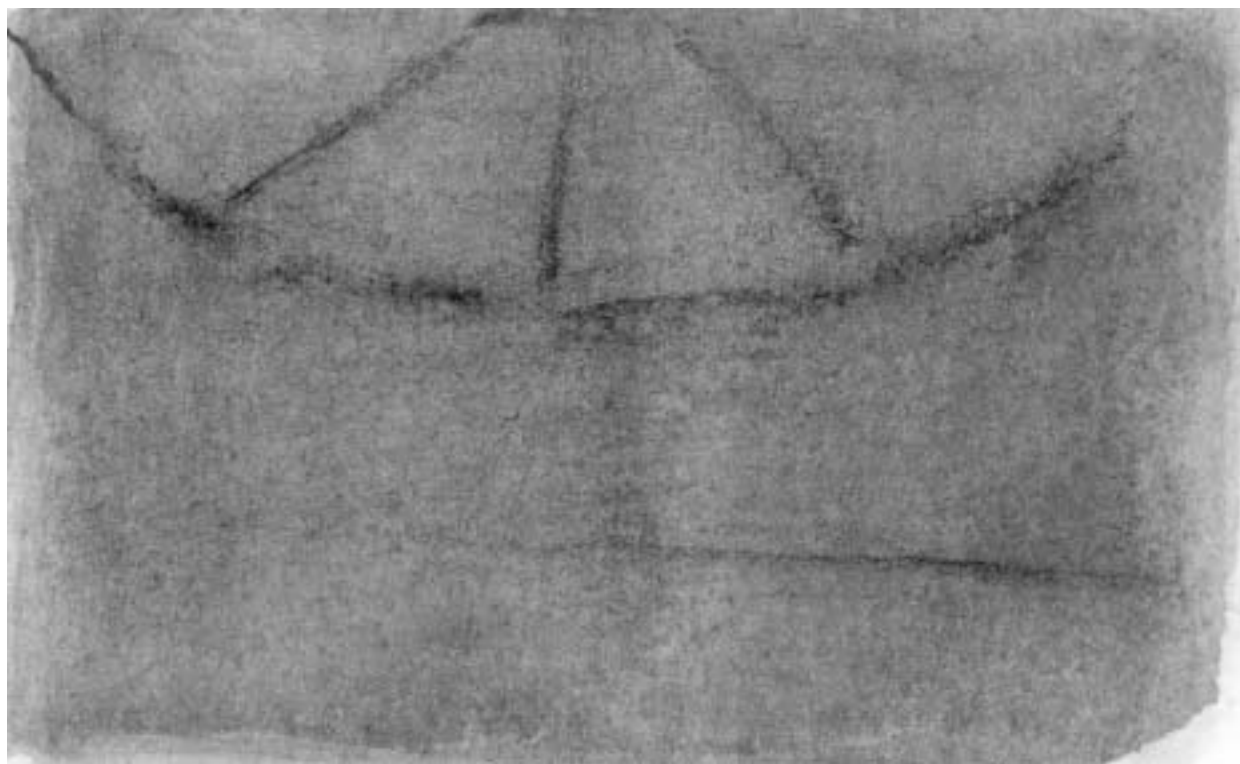
Aligha mondhatnám ilyen egyszerűen, szépen és nemesen, gondolja Táncos a rőthamvú pillangó csapongását figyelve. Félszemmel azonban azt, hogy sorstárs vasmarka kétségbeesett szorítással ronggyá gyűrte a Nemzeti Sport egy friss példányát. Így már nem kérek belőle, gondolja Táncos. Amúgy sem pezsdül a vére idebenn a sajtóbeli hírektől, itt még inkább kiütözik a betűgyártók bárgyúsága, a szajkózott „problémák” érdektelensége, keresettsége. Mintha lényegbevágó kérdésekkel soha, csak is álproblémákkal lenne kifizetődő foglalkozni. Az sem kétséges, gondolja Táncos, a kórházi miliőben merő csacsiságnak hat minden, ami betű, az írott százszorosát éri egyetlen szó, egyetlen érintés, egy gesztus karáttal mérendő lesz, éppúgy, mint a fogolytáborban.

– Drága direktor úr – mondta Táncosnak hajdan a jó barát, végzetes kórházba kerülésének még biztató, kezdeti szakaszán –, majdnem megdöglöttem! Még most is odáig vagyok, és ha a világ legcsinosabb nővérkéje hozza is az

liáról nem is beszélve, mint az újságoknak, gondolja Táncos.

Szív küldi, szívnek, szívesen – egy azonos című műsor, nemrég még tömegeket mozgatott. Ma kit mozgatna meg? Kit érdekel, mi lakozik mások szívében, vagy lakozhat-e ott valami egyáltalában? Sursum corda, bár ma is gyakran elhangzik, igaz, többnyire csupán a magyar megfelelője, de már nem rendít meg, lelki cselekvésre nem készíttet. A szanatóriumban méltán kérdezem, gondolja Táncos, hogy mi a szív, és mi a lélek? Mert hogy mi a tüdő, azt hamar megtanulja itt az ember.

Már amíg van belőle legalább egy darabka, amivel el lehet még élni egy darabig. Szegény jó Nádas, gondolja Táncos, fél tüdővel és fél gyomorral még mennyit vitézkedett! Mennyi, de mennyi Cleopatrát, Simon Artz-ot és LM-et, Pall Mall-t, Benson&Hedges-t szívott-pőfékelt-füstölt még el, hány és hány liter feketekávé kíséretében! És persze nem a tüdeje, nem is a gyomra vitte el szegényt,

ágytálat, én bizony meztelenül rákuperodok, és a szeme láttára beleszarok!

Istenem, Istenem, gondolja Táncos, és saját gondolatán kis híján elsírja magát. De gyorsan vége az egésznek! Senki se szól előre, egyszer csak vége, ripsz-ropsz vége van, gondolja Táncos. Persze, Ágira is gondolva, és másokra. Van kire.

Mikor a babonákkal, baljós jelekkel foglalkozott Táncos, valamiképp ráérzett egy másféle rugóra működő, ősbibb szerkezetre, amely azonban ugyanolyan biztonságos, ugyanannyi hibával, tévedéssel végezte munkáját, mint a mai, de az elsősorban az asszonyok kezén működött jól. Istenek és démonok pártfogása, kísértetek közbenjárása mellett, amíg a felvilágosodás önhittsége el nem vette az akkori emberek eszét.

Ma is jobban hihetünk a közmondásoknak, a Bib-

meglehetősen szép életkort megértén, hanem a szíve. Ez a vacak szív, gondolja Táncos, ez a nélkülözhetetlen!

Sorstárs eltűnik a W.C.-ajtó mögött, beteszi maga után.

A nővérek csörömpölő zsúrkocsikkal indulnak a szélrózsa minden irányába, a teherlift ajtaja csapódik, kitolják rajta az első ebédrekeszeket. Táncos szívesen aludna egyet az első délutáni látogató érkezése előtt, feltéve, ha két szobatársának éjjel-nappal a körteremben tartózkodó hozzátartozói aludni hagynák. Részint olyanok ezek a hozzátartozók, mint dolmányos varjak a bitó keresztfáján és a környező ágakon, részint, mint a siratóasszonyok (bizarr módon, egy, még eleven test körül), másrészt, meg mint egy jól működő, fesztiválszervező és lebonyolító társaság, amely semmit se bíz a vak véletlenre. Nehéz a büvőkörön kívül bármit tenni, kivált álomra szenderülni. Fájdalmas ez az élet, gondolja Táncos, mert képtelen vagyok

megvetni bárkit ebben a környezetben, még ha százszorosán rászolgált is a megvetésre. Egyre érzelmesebb lesz az ember, teszi hozzá Tánkos.

A korunk előrehaladta feletti aggodalom jócskán kitölti lelkünk edényét. Mondhatnak bármit, ötven fölött az ember valahogy, olyan izé, tűnődő lesz. Beugrik még, hogye ugorra be kacifántos, számára nyilvánvaló előnytelen játékokba, bánja is, meg nem is, már ha sikerül kiszabadulnia egy-egy ilyen, maga vetette csapdából. De inkább szégyelli magát miatta. Nem akarózik kinevetni a pórul jártakat, és bármilyen szárnyas szókkal kárhoztatja is Nietzsche a részvét legkisebb jelét, mint a kereszténység dekadenciájának világos bizonyítékát, hajlamos lesz az ember részvétet érezni, még ha kemény és hideg is a szíve, mint a jég. És éppen azért, amit Kormos Pista, egyik kedvenc viccének sokszori elmesélésével sugallt. Mármint, amikor kérdi a malacka: Miért sírsz, mama? Brühühü, azért sírok kislányom, mert én már tudom, miből lesz a kolbász! Szóval így, gondolja Tánkos. A vágóhidra vezető rövid út elérésének és a rálépés kényszerének, a vég bekövetkeztének biztos tudata részt vevő figurát csinál belőlünk, legfeljebb palástolni tudjuk, ideig-óráig, omló könnyeinket, óráig a könnyeket, amit mások országának figyelése közben, valójában persze önsajnálattól ontunk. Mert nem az kényszerít térdre, hogy ő is osztozik keserű sorsomban, hanem, hogy nekem kell – teljes bizonyossággal – osztoznom az őt ért nyomorúságban.

Amúgy pedig, a nagy F. N. sem volt képes, közismerten, a részvéttelenség lelki ormán mindvégig kitartani, legfeljebb őt az állati szenvedés rendítette meg, és nem egy másik emberé. Ez utóbbi Európában mégis megszokottabb.

A korai Picasso-képeken láthatunk – nagyjában Lautrec rajzstílusát imitáló technikával készült valamennyi – olyan kimázolt és eltorzult arcokat, javarészt persze nőket, ki mást, Picassóról van szó, kiknek pusztá megpillantása felér egy szifiliszfertőzéssel. A szenvedés állandósága itt oly pőrén nyilvánvaló, hogy kóklerek, olcsó hatásvadásznak kell tartanunk azt, aki így vetette vászonra ezt a poklot, amelynek emléktől mégis nehéz szabadulni, gondolja Tánkos.

A Dérynében látható arcok – ahová Tánkos sietve viszatért, miután hosszú csokolózás és kölcsönös tapi után, a házkapuban elvált Ágitól – cseppet se hasonlítottak sem Lautrec, sem pedig Picasso Lautrec utánzatú kurváira és stricijeire. Teljesen hatvanas évekbeli pesti, azaz vegyesen budai és pesti arcok voltak, olyan fásult, mániákus és jellegüket elvesztett ábrázatok, amelyek Picasso ifjú korában még ismeretlen távolságban rejtekeztek.

Ilyenkor már zongorahangok szálltak, az érzelmes, öreg rué finom, hosszú körmű ujjai rutinosan futottak a billentyűkön, az ezüst Kossuth szürke füstje gomolygott a műselyem lámpaernyő és a pohár konyak körül a pianótétőn. A vén budai hársfák békésen suttognak – dalolta Rudikám reszketegen, Ajtay Andor baritonját utánozandó, közben folyvást csepegő orrát is törölgette. A szám után szünetet rendelt és újabb kommersz konyakot.

– Azért még vagyok olyan, mint Brubeck, igaz, Jolika?

– Jobb vagy, aranypöcsű Rudikám, jobb vagy!

Tánkos emlékezetében anyagtalannak tetsző, füstszínű pépből bukkannak fel, szóródnak szét a különféle vibráló és rezignált, sárga- és zöldarcú nők, középkorúak s

vének, ez időben fiatal már nemigen akadt köztük, hogy aztán visszahulljanak, visszasüppedjenek a megváltoztathatatlanba, azaz a múlt meszesgödrébe. A valóságban 1956 novemberében látott így emberarcot derengeni egy méasztócsában, a Vörös Meteor-pályánál, ahová sétálni vitte ki Táncost az apja. Szétlőtt házak törmelékében gázolva, óvatosan haladtak, maguk mögött hagyva a tér főle magasodó 32-es baka szuronyos és kézigránátot hajtató ércalakját.

Apa végig egy gyors rumról beszélt, gondolja Tánkos, de zárva volt a Szekszárdi-pince, halott hevert a járdán. Így, lélekerősítő híján, beszélgetni se akarózott, némán kullogtak egymás oldalán a kipakolt Corvin áruházig. A Nemzeti és a Corvin közti téren Kossuth-címert, rumaromat, tűzkövet, Fradi-jelvényt, ruhafogast, félpengős és pengős regényeket árultak az élelmesek és elhivatottak. Érdekes, gondolja Tánkos, a legválságosabb időszakoknak is vannak szenzációs, újszerű cikkekre üzletkötései, mégpedig remek és legális haszonnal, valós keresletre alapozottan. Ahogy megvan mindjárt az új sláger is, mint akkor, 56. november végén–december elején volt, az Ahogy lesz, úgy lesz. Eredetileg a hollywoodi filmslárgert Doris Day énekelte, akit Tánkos később is nagyon bírt, különösen Clark Gable-val, a Tanárnő kedvencében. Fiús, mégis hangsúlyozottan nőies hajviseletét a pesti asszonyok nyomban utánozták, ki tudja, milyen csatornákon jutott el hozzájuk a minta. Búsan, érzelmesen szólt az Ahogy lesz, úgy lesz, eredetileg anya éneklő kamasz lányának, és ez a tartalma sem veszett el, csak kiegészült a levert forradalom utáni bizonytalan életérzéssel. Itthon és a távoli menekülttáborokban ezek hallgatták könnyes szemmel a dalt, és valóban nem sejtették a jövőt.

Jobb is, hogy nem ismerjük, gondolja Tánkos, itt a Szanatóriumban, a tört és nyitott ablak előtt állva, a napfényben fürdő örökzöld cserjéket, ligetesen telepített, és mára a sok szenvedés utáni, gyöngült egészségű tuja, fenyőféle és platánnal vegyes akácfák sokat próbált ágait szemlélve, csúf barna sebhelyeiken gyorsan futtatva tekintetét, hogy pillantása végül megkapaszkodjon a virágos park kísérleti ágyásának peremén. Amelyet éppen megkerül a nagyfejű fekete kandúr (vagy Misike, ahogy Ági becézte a sajátját), az itteni fauna meghatározó elementuma. Aki nagyon sokat lát és tud az itteni dolgokról, de megtartja magának. De jobb is, ha megtartja, hiszen mi oly kezdetlegesek, készületlenek, sérülékenyek vagyunk, hogy jobb nem bolygatni hevenyészett hadállásainkat, amelyeknek sáncai mögött, még úgy ahogy, biztonságban érezhetjük magunkat. Nem bolygatni bizonytalan forrásvidékről származó tudásokkal, kételyekbe és kétségbeesésbe kergetve bennünket, oly erős késztetéssel, hogy képesekké válhassunk magunk ellen fordítani a kés életét.

Mindezt azért gondolta végig Tánkos, mert egy csepp éhséget sem érzett, viszont tűnődő kedvében volt már egész délelőtt, látott is ezt-azt, éppen eleget, úgy gondolta tehát, ideje, hogy magával foglalalkozzon végre, kizárólag magával. És ehhez, átmenetileg el kellett hagynia az épületet, ahol megvetett ágya várja, ahol három nap előtt felválták a testét, aztán újra összevarrták, használhatóvá tették. Most ki kell lépnem ebből az épületből, gondolja Tánkos. Így hát elhaladt a termelői mézet, erdei gombát, bálás használt ruhát és saját készítésű gyümölcszörpöket egyszerű eszközökkel – úgy mint géppapír, filctoll – reklámozó feliratok előtt a kapubelésben, szórakozott pillan-

tást vetett a monitort bámuló s ezért kékes reflexekkel cirkozott arcú, valószínűtlen testméretű portás fülkéje előtt, amely a megközelíthetlenség baljós leheletét árasztotta magából. Kilépett a park fái közé, szemébe vágott az erős, déli napfény, kápráztatóan és kijózanítóan. Könnyet csalt elő Tancos szeméből, egy eregedő férfi hideg könnyét, és Tancos hagyta, hogy a csepp legördüljön az arcán úgy, mintha egy leány mutatójúja simitaná végig.

2. (füst)

Rég volt az már, amikor Tancosnak hetente kellett utazni egy-két nap időtartamra, egyedül vagy másodmagával az ország különféle pontjaira, mert a munkája így kívánta. Egy kulturális nagyvállalat számára készítettek helyi fotókat, amelyeknek rendeltetése látszólag egyértelmű volt, valójában persze, egyáltalán nem. Ám Tancost és munkatársait, többnyire barátai voltak a kollégák, mindez kevésbé izgatta. Kellemes körülmények között, szállodában lakva, szerény, de mégis pontosan befolyó napidíjat húzva, bizonyos költségek elszámolhatósága mellett komótosan végezték munkájukat, józanul megszabva munka és élvezet arányát. Ugyanakkor, ha a józanság az alkoholtól való tartózkodást jelenti, akkor kijelenthető, Tancosra nem feltétlenül a józanság jellemző, s régen se volt másként.

A hatvanas évek legvége és a java hetvenes évek volt ez az áldott időszak, legalább is Tancos a későbbiekben ilyenformán emlékezett rá, így beszélt életének e változatos, kalandos, sokszor kacagtató fejezetéről, kifogyhatatlannak tetsző epizódjairól.

Mostanában a sokat utazó emberek eszköze többnyire egy autó magányos légtere, amelynek duruzsoló csendjét a kereskedelmi rádiók ökörségei, vagy a túréshatárig fokozott gépzene sokszerűen nyomja el, tehát ezzel a távolság legyőzésének sava-borsa mindörökre elveszik számukra. Mert íz és mámor nem a kényelemből fakad, mint ez sejthető, hanem éppen a bizonytalanságból és a vissza-visszatérő, zavaró körülményekből. A valaha mintaszerűen működő MÁV sokkal csekélyebb izgalmat és élvezetet kínálhatott fel, mint fokozatosan lezüllő működési szakasza, ahogy a tisztaság helyét a tartós kosz, a menetrendi pontosságot az aleotórikus indulás-érkezés, a gondosan karbantartott pályaművet omló-bomló, mállékony bizonytalanság, a részeges, de kiszámítható baktartéchnikai fogas kérdéseket produkáló fénysorompók rendszere váltotta fel. A régi MÁV-osok éppúgy, mint a régi BeSZKáRT-osok mérgeződve, de tulajdonképpen azért tátott szájjal figyelték, hogy mi történik az ő hibátlannak tudott cégüknél. Hogyan lett lehetséges, hogy lassanként minden a feje tetejére állt?

– Mindez a kommunistáknak köszönhető – mondta magában a pályaőr, felfelé baktatva a töltés mentén –, ők tettek tönkre minket, de különben mindent, amihez csak hozzányúltak.

– Tudod, mit csináltak a kommunisták? – kérdezte bőszen Tancos egyik nagyanyja hajdanán. – Ha az utca bal oldalán volt a postaláda, áttették a jobb oldalra. De aki nem találta a régi helyén, elment, a jobb oldalon alig volt forgalom, így csak egy-két ember dobott be levelet. Ez így nem gazdaságos, racizunk, mondták a kommunisták, leszereltették a postaládát. Mindenki mehetett a levelével... Egyszer odaköltözött az utcába egy fő kom-

munista, mindjárt intézkedett, telefonált, ordítozott, mi az, hogy az egész környéken nincs egy postaláda? Erre, felszereltek egyet a bal oldalra, a régi helyére. Na, ezt csinálták a kommunisták! – és a nagy diadalmasan nézett körül, emlékezett Tancos.

Azok a szállodák, ahol rendre megszálltak, vagyis inkább megszállni voltak kénytelenek, csak nagy ritkán jeleskedtek magasabb minőségi adottságokkal, távolról sem biztosítottak fényes körülményeket. Pedig java részük luxusszállónak épült a maga idejében, nyomokban ez még itt-ott fellelhető maradt, de az idő és a mostoha bánásmód elkoptatta és kifakította, elhomályosította a régi csillogást. Az idővel túlméretezettnek ható, döntően porfogó kárpitoktól roskadozó egykori szalákban, éttermekben bágyadtan nyirkorgó cigánybandák, javarészt a szünetek kedvéért bazseváltak öt-tíz percet, de próbálták a régi gráciával, megnyerő lendülettel. Csak nagy ritkán sikerült.

– Á, nem így volt ez, kérem – mondta a szombathelyi bőgős Tancosnak –, tetszik talán emlékezni, milyen jól ment ez a hely, különben nem jöttünk volna ide. Mehetünk volna, kérem, Gdanskba egy osztályon felüli helyre, aztán helyette, ide evett a fene. Ez a göré itt egy kutyautó kérem, igaz Sanyi? Nem mondom, rendes azért, de egy kutyautó. Annyira nem megy ez a hely, hogy már nem merek hazamenni, mert az asszony és a gyerekek leköpdösnek. A rosseb egye meg az ilyen helyet, most is nézze, magukban vannak. Játsszunk azért valamit?

Hiába tiltakozott Tancos, halkan belekezdtek, aztán igencsak belemelegedtek. Annak idején Tancos határozottan idegenkedett a nótázástól, cigányozástól, dajdajtól, mindentől, amiben műkönyvet és giccset szimatolt, az úgynevezett népdalénekesektől – legyen férfi vagy nő, cigány vagy nem cigány – egyenesen frászt kapott. Sosem látott senkit olyanformán mulatni, hogy tetszett volna neki, kivéve – egyetlenként – Jávor Pált egy régi filmben.

De Tancos nem akart, valójában nem is tudott mulatni, nem ismerte igazán a nótákat, énekhangja meg sose volt.

– Elég öregem, köszönjük, menjetek csak, menjetek, beszélgetni akarunk, nincs miért mulatni. Még nem is igen ittunk ma. Úgyhogy, menjetek Isten hírével!

A beszélgetésből semmi se lett, mert kisvártatva hozták a vacsorájukat, à la carte rendelték hagymás rostélyost, mert ez volt náluk akkoriban a sztár, és itt jól csinálták, remekül, kétféle mustár is került hozzá, a kisütött hagymakarikák illata megtalálta szívükhöz az utat. Tancos pálinkát és bort rendelt hozzá, meg egy üveg Parádit, mert Krúdnyál így olvasta. Különben már sokszor kipróbálta a receptet és bevált. Nem csak ezt, betartotta azt is, hogy evés közben rá lehet gyújtani, mint az amerikaiak szokták, csak arra már nem emlékezett, hogy kinél olvasta. Jól esett e csacsiságokat üznie, mert egyre gazdagabbnak érezte tölük az életét, és talán mert – jöllehet ez csak jóval később tudatosodott – anyagi gazdagodásra semmiféle kilátása nem volt, igazából nem is lett soha.

Ezért az élet luxusa Tancos számára a szellemi és érzelmi örömök köre maradt, mondhatnánk mindaz, ami nem kerül pénzbe. Mondhatnánk, de nem lenne igaz. Mert Tancos is úgy tartotta, élvezetei mérhetetlenül sokba kerülnek, mi több, környezete osztotta ebbéli véleményét. És míg mások az idő múlásával egyenes arányban és mind elkeseredettebb harcban váltogatták autóikat, fele-

ségeiket, lakásaikat, öltönyeiket, cipőiket, és távolibbnál távolibb úti célt és nyaralóhelyet választottak maguknak, Tancos semmi ilyet nem tett. Mégis őt tartották költekezőnek, sőt pazarlónak, nagy herdálónak, olyannak, akitől menekül a pénz, akinek folyvást viszket a zsebe. Ami jön, azt azonnal elszórja; boldogtalan, míg az utolsó fillérjét el nem költötte, ilyen embernek tartották. Hasonszórúkkal volt kibélelve hajdan az adósok börtöne, de még ott is folyvást költekeztek, ki tudja miből, ott is rázták a rongyot. Dickens a Pickwickben méltón be is mutatja a fajtáját. Ennek kifejezett példánya lenne tehát Tancos, ha megbíznánk barátai véleményében. De egyáltalán nem bízunk meg benne.

Miben bízunk mi egyáltalán? Miben bízhatunk?

Amint leesett az első hó, a vasúti közlekedésben hirtelen zavarok, zavarodottságok, szokatlan esetek történtek. Azaz, dehogyszokatlanok. Hiszen aki elfogulatlanul, de figyelmesen szemlélte az eseményeket, láthatta, hogy évről évre egyazon „váratlanságok” ütötték fel a fejüket. Úgy mint: váratlanul nagyarányú hóolvadás, váratlan és nagyarányú esőzés, váratlanul hosszan tartó kánikula, váratlanul korán beköszöntő éjszakai fagy, váratlanul nagy tömegű hó lezúdulása, az országon végigsöpörő, váratlanul erős, viharos szélrohám stb. Ezek a vissza-visszatérő indokok, mentések mindig eredményesen hűtötték le a nagy állami vállalatok tehetetlensége láttán felmorajló és felháborodott tömegek dühét, talán azért, mert világosan lettek megfogalmazva és csakis az igazságot tartalmazták. A legfőbb igazság pedig valóban az, hogy életünket a váratlanul bekövetkező változások terelik új mederbe. Az pedig, hogy mi váratlan, merőben filozófiai, ismeretelméleti probléma. Vagy: szubjektív megítélés dolga. Általában erre futott ki a széles nemzeti megegyezés, valamint közmegegyezés a lapok hasábjain.

Pedig másban is megegyezhettünk volna. Például abban, hogy a bölcs ember idejekorán kifundálja, mi „váratlan” történhet vele, s felkészül fogadására. Így aztán, ha felhőszakadás támadna, kitisztított ereszek, vízlevezető árkok várják, sőt üres hordók, hogy szépecskén csordultig teljenek. Nagy kincs a tiszta esővíz. Persze csak annak, akit nem lep meg, hogy időnként jobban esik, mint máskor, talán még örül is neki. És váltig nem érti, hogy mások miért vágnak fancsali pofát, miért tekergetik a nyakukat, miért hajtogatják egymás közt, borús arccal, hogy: Bizony váratlanul jött ez a nagy zuhó, igaz-e, Józsi-kám?

Józsi-kámnak nincs más dolga, csak hogy helyeseljen.

Tancos ilyenformán nem bízott az úgynevezett közvélekedésben, a „mindenki így tudja” című védekezés igazságában, államilag irányított manipulációt szimatolt a dologban. Ki tudja, miért? Nem osztozott továbbá a sokak által minduntalan hangoztatott ártatlanságok vélelmében, mert ebben, furcsa módon, önnön emlékezete megakadályozta.

Amit az ablaküvegen túl láthatott, nem ébresztett kíváncsiságot. Leszegett fejű emberek siettek valahová. A nagy, kopár térséget gondosan tervezett városi középületek szegélyezték, mára elszürkült és málló vakolattal, rettentő állapotra jutott esőcsatornákkal. A fal és a járda találkozására mentén sorakozó felkiáltójeleket nyilván a környékbeli kutyák hűgyozták fel gondosan, határozott ritmusban, egyéni leleményességgel. Az egyik bejárat két oldalán a nemzetközi munkásmozgalom veres színű, és a nemzeti trikolor kopott példányai függöttek, pontosabban

agyonázott vásznukat meg-megcsattantotta az Alpokból levágó szél. Verebek reppentek fel a térség bokrai közül, nemigen szórtak eléjük eleséget újabban, hogy a rendőr is elkergetheti a száraz kenyeres zacskót rejtegető öregaszonyokat. Ilyenkor, szürkület táján, az elégtelen közvilágítás, defektes neonfeliratok azt juttatják eszünkbe, hogy rég elhagyták e várost tényleges gazdáik, most csupán gyülekező hordák tanyáznak falai között. Napsütésben még meglehet az illúzió, hogy minden működik azért, úgy-ahogy, de estére kelve újra felütik fejüket a megszórt, baljós gondolatok.

Pedig Tancos és újdonsült társa, egy réveteg tekintetű, pattanásos, kecskeszakállas újonc, kockás csónadrágban, mindent megpróbált, hogy feloldják a közös, esti magányt. Beültek a frissen átadott szálló bárjába, amelynek közvetlen utcai bejáratán jöttükkel és a már említett kellemetlen széllel egyetemben, némi esőfoslány is becsapott. Úgy látszik, kattogta a kecskeszakállas, a tervező egy ideális, szél- és csapadékmentes helyszínre tervezte a bárhelyiséget, és sajnos, Szombathely nem ilyen. Sört kértek és konyakot. Zongorista-dobos, két levitézlett huszár, Jávorbajuszskával, karikás szemmel a vörös generálvilágításban. Fáradtan viccelődő konferanszié jött színőros mikrofonnal, hangja hol elhal, hol felcsattan, a viccelődő felfelé sandít, valamire vagy valakire, senki se tudja, mire. Jön egy helybeli asszonyosság selyemruhában, reszketeg fejhangon kezd bele, a song rögtön a padlószőnyegre hanyatlik, és ott is marad. A doboskám még seprűvel is szétbarmolta ezt a számot. Az már mindegy, hogy a legnagyobb erőfeszítés árán se jött volna ki belőle semmi jó. Kész röhej, mondja Tancos, azt hittem, ilyen már nem létezik. Annakidején, amikor apámék kivittek az Állatkertbe, az ottani kerthelyiség duója világszám volt ezekhez a barmokhoz képest. Ezért fizettünk mi egy húszast? Ez vicc, isten bizony! Rágyújtott egy Camelra.

Na igen! Camel! Ez megérdemel egy-két szót! Tancos számára egy amerikai segélycsoportból került elő az első, saját szemével látott, kézzelfogható példánya a kvadrát alakú paklinak. Már a finom homokszínű, grafika eleganciája, elsőrangú aránya, magának a tevének nemes rajzolata, s a finoman leváló, vékony, vörös celofánszegély magával ragadta a gyermek Tancos képzeletét. Török és egyiptomi keverékből való volt ez a nemes szívnyivaló, világokat nyitott meg szőke dohányának pusztá látványa, magát a mesés Keletet. Hát még, midőn a vécebe rejtezve, reszkető ujjakkal rápöfentett egy szátra, s a tiszta, áttetsző, kígyózáva fellendülő kékes füstbe meredt, oly ámulatlan és felnőtten, amit egy perccel korábban maga se hitt volna el, de ami e perctől hűségeen elkísérte már őt múlt éveiben. Ezerkilencszázötvenhat év végét, vagy ötvenhét első hónapjait írták ekkor, felejthetetlen napok voltak, és egyben az ifjú Tancos első igazi találkozására az eladdig elérhetetlennek hitt, ábrándozásra készítő luxus divatcikkkel, amelyet, íme, most a körme között tarthat. Camel. Chesterfield. Lucky Strike. Pall Mall. Ezek tartották tartós izgalomban Tancos és barátainak fantáziáját. Mert itt csak Sellőt, Ötéves tervet, Kossuth-ot, Munkást és Nikotex Munkást, Sportot, Darut, Budapestet lehetett kapni szálanként is, csomaggal is, de, hol lehetne ezeket összehasonlíthatni a Camellel, kérdezhetné az akkori Tancos. És ha nem is mondta ki, az eleganciáról volt itt szó, aminek százszor jobban megfelelt az akkor még kizárólag mezítlábas változatban létező Camel, mint például

a kétujjas kesztyűhöz igazított hosszúságú, papírhüvely szopókás, méregerős mahorkadohányból készült Sellő. Istenem! De még mekkora különbség volt köztük, el se lehet mondani! Egész életelvnyi különbség!

Táncos szíve mindegyre hű maradt a Camelhez, bár unos-untalan megcsalta. De már a szombathelyi pályaudvaron érezte, hogy ma egy pakli Camelt kell vennie, nem Cleopatrát vagy Simon Artzot, amit az Egyiptommal létrejött szoros, politikai és fegyverbarátság gyorsan múló hónapjaiban szabadon árusított a Dohánybolt Vállalat, akárcsak a Közértek és éttermek a Stella sört. Kétségkívül illett a naphoz a Camel, hiszen semmit se csináltak, és az esti vendéglő- és bárlátogatásból se keveredett ki semmi jó. Hogy teljessé tegye nosztalgikus hangulatát, Táncos szívesen végighallgatott volna egy régi rock and roll számot, egy ausztrál együttest segített fel a slágerlista élmezőnyébe, és ez volt a címe: Humphrey, the camel. Különböző csajokkal jó párszor rogyasztott erre a számra, néha eszébe

addig, míg az a remek Bacall csaj ki nem zavarta belőle az ördögöt.

Némely nő olyan elhivatott ördögűző, hogy onnan is eredménnyel kihajtja, ahol sose volt. Akár a városi lakásokban, akár faluhelyen vagy a tanyákon a hosszú téli estéken úgy lógnak némely férfiak fejfelé, mint a szárítani akasztott dohány. Hogy kicsepegjen belőlük az a gubancos, patás, vörös pofájú ördög, akit mihaszna fehérnépek puha szája, cukros nyelvecskéje csúsztatott beléjük, amikor még gyanútlan sihederek voltak.

Oszi, az útitárs, félig-meddig barát, a kecskeszakállas okoskodó, nem fért a bőrébe. Zsebeit napközben teletömte frissen beszerzett irodalmi folyóiratokkal. Most hol az egyiket, hol a másikat kapta elő, persze a bárvilágításban ő se tudott olvasni, hát a képeket nézegette, a torkát köszörülte, mint aki nyomban énekelni kezd. Táncos nemigen figyelt rá, csak a fotóstáskára, nehogy valahogy lepottyanjon Oszi koordinálatlan rángatózása miatt. A zongorista

jut, kikkel, aztán elfelejti újra legtöbbjét, szégyen és gyalázat. Humphrey nem válaszol, dűnnyögi ilyenkor Táncos, mintha a frontvonal mögötti rádiós depóban üldögélné.

Ha már itt tartunk, Bogart is egyik kedvence Táncosnak, bár ekkoriban csak a Casablancát látta vele, amelyet a Filmmúzeumban, mint antifasiszta művet gyakorta levetítettek. Végül is összesen legkevesebb negyvenszer látta ezt az édesbús szerelmi történetet – szombathelyi tartózkodása idején a tizediknél tartott Táncos –, amely végsőkéig fokozott érzelmességével a mozi remekművei közé emelte Kertész Mihály rendezését. Bogartól úgy tartotta a fáma, hogy beszédhangja még Faulkner is lenyűgözte, aki a Máltai sólyom forgatókönyvének elkészítésekor vállalt munkát Hollywoodban. Amúgy Bogey keményen ivott és úgyszólván láncdohányos volt – talán épp Camelt szívott, szép lenne, gondolta Táncos –, mind-

műfogai, ahányszor csak dalra fakadt, feketén csillogtak szájában, kopasz feje izzadtságtól párállott, pedig nem vitte túlzásba. Szerény tehetségű pianistának mutatkozott, nem is akart többnek látszani. Egy szünetben Táncos megkérdezte tőle:

- Mondja papa, nem ismeri az öreg Csibrákyt, nem tudja, hogy hol lakik most?
- Még hogy én nem ismerem, fiacskám? Én? Én fiacskám, már akkor spriccereztem a Karcsi bá'val, amikor te még a pöcsöddel játszottál a homokozóban.
- Jól van, jól van. Szóval?
- Te fiacskám még a pöcsöddel játszottál...
- Értettem. Tudom. Szóval?
- Mit akarsz tőle fiacskám? Karcsi bá' már nem a régi, alig mozdul ki otthonról. Irénke tavaly meghalt.
- Meghalt?

– Meghalt. Miért? Azt hiszed, öcsi, hogy te örökké élsz?

– Nem hiszem. Tudom. Hol lakik az öreg? Most már mondja meg.

De az csak nézett, és használt zsebkezdőjével az arcát törölgette.

– Phühh, de meleg van itt, a kurva életbe! Máskor meg megfagyunk, mi, Bélus?

– Az. – Bélusnak ki volt gombolva a mellénye. Ennek ellenére is katonásnak tűnt. Talán, mert tényleg az volt. Rendőr.

Oszi elfordulva röhögött.

– Te, ezek hekusok – súgta Táncoznak –, vigyázz a szádra.

– Mi van? – kérdezte a billentyűs, abbahagyva a törölközős jelenetet – Mi van, faszikám? Mindjárt levágom a szakálladat! Bélus, hozd az ollót!

– Na, ebből elég. – Táncoz kivette a belső zsebéből a személyijét és kinyitva a zongorista orra alá dugta.

– A kurva anyád! – szólt meghittén a zongorista, Bélus ellökte magát a faltól. A szembenállók egymásra meredtek.

– Gyere Oszi – lehelte Táncoz – menjünk innen. Ennél a muzsikánál különbet fíngok.

– A kurva anyád – hajtogatta csökönnyösen a széplélek –, a kurva anyádat.

Táncoz tudta, hogy már csak egy megszólalási lehetősége maradt, nem hagyta veszni:

– Aztat – mondta megvetően, és kifordultak az utcára. A diadal most sem maradt el, gondolta Táncoz önérzetesen.

Mikor lesz ebből emberi élet, gondolta Táncoz, mikor szűnik meg errefelé a személyi igazolvány, mint főútitárs? Ami nélkül itt egy lépést se lehet tenni. A csornai felszállók közül azonnal kiszúrták a belügyiseket, és még megszólalásuk előtt elébük rakták igazolványaikat. Ez volt legfőbb multságuk. Aztán jöttek még tovább igazoltatni a Határőrségtől, géppisztollyal a vállon. Csak úgy, civilek közt a vonaton. Táncoz jól ismerte a dörgést, ő is leszolgált a maga huszonhét hónapját, hiszen mint józsefvárosi hová is sorozták volna be szívesebben, ha nem a Határőrséghez? Hadd keserülje! De semmi se lehet a nap alatt sem teljes, sem tökéletes. Keserülte is Táncoz a keserves és hosszú szolgálatot, meg nem is keserülte.

Megszeretnie azonban nem sikerült.

Viszont attól kezdve pontosan tudta, hol és kik között van. És tudta, minek lehet örülni.

– Tudod Moyzeském, ha minden igaz, meglesz ez a kiállítás, tudod, amiről beszéltem már neked. Együtt az anyag, érted. Minden el van intézve, már csak a meghívókat kell elkészíttetni, de azt Rezek magára vállalta. Már csak az a kérdés, ki nyitja meg, eredetileg Kornissra gondoltunk, de nem vállalta, valami nagy munkába fogott, ki se lép az utcára. Azt mondja. Aztán szóba jött még Fekete Nagy Béla, de őt nem tudjuk elérni. Gyártjuk sorra az ötleteket Forgáccsal, de úgy látszik, egyik se megy, a fene tudja, mi lesz? Te nem vállalnád, Moyzeském? Igaz, hogy te inkább fotós vagy, de te legalább tudod, miről van szó, érted, szerintem Forgács is rábólintana. Érted?

A pályaudvar felől fúj a szél, magával hozta a mozgó szerelvények lármáját, mozdonyok kéményének, eső verte szenes vagonok és farönkök hasonlíthatatlan, átható szagát, amely a restiből felszálló savanyú borok és pecsenyék illatát is befogadta és tovább sodorta valamiképpen.

Megadva a városi létezés részegítő aromáját, ellentétben a város környéki fenyőerdőkből, bokrosokból, gombászó helyekről, pázsitos ligetekről fellibbenő párával, amely inkább, mint álombeli drog működik az alvó testének zugaiban, és reggelre legfeljebb valami boldogabb létezésre emlékeztető szájjáként, ha megmarad.

Nem figyelt Oszkár kérdéseire, pedig érdekelte a készülő kiállítás, kezdeti részt vett az előkészületekben, mégis más, az öreg Csibráky járt a fejében, bosszantotta, hogy nem sikerült megtudnia a laccímét, pedig most meglátogatná atyai barátját. A Városi Múzeum nyugalmazott régészét, vitán felül álló európai szaktekintélyt, aki itt sem mire se vitte. Persze. Hogy lenne másképp? Szinte látta is az öreg kutyaszemét, lecsüngő ősz tincseit, rosszul borotvált, sűrűn ruinaált arcát, fémgyűrűkkel megerősített görbebotját, amivel szüntelenül mutogatott valamit a távolban, miközben megállás nélkül magyarázott és magyarázott. Csongort szívott, ötöt, hatot naponta. Dohányillatú arcvizét a fia küldte neki rendszeresen Kölnből, ahol rajtot és zongorát oktatott egy középiskolában. Rajta és a feleségén kívül senkije se volt Csibrákyknak, és most már, ha igaz a hír, Irénke sincs többé. Megkeresi a sírját, fogadkozott Táncoz, megkeresi az öreget is, míg itt vannak.

És itt vannak, nagyon is itt vannak még vagy két napig. Nincs fény, ez a baj, ilyenkor almás a fotózás, várni kell a csodát. Pontosabban a fényt. Nem mehetnek el dolguk végezetlenül, csak ha már minden kötél szakad.

– Menj innen! – a kutya oldalazva elhúzódott, de komolyan morogva.

– Ne lengesd a lábad, Oszi, mert ez a dög leharapja!

– Már csak ez hiányzott! Menj már innen! – de a kutya tovább futott mellettük még egy darabig, aztán épp olyan hirtelen, mint ahogy jött, átfutott az úttesten és eltűnt egy mellékutcában.

– Hogy ez ki a fene lehetett? – bámultak utána. Ronda dög volt, őszült bundájú, sárga szemű. Városi, kóbor kutya, gondolta Táncoz, az ilyeneket azelőtt összeszedte a sintér és szappant főztek belőlük. Legalábbis ezt mesélték a téren az öregek, miközben botjukkal mindenféle ábrát rajzoltak a homokba, az öt éves Táncoz szórakoztatására. És háborús történeteket idéztek fel egymásnak, nagyot nevetve közben-közben. Teljesen egyenrangúnak érezte magát köztük, mindent értett – gondolta –, amit csak hallott, és ő is tudott nekik olyanokat mesélni, amitől tátva maradt a szájuk.

Képzeletből nem volt hiány történeteiben. A vaddisznóvadásztól, bizonyos gazemberek nyaktörő üldözési jelenetein át, a környék gyökeres és ésszerű átalakításának merész kivitelezéséig íveltek epizódjai, és az aggastyánok valamennyit ámulva hallgatták, még jogos kérdéseik elővezetésétől is eltekintettek. Irigyen bámulták a gyermek Táncozt, akiből lendület és energia áradt, fantáziája nem ismert határokat. Az ezerkilencszázötvenegy év itt jelenlévő, nyugdíjas tagjaiból éppen ezek a tulajdonságok koptak ki az előző, eseménydús évek során. Hiába törték a fejüket, hogy miért és mióta sivárosodott el az életük, olyannyira, mint az a hajdan viruló kert, amelynek virágait, lombjait az ádáz szelek és lecsapó mennykövek gyökeresen kipusztították. Nem jöttek rá. Viszont azt mind érezték: másképp is történhetett volna minden. Gyökeresen másképp.

A tudós Csibráky se tudott belenyugodni sohasem, hogy nem másképp, hanem csakis úgy történt minden,

ahogy megtörtént. Évtizedekkel a fordulat éve után is megoldási variánsokat eszelt ki, azon rágódott, emésztette magát, napjaira hosszasan rosszkedv borult mindaddig, míg el nem intézte egy kézlegyintéssel az egészséget.

– Hogy én milyen marha tudok lenni, domine, arra nincs szó – mondogatta ilyenkor, éppen esedékes hallgatójának –, annyi bajom van, mint a nyű, én meg képes vagyok helyette légvárakat eszkábálni.

Táncos becsöngetett egy házba. Kisvártatva ősz fej jelent meg az ablakban, fújta kifelé a cigarettafüstöt, a fiúkra rá se pillantott.

– Mit akarnak? – reszelős, inkább női, mint férfihang, de nem lehetett eldönteni.

– Jó estét! Bocsánat! Nekem azt mondták, hogy doktor Csibráky itt lakik.

– Jócskán félrevezették. Károly sosem lakott itt, de még a környéken se. Úgy tudom, a Ferences-templom mögött, a Kisfaludy utcában van a lakása. Ha még megvan. Remélem, hogy megvan. Kik maguk?

– A tanár úr növendéke voltam.

– Növendéke? Ja! Jó. Keressék meg. Fog örülni. Elégé egyedül van mostanában.

Táncos még kérdezett volna valamit, de a fej eltűnt az ablakból, csak füstje lebegett kékesen a kivetülő fényben. Na, mit szólsz Oszkár? – kérdezte Táncos. – Menne ez neked, csak így, vaktában? Oszkár nem felelt, mert egész testében reszketett, a fogai vacogtak, pedig igazán nem volt hideg. Hirtelen, rohamszerűen tört ki rajta a fázás, és nem akart megszűnni. Lépni se tudott volna, állt, mint akinek földbe gyökerezett a lába, azt érezte, megveszi az Isten hidege. Szerencsére Táncos egyáltalán nem figyelt rá, valamit keresgélt a fotóstáskában. Oszkár hirtelen egy erőteljes, vad karlendítést hajtott végre, egyben tekert egyet a törzsén, bal lábával nagyot rúgott a levegőbe. A reszketés nyomban elmúlt. Táncos hangját hallotta:

– Mi van, Oszikám, vitustáncot jársz? Nézzenek oda! Gyere, dobjunk be egy felest valahol. Aztán megkeressük az öreget.

A nyolcvanas évek elején emigrált Slomo Kostić, zsidó identitású, neves szerb esszéista, és a botrányhősnek számító amerikai közíró, Denzel Harlem, nagy sikerű közös könyvének – a „Mihez kezdünk elveszettnek hitt, de hosszú idő múltán megkerülő tulajdonunkkal?” – válaszadói köréből, a maguk által feltett kérdésre csak meglehetősen lehangoló feleleteket kaptak. A tulajdon, mint megjelölés ez esetben persze megtévesztő, voltaképpen a fordító hibája. Hiszen a kimerítő példatárát felvonultató kötetből egyértelműen kiderül, hogy az elveszettnek hitt, utóbb megkerülő személyekkel, élőlényekkel kapcsolatos reakcióink éppúgy tárgyai a vizsgálatnak, mint az egykor, majd újra tulajdonunkat képező tárgyak. A szerzőpárosnak a válaszokból leszűrt végkövetkeztetése dióhéjban ennyi: nemigen tudunk mihez kezdeni velük. Továbbá: nem azért kerestük „őket” oly kitaratóan, hogy végül megtaláljuk.

Minderre Táncos aligha gondolhatott ezerkilencszáthatvankilencben, lévén nevezett kötet a kilencvenes évek derekán látott napvilágot egy New York-i zugkiadónál. Azt viszont nagyon pontosan megérezte, hogy az öreg Csibráky megtalálása esetleg zavarba ejtő helyzetet idézhet elő, amelyet, cseppet sem biztos, hogy meg tud oldani. Hogy egyáltalán rendelkezésére áll-e bármiféle eszköz,

egy bármiféle megnyugtató megoldás kivitelezéséhez. Nagyon csendesen, miközben összenézett Oszkárral a pálinkás pohár homályos falánál, úgy döntött, egyáltalán semmi sem áll rendelkezésére.

No meg úgy van, hogy az a bolondos kedvében kiröppenő hullámos papagáj, és az, akit apróhirdetések és falragaszok tömege után, mintegy fél év múlva visszaszolgáltattat régi gazdájának egy jótét lélek, mintha nem volna egészen azonos. Mindenesetre gyanakvásra ad okot. Ahogy elnézi az ember, mielőtt kifizetné a becsületes megtalálónak önként felajánlott díjat, mind több differenciát vél felfedezni, apróságokat bár, de kétségtelen különbségeket. Persze a szoba se az már, ahonnan annak idején kiröppent. Mintha illatával egyetemben a lelke is kiröppent volna. Nem árt tehát a körmére nézni ennek a papagájnak! Ilyesmire gondolt Táncos, felettébb nyugtalanul.

Neki magának, ha papagájos nem is, macskás esetei azért voltak. De a cica visszaszerzése reménytelen valami. Vagy önként visszajön, vagy lelép örökre. Rövid idő múltán a szokott szobacicát már a legjobb szemű gazda se tudja megkülönböztetni a többi, környékbeli szörnyetegtől, felismerése lehetetlen. Bele kell nyugodni, a vadállat visszatért az övéi közé.

És a lányok, a nők ugyanilyenek. Bizony. Ugyanilyenek. Jönnek, aztán meg huss, elmennek, visszatérnek az övéik közé. Persze egyik-másik önként kimerészkedik újra, de abban sincs köszönet. Vagyis köszönet mindig van, mellette azonban van a dolognak hátulütője. Nagyon is van.

– Ócska kis hely ez, vizezik a cseresznyét.

– Mindenütt vizezik.

– De nem ennyire. A sört is vizezik.

– Mindenütt vizezik.

– De ez tisztára víz, semmi más, csak víz.

– Azért habzik.

– Nem nagyon.

– Miért, több hab kéne?

– A francot. Kevesebb víz. Sokkal kevesebb.

– Jól van, Oszkár. Rendben van. Vacak egy hely ez. Én még kérek egy cserkőt.

– Én is. Bár vizezik.

– Mindenütt vizezik.

Az, hogy mindenütt, a vámhatárokon belülré értendő természetesen. Mert Táncos és egész korosztályának gondolkodásában az a meghatározás, hogy mindenütt, semmi esetre sem terjedhetett ki, mondjuk az afrikai kontinensre, hanem csakis Hegyeshalom és Záhony közt volt értendő. Azaz, a gondolkodásuknak nem képezte természetes, magától értetődő részét a miénktől eltérő államok területe, kultúrája és társadalma. Amint a Világirodalmi Lexikon korpusza se foglalta magába, örülteknek kézenfekvő okból, a magyar irodalom korpuszát. Goethe világirodalmának tehát minden nemzet eleve részese, bennünket kivéve, kik erről – úgy tűnik – önként lemondunk.

Van ebben a nagyvonalúságban valami elementárisan okos, elementárisan méltányos és megnyugtató a hasonlóan ésszerű cselekedetek jövőjére nézve! Valami suiciditás.

És hát nem a bezártság tudata az igazán rémes, hanem a cellatársak aljassága, egyre nyomasztóbb erőszakossága és már-már kacagtató ostobasága. Ahogy belső ellenállásukat, ép eszüket, ítélőképességüket fokozatosan feladva lesznek maguk is szószólói a belső propaganda szolamainak.

– Haza kéne telefonálnom, de hol lehet innen telefonálni ebben az időpontban?

– A szállóból.

– Aha. Ez igaz. Menjek vissza?

– Attól függ, nagyon-nagyon kell-e?

– Nem nagyon-nagyon.

– Akkor?

– De nem ártana Lilivel beszélni, reggel összebalhéztunk.

– Már nem először. Nem vagytok ti egymáshoz valók, Oszkám. Nem vagy olyan jó fiúban, mint Lili lányban. Ez a baj.

– Szerinted. Fogalmad sincs, milyen dilis ez a csaj. Tiszta dili. Fel se ébredtem jóformán, már rákezdte. Minden reggel ezt csinálja. Alig alszik valamit, azt is, mint a nyúl. Minden neszre felrebben. Engem se hagy rendesen hunyni. Állandóan dögfáradt vagyok miatta, kedvetlen, kialvatlan, aztán ráiszom, persze, mert sehol sincs nyugtom.

– Nem megy ez nektek!

– Dehogynem, menne, csak ne rontana rám minden reggel. Te se bírnád ki. Reggel hagyni kell az embert, anyám hagyott, Lili viszont akkor van elemében. Ma reggel is. Hogy mikor jövök meg? Most mit mondtam volna? Gőzöm sincs, mikor. Honnan szedjem. Na, több se kellett.

– Minek vetted el?

– Minek? Mert bele voltam bolondulva. Még most is bele vagyok.

– Na!

– Na hát!

– Emlékszem Lilire, amikor még nem jöttetek össze, és elég sokszor ott ült esténként velünk a Kárpátiában, valami Juli nevű barátnőjével együtt, mindjárt nagyon jól eligazodtak a társaságban. Baromira tetszett nekik Firinc, mert nagy cirkuszt csinált maga körül, énekelt, szavalt kenyérkosárral a fején. Akkor még ereje teljében volt, elképesztően művelt, világlátott, irtó tehetséges vén piás, sokszor Császár Pista haverjával együtt jöttek. Lili nagyon óvatosan ivott, megfigyeltem, mindig észnél maradt. Tetszett. Úgy gondoltam, mindünkkel igyekszik jóban lenni, ez különösebb erőfeszítés nélkül ment is neki. De amúgy nem hajtott rá senkire, mint a többi csaj általában. Ez is tetszett nekem. Meg az, hogy látta a legtöbb filmet, amit én is, és nagyjából ugyanazok tetszettek neki, mint nekem. Lilivel lehet beszélni, csak te nem tudsz beszélni vele.

– Mít nem mondasz, Lacikám!

– Hülye vagy te!

Egy görbelábú, sapkás fickó állt meg előttük, rövidkara, ritkás ősz bajusz a duplaszáj felett. Mít akar ez? Tánco feléje sandított, fújtatott ez a barom. Mintha valamin dühbe gurult volna.

– Én HECS-tag vagyok! – mondta vadul. A szemei nemigen látszottak. Sapka a tarkón.

– Na és? – mondta Tánco enyhülten. – Jóban vagyunk magukkal. Nekünk dolgoznak.

– Hogyhogy?

– Nekünk hát. Ki másnak?

Hosszú szünet. Gutaütés előtti fújtatás. Elgyötört arc.

– Hát kik maguk?

– Pont magának mondjam? Magának kéne mondanom? Szedje össze magát.

– Túl fiatal hozzá maga – morgott –, túl fiatal. Na ide figyeljenek!

– Na, most sürgősen kijön velünk! Értem? Elég volt.

– Megyek már.

Ahogy a bejáráthoz értek, széleseben futásnak eredtek.

– Ne menjetek a Király utcába, a kurva anyákat – üvöltött a sapkás, hirtelenül kitisztult aggyal.

De Táncoék röhögve elfutottak előle, aztán még sokáig sandítottak hátra, feltűnik-e mögöttük váratlanul a rövidkara. Nem tűnt fel többé.

Más tűnt fel nekik, az, hogy milyen néptelenek az utcák, milyen néptelen ez a város. Pedig nem volt még késő. Éppen olyan ez, mint Sopron annak idején, ha kimenőről visszafelé tartottunk, már egy lelket se lehetett látni kinn, a polgárok behúzódtak sáncaik mögé, a csipkefüggönyös ablakok mögé, gyéren világított szobáikba, mondta Tánco. A presszóban még volt némi élet tízig, de tovább se. És ezt mindenki elfogadta, megszokta. Látzólag. Vagy valóban megszokta, sőt, teljesen egyetértett vele. Mintha ez jelentené a rendet.

Ugyanakkor egy cseppet sem lehetett rendről beszélni, nem csak itt, országszerte nem. Az lehetett az ember érzése, hogy ő minden egyes vonatkozásban kísérleti nyúlunk számít. Rajta próbálják ki a legvadabb ötleteket.

Valami elképesztően unalmas beszélgető műsort adott a tévé és Tánco apja tenyérrel verte az ebédlőasztalt.

– Az egész világ a Holdra-szállást nézi, Armstrongot nézi az egész világ, csak nekünk adják ezt az állatságot! Ezt is végig lehet csinálni velünk, ezt is! Tudós kerekasztal! Miközben az egész világ a leszállást nézi, ez nem lehet igaz! Ezek a barom állatok! De mi vagyunk az igazi barmok, hogy ezt hagyjuk! Mi vagyunk azok! Uram Isten, ilyen állatokat!

Mert ez a rend kérem, mondta Tánco: ez való nektek, ezt csináljátok, ez nem való nektek, eztet nem csinálhatjátok! Voltak, akik részletesen megbeszélték, mindez hogy legyen, és kiadták hozzá az utasításokat. Már csak ez volt hátra.

Megáll a reszketeg, lombja vesztett bokor előtt és a papucs orrát nézi. Tudja fene, gondolja, jobb volt akkor? Egy fenét. Más, nem jobb, csak persze volt benne jó. Ebben is van jó, mondjuk, hogy túl vagyok rajta. Legálábbis, valami rosszon túl vagyok. Már, ha valóban túl vagyok rajta. Ezt mondják. Be kell érnem azzal, hogy ezt mondják, gondolja Tánco.

Elég a sétából. Nem nyugodott meg tőle, egyáltalán nem nyugodott meg. Valószínűleg nincs is, ami most – a nyugtatót kivéve – megnyugtathatná, amitől elcsitulna lelke háborgása.

Különös, gondolja, ez sem nem izgalmi, sem nem készenléti állapot, feszültség, nyugtalanság, hanem a görcs oldódásáé, ami a jelek szerint hosszan eltart. Eddig, ehhez Tánconak nem volt szerencséje. Nem ismerte fel tehát első ránézésre, nem tudta azonnal, mivel van dolga.

Talán túl meleg is lett időközben, nem törődött vele eddig, de most konstataálja. Nem kell a nagy meleg, gondolja, nagy hideg se kell.

Ilyenkor már lassan elszállingóznak az orvosok, miután végeztek, megebédeltek, elrendezték a soron következő nap dolgait, lebonyolítottak egy csomó fontos telefont, utasították betegeiket és a nővéreket a leg-

fontosabb teendőikről, kellőleg kifáradtak mindebben, plusz még a délelőtti műtétekben, a szokásos reggeli pofavizitben, értelmetlen szakmai megbeszélésben, és így tovább. Tiszta öröm az élet. Na nem?

Táncos nem röhögött már a saját szövegén, leszokott róla. Egészen véve kevesebbet nevetett, mint régen. Elvették a kedvét, vagy elpárolgott a kedve.

Kevés orvossal volt eddig dolga. Szerencsére. Szívéhez legközelebb a doktor bácsik, doktor nénik állottak, nem orvosként gondolt rájuk ugyanis. Orvoshoz fordulni, orvost hívni, ez ritkaságszámba ment ifjúkorában. Egyetlen komoly eset, a gyermekkori tüdőgyulladás kivételével – aminek lefolyására voltaképpen nem emlékezett – csak az iskolaorvosokkal, és kivételesen a részeges körzeti orvossal került személyes kapcsolatba. Az iskolából is egyetlen orvosi vonatkozású élménye bizonyult tartósnak, nevezetesen a néhányszor megismételt kvarcolás, kis tanulócsoportokban. Ebből is a kötelező fekete szemüveg és a kvarclámpa különös illatkibocsátása élt benne elevenen.

– Szorosan ül egymás mellett, nem beszélget, nem veszi le a szemüveget. Nem rosszkodtok, gyerekek! Ti azonnal abba hagyjátok, vagy kimentek. Atlétát levenni neked is! Szájat becsuk.

Efféle szövegek csendültek fel. Doktor néni koros, mozgalmi jellegű nő, vagy annak maszkírozott. Egyszer megpillantották úttörő-parancsnoki egyenruhában, váll-lapokkal, füttyülővel a mellén. Őszintén szólva, elég hülyén nézett ki. Térdzokni, meg minden. Egy orvosnő!

Amúgy, általánosságban, az új érában, hála az ingyenes orvosi ellátás bevezetésének, a betegek és betegségek száma megugrott. Az SZTK-várókat hajnalról napestig gyógyulni vágyó honpolgárok lepték el. Népszerűsége a mozival vetélkedett, sőt, egy-egy influenzajárvány alatt köröket vert rá.

Éppen ezért népszerű célpontja lett a továbbiakban a rádiókabaré és a Ludas Matyi megszokott szerzőgárdájának, irónjukat és tollukat előszeretettel, az ingyenes betegellátás visszasságainak köszörűkövén fenték meg, vezető szerepet ruházva a politikai reakció jellegzetes figuráira s módszereikre, amelyben a kútmérgezésnek is előkelő hely jutott.

Azok a reakciósok, akiket Táncos ismert, békés, sőt bárgyú emberek voltak valamennyien, nagy álmodozók, könyvmolyok, zenebolondok, bélyeggyűjtők szép számmal akadtak köztük. A kártyázás viszont, azon belül is az ulti és a snapszer, de különösképpen a sakk már nem a reakció, hanem a baloldal szenvedélyeinek körébe számított, a munkásmozgalom domesztikált játéka volt. Szemben a bridzsszel és a lóversennyel, amelyre már rég rásütötték a megsemmisítő bélyeget.

Az angyalföldi és újpesti gangos házak udvarán, ingujjra vetkezetten vívott sakkpartik légkörét persze, egy világ választotta el Nagy Lajos és József Attila Japán kávéházbeli csatáitól, de ez csak a baloldal színeit, sokarcúságát volt hivatott érzékeltetni, semmiképp se belső ellentéteit. Ez így lett természetes, mondták mindig.

Aztán, hogy a munkáshatalom megszilárdulásával éppen a baloldali közélet hagyományos, egyben legkedvesebb helyszíneit sietősen és rendre felszámolták, vagy jellegüket gyökeresen megváltoztatták – a gangos házaktól a Japán kávéházig –, az persze már más lapra tartozott.

A hatalom ez új és elszánt gyakorlói elég találmányoknak bizonyultak a természeti és társadalmi rend minden ízére kiható átalakításában, mégis tény, hogy a megvetett és üldözött reakció gócait, fészkeket sokkal kevésbé tudták, vagy akarták megbolygatni, mint az övéiket, amelyet a hetvenes évek derekáig, gyakorlatilag, maradéktalanul tönkre zúztak.

Körzeti orvosunk viszont nyilvánvalóan a reakció embere volt, mivel hivatását napközi részegségben látta el. Viszont éppen ezzel a reakció elleni ádáz küzdelem malmára hajtotta a vizet öntudatlanul is, hiszen így a reakciós bitangokat eleve képtelen volt megfelelően ellátni, és ennek megfelelően soraikat messzemenően gyengítette.

Ilyen elméleti és gyakorlati dialektikával dolgozott a munkáshatalom, amelyet Táncos nemzedéke, ha nem is az anyatejjel, de az óvodai, majd iskolatejjel szívott magába.

Lassan vette az útirányt felfelé, a kaptatónak, mert itt, a tudósok generációinak nagy öröme, minden út felfelé vezet, izzasztóan és ziháltatóan. Ilyen az élet! Aki amúgy is bajban van, az további gondok közt evickélhet előre, vagy éppen hátra, ahogy éppen sikerül neki.

Előre fel, avagy hátra le, ez a választék. Középpont megkapaszkodni vajmi nehéz.

– Nézze Táncos úr – mondta ágyszomszédja, egy keszeg cigányember, elég nehezen bírta a gyűrődést –, maga még fiatal ember, meg aztán engem teljesen széttrancsíroztak, nahát maga, nem csoda, ha könnyebben viseli itt a dolgot, érti? De nekem borzasztó egy fájdalmaim vannak, és amit adnak rá az orvosok, nem ér semmit, nem mulasztja el az én fájdalmamat egyáltalán, Táncos úr. Tetszik látni.

– Azért enni kell, Józsikám. És maga fiatalabb nálam, egyszer már megbeszéltük. És még azt is megbeszéltük, hogy a csillapító nem hat azonnal. A felesége is a szájába rágta. Az orvos is, a nővérke is megmondta. Most mit akar?

– Azt akarom, hogy ne fájjon!

– Akarhatja, akkor is fájni fog. Egy kicsit.

– Nekem nagyon. Nézzen ide!

– Hiába zörög. Magával éppen ugyanazt csinálták végig, mint velem. Tessék, nézze.

– Nem ugyanazt.

– Ugyanazt.

Megátalkodott pali ez, gondolja Táncos. Benéz a bokrok alá, hátha oda bújtak, de nem látja egyiket se, most a nagyfejűt se, pedig mindig itt kóborog, lesi a prédát, meg a zsenge húsú cicalányokat, akik megértek már a fölavatásra. Éppen ilyen idő jár mostan, csak én vergődöm itt hasztalanul, gondolja Táncos.

CZIGÁNY GYÖRGY

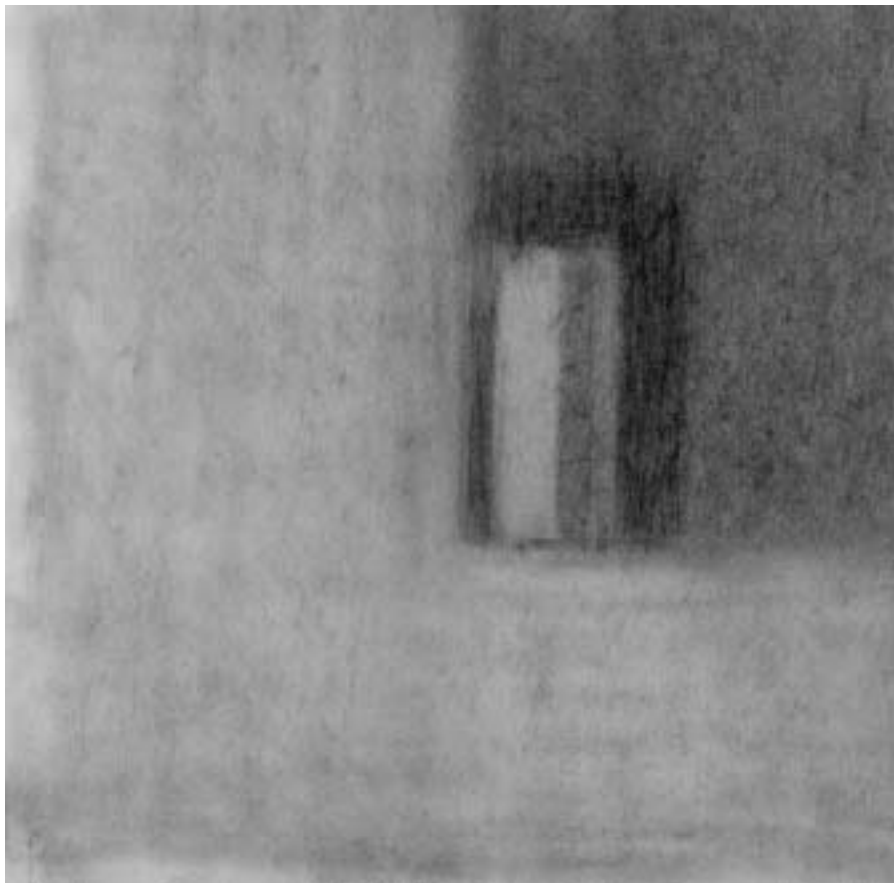
Mi ketten

Mi ketten és mind, ami nem ér véget,
míg irgalmatlan örömtől repes
a szív! Mert csak az szeretet és élet,
amibe belehalni érdemes.

A távoli kedveshez

Szempilla-rács mögött veszett el,
ki tehetetlen szeretettel
meg nem érthető suttogást hall,
de boldog a szomorúsággal.

Rejtőzik hangod telefonba.
Mint álmok mélyén, ha csobogna.
Csöndje napozik végtelenben.
Hol hiánya szólítgat engem.

BROKÉS ÁGNES

Versek

Gyönyörű, tobzódó hajad
A sírkereszt alá szorult

Túl nagy a fű a gödrökön
Csigák lepik a sírkeresztet

Enyhe szél zizeg, mit mesél
Buda felé száll, ó mi furcsa

•

Láttad-e a csillagos teherautókat
Amikor lerakodtak?

Ócska hokedli, rajta anyád
Vagy tán apád, de mindegy, úgyse él

Szorítanád a nagyanyád kezét
Némán várnak a fényes teherautók.

•

A ráboruló szenvedély alatt
Mindenki szereti meghúzni magát.

•

Elvéthetetlen lángok felé nyúltam
Utánuk nyúltam

A lángok akkor mélyen ragyogtak
Felém ragyogtak

Nem kellett sírás, semmi hajcihő
Elvéthetetlen lángok ragyogtak.

•

Amerre sorsod rostokol
Tüskés bokrok alatt talán
Piroskalapos gomba nő.

A kis cipőcskék ott maradtak
Vagy mi volt az a fontos másik
A szerelem talán

Ott rostokol a végzetes bokorban
Ahol piroskalapos gomba nő
Ott fejlődik, ruházkodik a sors.

•

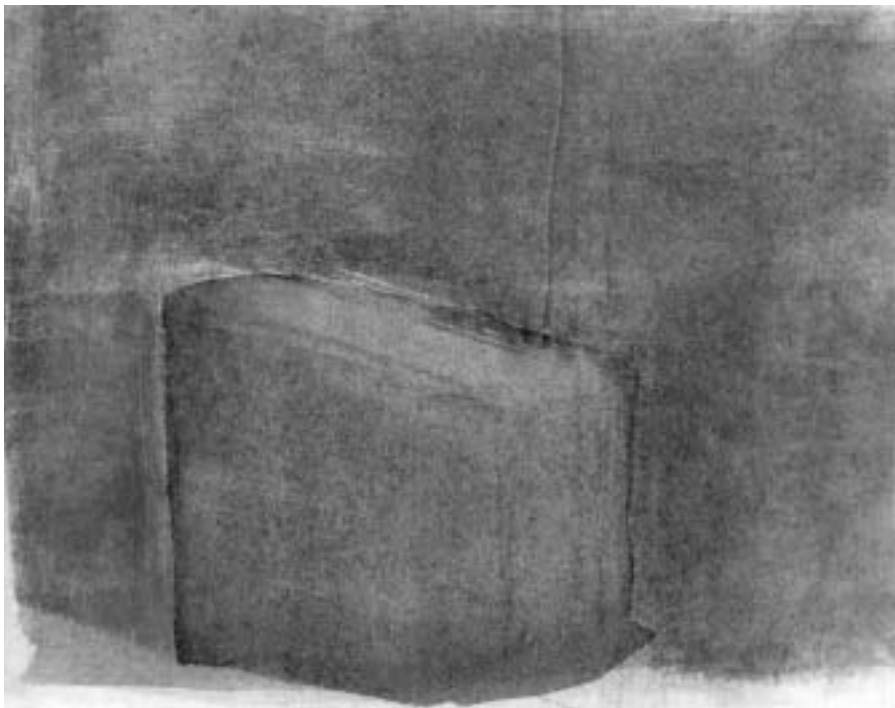
Sáros cipők.
Nyomorult, sáros csukák.

Hajnali fény.
Ragyogás, ragyogás, ragyogás.

•

A sápadt havon földerengtem
Szikrázó árnyék: elmerengtem
Lábamra hullt a szírom-élet
A szírom-lét. A hó elolvadt.

Az újságok később megírták
Jött és elment – csak ennyit írtak.
Szikrázó árny, ki elmerengett
A hó a cipőjére hullt.

SZÉKÁCS VERA

Csillaghaikuk

Tavi nád dermed,
jégzöld, befagyott medrek,
Naptalan, vak ég.

•

Fényév, a neved
tisza ellentmondás. Nem
év vagy te, csak út.

•

Ó, mélyegezni
volna jó! Csillagos éj
vad hidegében.

•

Mi kéne itt most?
Antigravitáció.
Vinne messze, el.

•

Csillagontó köd,
Anya-anyag: méhedben
Napok fogannak.

•

Mélyégi felhő:
holt csillag pora. Egykor
életet adott.

Háromszög a víz fölött

Hajnali négy felé. A csillagok már
mind kialudtak. Keleten legalul
a közeledő napfény lila csíkja.
Csak a Vénusz és a Jupiter ragyog
hatalmas, sárga fénnel
balra és jobbra a kékülő égen,
egyforma magasan az alvó víz fölött,
szemben velem, és épp középen állok.

Ha középen én,
akkor talán a Föld is, mindenestől,
vagy csak ez a csodát láttató
kitüntetett arácsi pont?

Út az égen át

Egyszer az Antares felé nézve
kerested a hozzám vezető utat.
Jöttek a mailek, a versek, a telefonok.

Nem tudtam, melyik az Antares
az ég csillagai közül,
csak néztem Dél felé, hátha találkozik a tekintetünk.

Már tudom, de hiába nézem az óriást,
szemben már nincs az a csillogás, ő meg csak
a saját, vörös fényét küldi nekem.

LAUER GÁBOR

télutó

önmagát radírozza őszig vissza a tél
zsebéből kis palettákat húz elő
naptárba bújik, halkán beszél
s mint friss emléket az idő
illatait beissza a szél

terepasztal

szavaink apró, vihar előtti csöndek
harangot önt körénk az este
szívek halk ritmusa dadog valahol
vak kezeink egymás terepasztalán

szorít

szinte elpirulnak körben a falak,
ruhánkra kérdőjeleket rajzol az
ecet szagú közöny, bőrünk meg mintha
két számmal kisebb lenne, szorít
akár valami hülye előérzet
az utolsó utáni másodpercben

úszik

délutánban úszik a szoba
a redőny résein átizzad a Nap
hófehér hullámok, fodrok a falon
kulcslyukamba fojtja magát a nyár

BÍRÓ JÓZSEF

Amikor minden tó ...

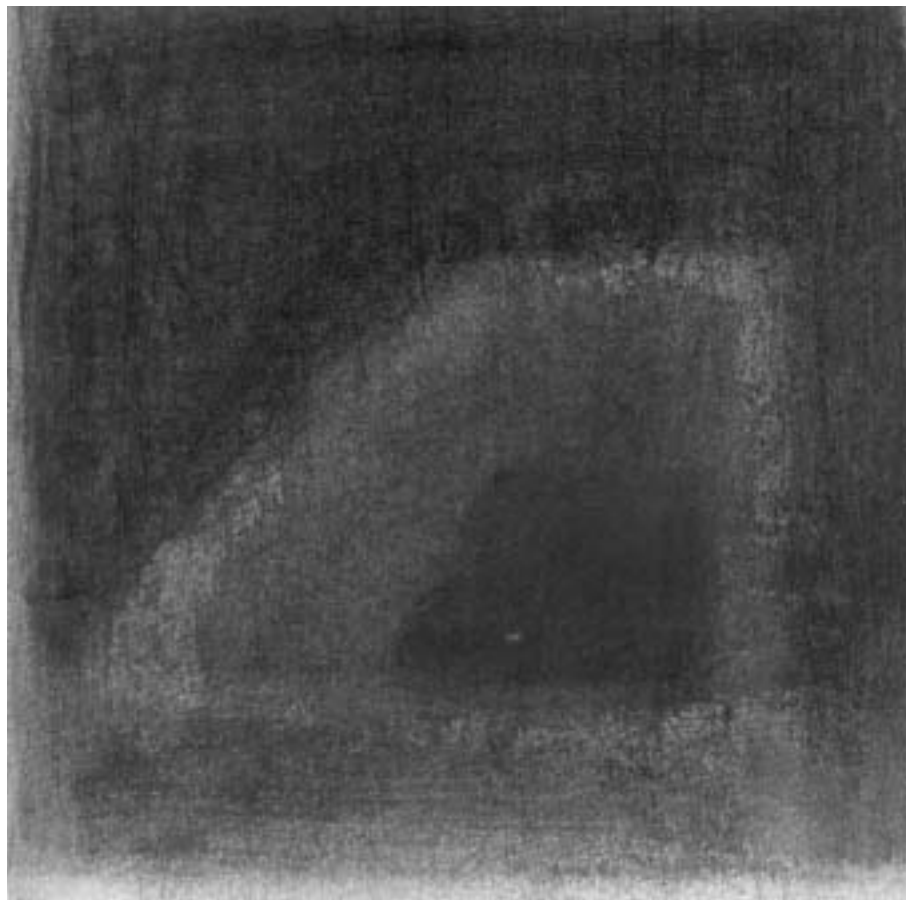
mi dőn **yak** csont tal
ki nyom ták két sze mét : *be*
fagy tak a ta vak

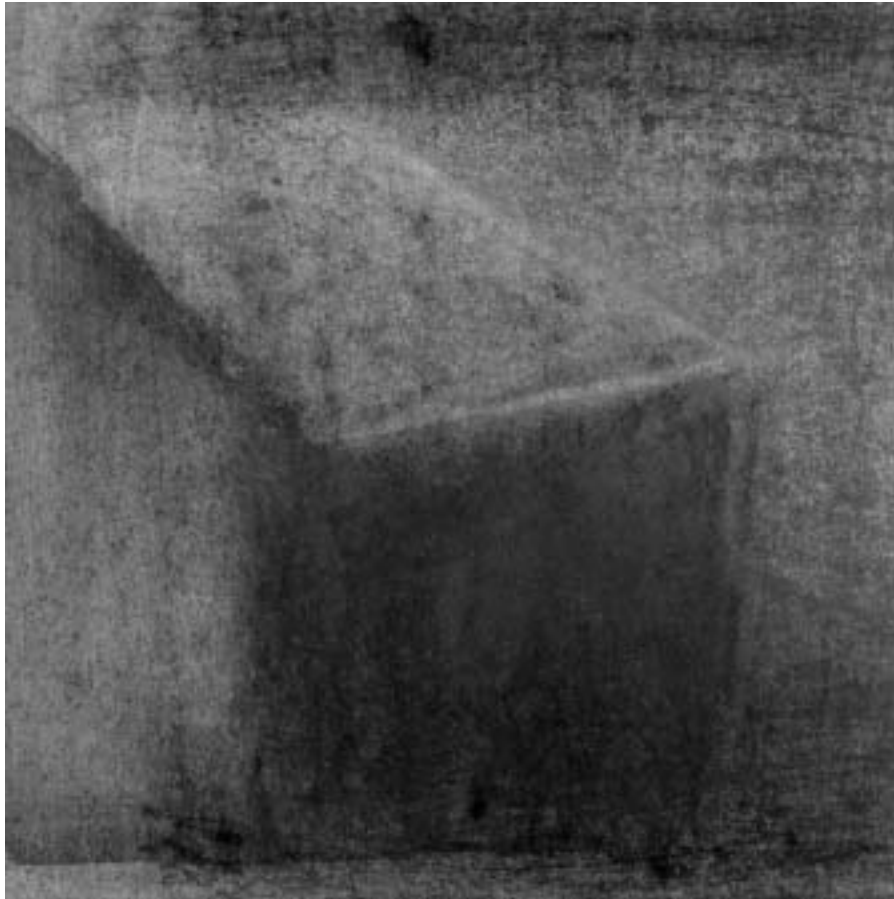
Felettes fényben

... *TÉ REN* - ... - *I DŐN* - ... - túl ...
: *sem* ... nap pal ... *sem* ... éj sza ka
... : *sem* ... lét ... : *sem* ... ha lál

Tájkép

ko balt kék tó ... : tük
ré re ... *SÓ LYOM* ... röp te ... raj
zol ... : a rany szab lyát

STILLER KRISZTA

A Dunánál

(Szócs Gézának)

Szél, sodord odébb a hotdog-illatot,
ha a parton csak a dinnyehéjt adod.
Változz át csillaggá, őrizd a Dunát:
bármilyen vihar van, mégsem fordul át.
Katalinka maradj, rég nincs itt török,
helyettünk a föld sír, azért mennydörög.
Hullámszik a vízzel pár papírdarab:
júniusi színük mocskos, mint a nap.
Rosszul tanult lecke, rajta tintafolt,
szétszakított térkép, régen minta volt.
Keletre tűnt Erdély, közel van nyugat,
őrangyalok nézik törött szárnyukat.
Itt a lépcső alján nincs jövő idő,
az ember karja a korlátokra nő.
Felszállott a pára, mint egy kismadár,
mert ott fent az égben nincs országhatár.

KARÁCSONYI ZSOLT

Ússz, Faust, ússz!

– részlet –

Nimfaust emelkedése

Első jelenés: Angyalvíz

Helyszín: A tenger mélyén

ÉbredjeteK föl
anyai cseppek,
emelkedjeteK
lassú titkosan,
nézzeteK szét
és olvadjateK össze
egyetlen egy,
hatalmas
esőcseppé,
ami a mélyből
indul egek felé,
és benne tükröződik,
mint szavak:
amikor a rég
szerteázott könyvek
üveg betűi
újra felizzanak.

A tenger mélyén
halk csilingelés kél,
rázza a földet
gyermekágyi láz,
az első emlék az,
hogy meg se érint,
a második: magától
rád talál.

Száz éven át is
nézheteK magad
ebben az első,
tökéletes cseppben.
Az emelkedés
ezer évet ér,
lassúsága:
egyetlen pillanat.

Milyen éberség
száll most
homlokodra
megszületetlen?

Angyalszárnyakat
emel a víz,
de emberré leszel te

a kezdet
most
megérinti hajad.

Felmagasodsz.
Mint kagyló
nyílik ajakad.

És eléd tárul
a vétkes Velence,
hogy megismerje
lány hatalmat.

Második jelenés: Velence hódol Nimfaust előtt

Helyszín: Az Adria partján

A Szent Márk tér felől
nagy emberzivatar
indul, hogy újra
köszöntse a tengert.
A dózse kardját
rozsdá lepi el.

Tűnik a börtön
és megolvad az ólom,
Casanova
vidám kamasz megint.

A pestis, mint egy
szerelmes regény,
felsóhajt és
bezárja
lányos ajkát.

A város szélén
vidám szájjal vakognak
a lelkendező
békés
kutyafalkák.

„Hódolunk néked
Nimfaust,
a térded
még harmatos
a kezdetek vizétől.
Tekints most ránk,
végtelenbe
enyésző
pillantásod
fejünk felett
sugároz.”

„Fogadlak téged,
te régi, elveszett nép,
nézz önmagadba,
hogy harmatot találj,
rózsák nyílnak
a világ gyűrűin túl,
hódoló életedre
nem lel rá
a halál.”

Harmadik jelenés: Nimfaust égre száll

Helyszín: Ismeretlen

„Úrnőnk,
mindig e pillanatra vágyunk,
szelíd valónk
csónakot küld feléd.
Számolunk minden
evezőcsapást mert
erdővé sarjad
minden deszkapad.”

„KöszönjeteK,
És köszönjeteK el,
hullámok járnak
és esők köröznek.
Amíg a Nap
kitárja éjszakáit
felétek élve
állok a fényben.”

Hamu és parázs

Akkor már napok óta tartott fogságban a láz. Tüzes végű, apró kis szuronyokkal vett körül, követett, csúfondáros, szagatott kacajjal ördögi táncot járva fejem fölött, ha megpróbáltam talpra állni. Velem együtt zuhant vissza az ágyba, a kihűlt ágyneműt pillanatok alatt felforrósítva átkozott leheletével, melynek, halálra rémülve, már színét is érzékeltem: melegsárga volt és nyelvyszerűen hullámozó, akár az áttetsző lángnyelvek; a hullámvonal alsó és felső félkörénél pirossal csikozott. Már nem emlékeztem testem alakjára – a paplan menedéknek álcázott, terjeszkedő síkjába veszett, ötpercenként tüzes csatatérre változott, majd jeges borzongással rázkódó, kihűlt bőrfelületté, amely vacogó kezekkel, kétségbeesetten nyúlt ismét az éppenhogy lerúgott paplan után, újra meg újra, erőtllenül átadva magát az újabb hőhullám kíméletlen sodrásának.

Tamás felhúzta a redőnyt.

Esik az eső, mondta.

Nem igaz, feleltem, csak hamu és parázs az egész, érzem a meleget. Nem érzem az eső szagát.

Lázas vagy, mondta Tamás, de nem jött közel.

Le kell írnom, hallottam a hangom, adj egy tiszta papírt, kérlek, adj egy ceruzát.

Itt van, ird le magadnak, úgy ird, mintha magadnak írnád, mondta Tamás, és egészen kinyújtott kézzel adta ide a papírt, a ceruzát, majd rögtön visszahátrált, vissza a nyitott ablakhoz, vissza a frissen illatozó, jó hűvös, valószínűleg kellemesen sustorgó esőhöz. Mintha nem is a szobában lett volna, hanem valahol az eső meg a szobaablak között.

Ekkor ezt írtam magamnak a papírra:

„Nézd csak még pislákol most még megérintheted jó langyos érzed igen jó langyos de nyisd ki a tenyered egész ne kapd el oly hirtelen nyisd ki egész és nyisd ki az ujjaid mondd ki végre igen ez egy állandó állapot húsd a hamuba süp-ped égett hús szaga árad tenyered körül csípős füstcsík gomolyog finoman szemed felé attól majd aztán a könnyek

ömlenek ömlenek immár az idősíki letisztult sima felületén itt valahol születél a velejáráó vérvnyomok a vajúdás sötétbordóval színezett kiáltásai közt volt egy-két velőtrázó nem maradt semmi végül nem marad semmi egyetlenegy apró sóhaj talán annyi hogy létezel a könnyek immár mint ahogy mondtam is szabadon ömlenek mára elég ennyi az idősíki nem és nem is lehet végtelen

hamu és parázs parázslík szemeidben az alaposan kimosott könnycsatornák anyaga is valamiféle izom lehet enyhül hát az égett hús szaga most már enyhül valóban csak fogd be jól a szemed nyitott tenyerekkel úgyis közeleg az éj

ne beszélj hát ne mondd ki egyszóval csukott szájjal a legkönnyebb hallgatni miközben szavak égnek a nyelveden akár egy kis kazánban égett kis húsdarabkák a szájban ha nem tüzelsz alája tovább elhiszed-e hogy szenesedni kezd egyszer végre csak az idő az idősíkiól egy hosszúhosszú idősíki igen először azon parázslík végig majd hamu és parázs sokáig hamu és parázs csak csöndben várd ki szépen a végét.”

Esőben sétálni nagyon egészséges, szólalt meg Tamás, amikor látta, hogy befejeztem az írást – ez pedig egyértelmű volt, hisz a fejem már a párnára hanyatlott.

Elmegyek sétálni egyet, de elolvasom előbb, ha megengeded, tette hozzá.

A paplan izzóvá forrosodott vatelintőmege, éreztem, egyre inkább hamuvá porlad, a homlokomon vöröslő parázsdarabkák hültek lassan. Megpörkölődött papír szaga facsarta az orromat.

Tamás az ágyhoz lépett, gyors mozdulattal felcsipentette az írást. A következő pillanatban már megint a nyitott ablakban állt.

Kissé megpörkölődött a széle, mondta lebiggyesztett ajakkal, nem látszanak végig a sorok. Meg nincsenek benne írásjelek. De értelme sincs ennek az egésznek. Hogy lehet ennyi marhaságot összehordani? Egyáltalán, ki a fene fogja ezt olvasni valaha is?! Itt van, csinálj vele, amit akarsz (és széles ívben a paplanra hajította a pörkölt szélű lapot), én ezt tovább nem vagyok hajlandó silabizálgatni.

Azt mondtad, írtam úgy, mintha magamnak írnám, mondtam halkán, lehet, hogy érthetetlenül is, mert a paplan, igaz, hogy már teljesen hamuvá oszolva szét, az államat is betakarta.

Nem hiszek neked, mormogta Tamás, miközben elhaladt az ágyam mellett, figyelembe sem véve a paplan teljes színeváltozását. Mindig csak ez a NAPOK-ÓTA-LÁZAS-VAGYOK-ADJ-EGY-PAPÍRT-ADJ-EGY-CERUZÁT-NE-NYÚLJ-HOZZÁM-NE-NYÚLJ-HOZZÁM. Ebből elég. Már azt sem hiszem el, hogy lázas voltál valaha is.

Az ajtóból még visszaszólt:

Megyek sétálni az esőben. Remélem, mire hazaérek, üres lesz az ágyad. Remélem, sehol sem talállak majd, mire hazaérek. Tűnj el, kérlek, tűnj el, mire visszajövök. Mert ugyan mire való ez a hülye cirkusz? Magad is tudod jól: sosem voltál itt egészen.

Kifordult az ajtón. Úgy becsapta, hogy csak úgy csattant.

Nem hiszem el, hogy esik az eső, súgtam az ajtócsapódásnak. A hamu ekkor már vastagon borította a testemet, véges-végig, a homlokomat is. Akkor hát megvagyok, gondoltam örömmel. Csodálkozva állapítottam meg, hogy valóban: kezeim vannak, nyakam, melleim, csípőm, lábaim. Már nem süttöt, nem égetett semmi. Mozdulni próbáltam, hogy eltűnjek, valahogy eltűnjek a házból. A lábaimmal kezdtem. Térdről, vagyis a térdeimnél porladtak hamuvá először.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Túlságosan is

H. Adélnak

A felhőket számoltad,
egyszer majd te is az leszel, gondoltad.
Átlátszó, mint egy kora nyári hajnal.

Aztán megnéztük a kilátót, én inkább
a szoknyád szélét, ahogy felgyűrődik
nem törődve a szabályossággal.

Utána meg éjszaka lett, nehéz,
mint egy bőrrönd alja. A gyűrűimet forgattad,
neked meg nem is volt semmi a kezeden,
nem kötődsz senkihez.

Azt is elhitted, hogy tartalék
nélkül nem ébredhetsz fel, hogy minden reggel
egy újabb szerződés, aminek szabályai vannak.
De bordáid íve elzárta az időt
tőlem, tőled is, félve húztad magadra
a paplant.

Így csak a rét maradt, az éjszaka verdesése,
néhány elnyelt mondat, a levegő a torkomban.

A kezeden gondolok most,
ahogy álmodban a csuklómat szorítod,
és nincs rajta semmi.

Pedig próbáltad üressé tenni magad,
nekem, átlátszónak. Még a bokáid koccanását is,
ahogy a bugyit rúgod le magadról, elkergetted
a fák reszketésével. A hátunk a víztől meg olyan lett,
mint egy frissen felmosott kőburkolat,
egyszerű és elfelejthető.

Vasárnap délután, a levegő keserű,
mint a bőrröd, és tudom, hogy túlságosan is kék az ég.

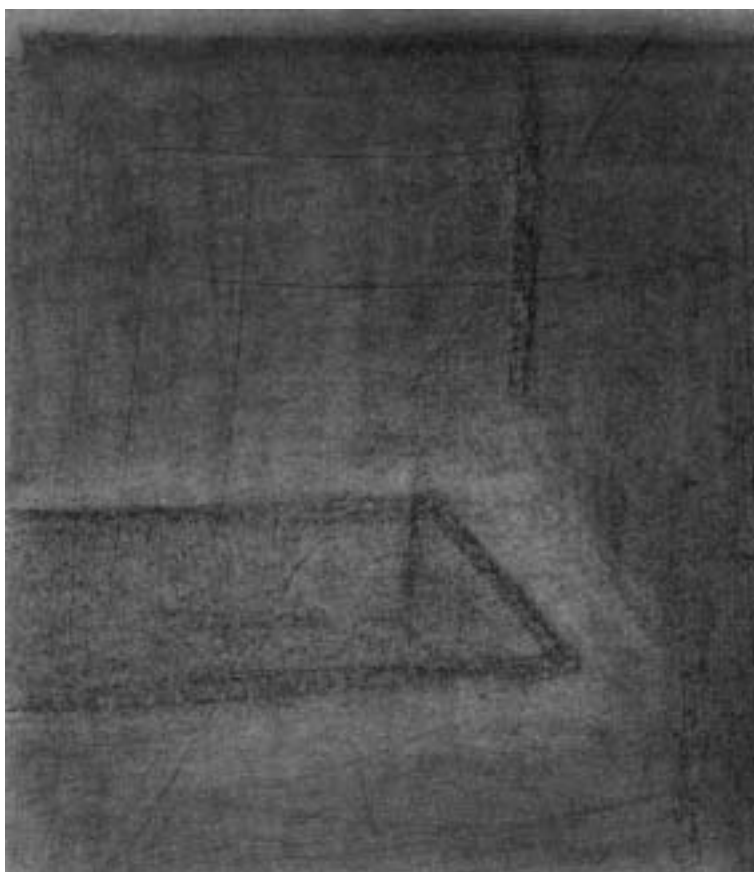
Törje ketté

Medina Carmennek, egy fénykép alá

Kinyílt aztán az utolsó ablak is.
Ez legalább is, ahogy egy megcserélt
beszédhang a hallójárataimban,
nem marad magában egyszerű tény.

Semmit sem követeltem,
így aztán nem kaptam semmit.
A kezdetektől ez volt a terv.
Egy délelőtti kettétörése
szavakkal vagy éppen azok nélkül.

Csak a hajadban vagyok
egészen biztos ma is,
fekete, mint egy kémény szája.
Felkötve jobban áll.

A telefonkagyló túlsó
végéről tényleg csak
a beszédhang, a te hangod.
Könnyebb, mint egy kora nyári este.

Nincsen benne lopás.

Tisztább, mint egy tómeder,
fenyőktől beárnyékolt vízpart.

Nem akarok többet
az ablakokkal foglalkozni.
Törje ketté hajad hullámzása
a nyarat.

LÁRAI ESZTER

*A kisleánykor
panaszaiból*

(részlet)

(nullpont)

szétszaladtak mint csótányok
elment mind és felnőtt
itt topogok egyedül
tócsányi origómban
itt állok a múltjukban
én a metszéspontban
szólni szeretnék szólni
olyan éles a csöndem
olyan metsző e középpont
ereim vágják az élek
szólni szeretnék szólni
belőlem szaladt el mind

(szét)

vénába adja a csöndet
savas sötét éjszakát
a szégyen fekete csíkját
koszlott körmök alá
az idő sejtekre oszlat
széthúz minden tagom
valaki felsöpör engem
bal karomra gyanakszom

(össze)

szomjas vagyok
véretem iszom
éhes vagyok
testemet eszem
megsózom a lábszáramat
megcukrozom ujjaimat
felzabálok mindent
amim van
magam emészttem
magammá magam

BECK TAMÁS

Köd

Pontosan úgy jártam veled, ahogyan a felhőkben csalódik a tájékozatlan légiutas, aki először ül repülőgépen; messziről csupa plasztikus forma, némelyik kehelyből feltornyosuló, gusztusos tejszínhabra hasonlít – aztán miközben közelítünk felé, fokozatosan elmosódnak kontúrjai, hogy belerepülve azzal szembesüljünk: közönséges ködből áll, amilyen októberi délelőttökön rontja a kilátásainkat, mintha a nappalink ablaka egy háztartási szeméttel teleszórt lichthofra nézne, mintha a zöldövezeti körpanorámát először látnánk megannyi beépítetlen foghíjteleknek.

A főbérlőnő

Ritka betegségeivel dicsekedett, melyeket könnyedén ragasztott át másokra, ahogyan érvényüket vesztett plakátokat takarnak el újabb anyaggal a hirdetőoszlopon kampánycsend elmúltával, – a „Szavazz rám!” kollektivizmusát felváltja a „Hölgyeknek a belépés ingyenes!” ígérete, mely az ősbűnre hajaz – ilyenkor meggyőződése volt, hogy már nem metszhet ki engem életéből a vonatkozások épen maradt szövetét érintetlenül hagyva. Olykor ajtóig lopódzott, aztán megállt, mint amikor az eső áll meg, s mi kitárt ablakon át nézzük, amint verőfényes délutánra keverednek össze az addig instabil légtömegek: a zivatarhajlam rohamos csökkenése magától értetődő, mint bizonyos korokban a szabadság a tagadásra.

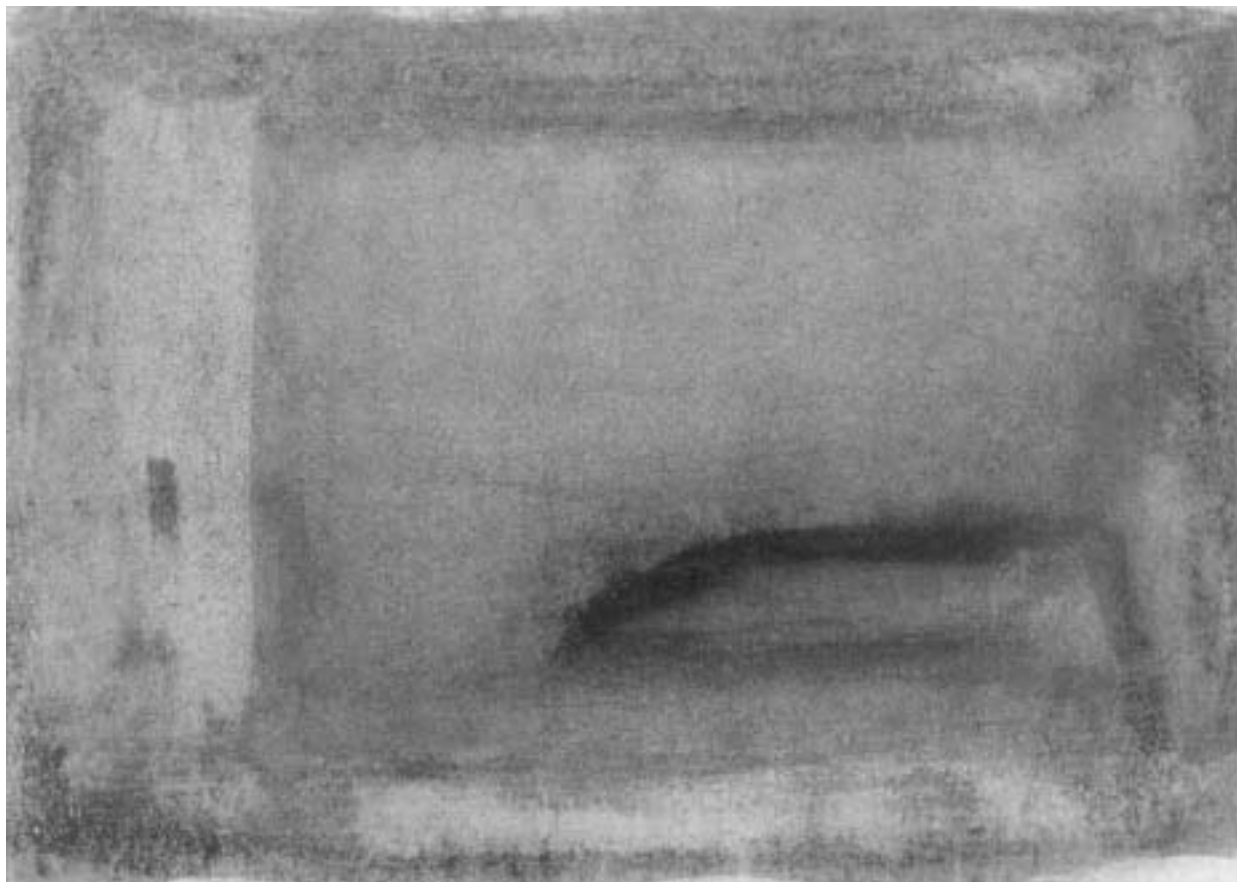
Alszol

Heninek

Szemhéjaid remegnek, mint autószozi vászna az erős szélben; nézlek és nem tudom kitalálni, vajon melyik film megy a műsoron. Arra az alakra mindenesetre féltékenyen gondolok, aki egy pillanatra árnyékot vet a történetre, miközben föláll helyéről és a büfébe megy pattogatott kukoricáért. De orrcimpáid mozgásán látom, hogy a kávé illata mindjárt visszaránt a nemlétből evilágra: gravitáció a szokési sebességre képtelen rakétát.

Érettségi után

Az úgy volt, hogy négy évig egyfolytában önmagunkba néztünk; mert az ember nem olyan, akár egy teniszlabda, mely három dimenzióban kifordíthatatlan. Csak aznap vettük észre a külvilágot, mint egy kölcsönszerződés titkos záradékát, amely tartalmazza a ránk nézve előnytelen feltételeket. Kanizsa különben is hiányozni fog, erre majd elmenőben jövünk rá, amikor az utcácskák sztrádákban folytatódnak, ahogyan erek tágulnak ki a szaunában, mert egyre forróbb a helyzet. Nem arról van szó, hogy utoljára még fölforgattuk a kollégiumi szobánkat: a tudatalattinkra hasonlított, nélkülözve minden ok-okozati összefüggést. Talán épp olyan hiábavaló volt, mintha megpróbáltunk volna kihullott tejfogakból rekonstruálni egy gyerekkort.

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Három könyvjelző

Kerek Imre Virágvölgy című kötetébe

Boldog, aki napkeltéig vére világánál is látja az alvó kedvest.
Boldog, aki fuga-dallamot hall ablakába, mikor sziklák orgonasípjain ébred a fény.
Boldog, aki tavaszonta a gesztenyefák gyertyáit tekintetében ki nem oltja.
Boldog, akit kandalló mellett talál az odakünn pelyhekben aláhulló tenger.
Boldog, aki úgy halad a verssorok között, akárha ősszel kettős fasorban.
Boldog, aki már kánikulában úgy jár-kei mezítláb az *örökzöld parázson*, mint avaron.

Parancs János Sötét folyam című kötetébe

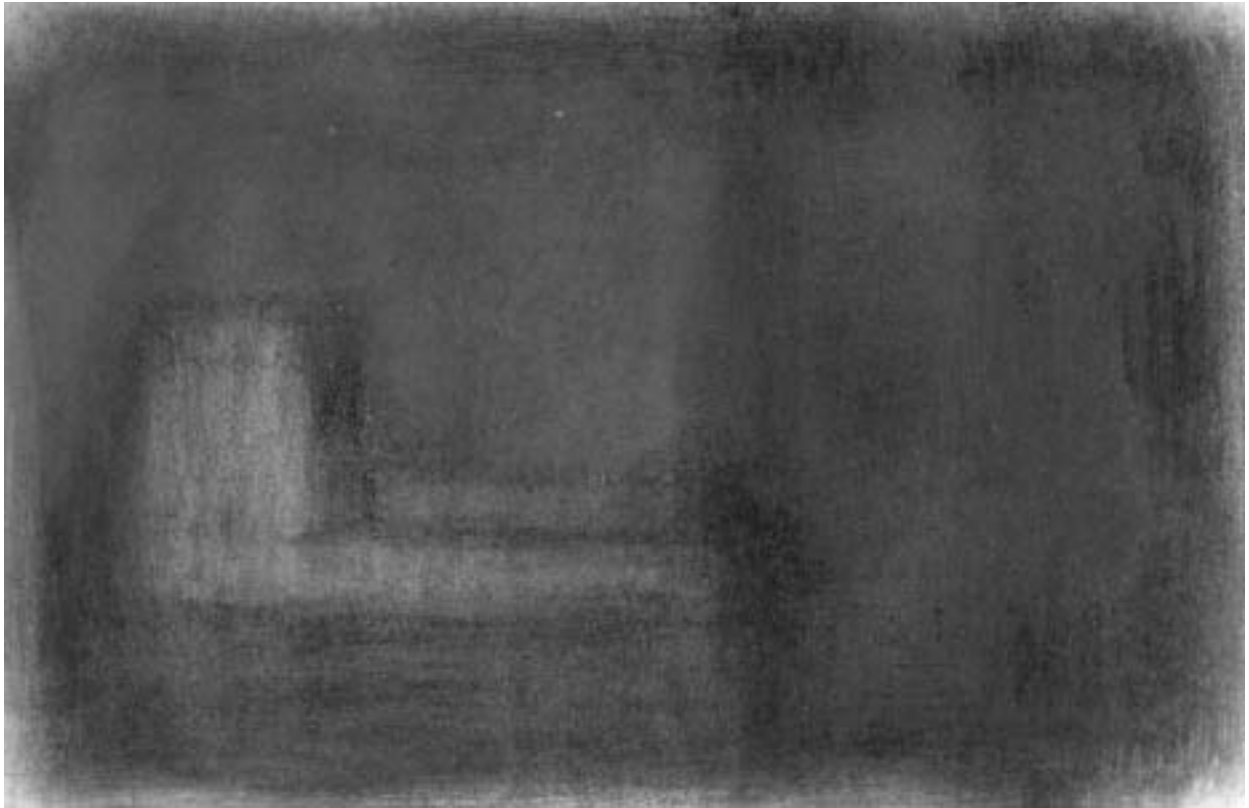
Pillogó-szirmú gyopár
A hajszolt test pörög, imbolyog
Recsegve-ropogva és összegabalyodva
Alig látszik ki mellkasa, válla
Néhány pillanatra minden elpihen
Csíkokra hasított rózsaszírom
S a tény tagadhatatlan

Jaj megöregedtem, ostoba voltam ezt mondja
Állok itt üres kézzel
Ne lássák ormótlan puffadtságom
Oldódik egyszer gyötrelmes magányunk
Szórjuk szerte a kincset

Anakreon a Balatonnál

(I. M. Takáts Gyula)

Töppedtek ujjaim nem olyan rég
Mint szőlőfürt a kánikulában,
S most aszúsodik, lám, kézfejemen
A bőr, és kérges barackág lesz karom
Is, mire már egybefehérül a tó
Meg az ég, s köztük a túlpárt.

Három csendkép

Áttűzi az alkonyi Nap, át a lombok smaragdját,
És az ablakon innen szobám falára hullámol oly meghitten
A játszi zöld ragyogás, akárha lábunk nem is szőnyegen,
De a Balaton partján járna. Az üvegváza vizében pedig
A virág szára megtörik, s tengeri korallá lesz egészen a csokor,
Mikorra már villanyt gyűjtanál.

•

Lisztet járt a malomkő is valaha, ami most csak e vers íróasztala.
Mellette a gát vizén játszott a fény, mint most fölötte a diófa levelén.
Pince előtt hát rajta irkalapok, azokon pohár bor nehezek ragyog.
Achát szőlőfürt, barna mandulabél, hamvas szilvát ad a szomszéd terebély.
Liluló fügek megelégitenek. Hangya, darázs, rigó a vendégsereg.
Hegyben a fácánt el senki se ejtse! Nyakáról vérgyöngy sem fér már ebbe a versbe.

•

Az asztalomon szűknyakú kékes üvegben szárad két, kobakos mákszál némán,
Míg a monoton ketyegő vekkeróra kismutatója a nyolcasra ér.
Hát ezekért a percekért volt érdemes nyüzsögni majd téblábolni ma annyit.
A lenyugvó Nap átsüt odakünn a szélmotozta cseresznyelombokon,
S úgy játszik a fény idebenn a szobám falán, akárha tengernek partján ülnék csak időtlen.

KERÉK IMRE

Hommage à Kassák Lajos

Álmatlanul
forgolódom az ágyon
Hallgatom egész éjszaka
kölyökkorom zöld dzsungeléből
egy nevenincs madár
dalol nekem

S egy elfelejtett régi május
kék sátorponyvája alatt
kiscsikók nyargalásznak

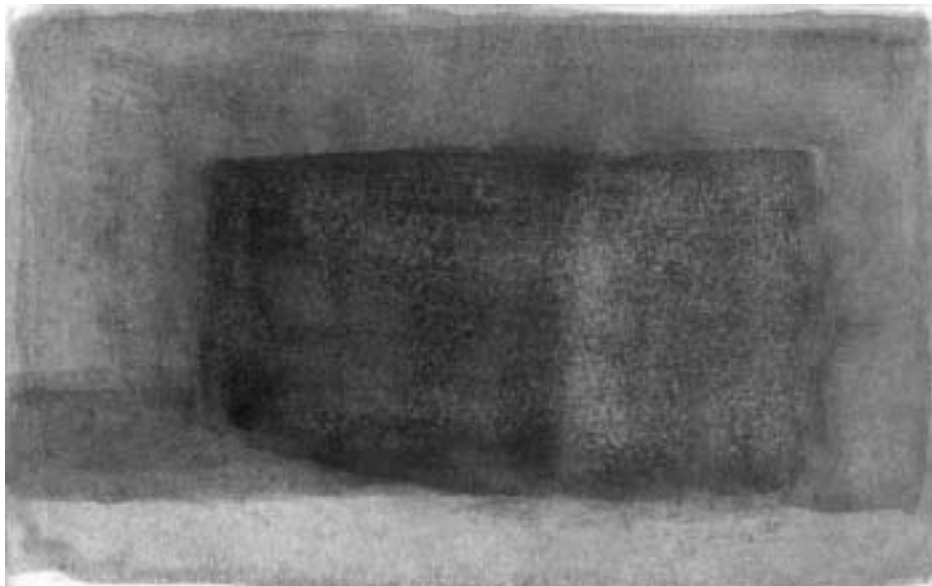
Dobverő-lábuk
padlómon dübög

Ó gyermeki vágyakozásom
bimbózó mellű lányok
merre vagytok?

Szemem lehányom
kinyitom újra
Tik-tak mellkasomban egy óra
méri az időtlen időt

Kondor Béla-érem

A szűkre méretezett skatulyában
csak romlandó porhüvelyem
(nem sikerült sehogy
begyömöszölni óriási szárnyam)

Bűn és bűnhődés

Galgóczi Erzsébet életművében

Az igazságérzet vállalása

„Az igazságérzet nem kozmikus inger, hanem a dühöngő emberi rendszeret.”
(Lászlóffy Aladár)

Akár Galgóczi Erzsébetről is írhatta volna a fenti motót. Úgy vélem: legtöbb írásának, egész életművének alapvető indítéka, hajtóereje, belső motorja ez. A megsértett, a meg-, sőt eltiport igazságérzete, látása, tudata, szavá tétele. Bálint György – a napjainkban nem sokat emlegetett, harminchét évesen Ukrajnában eltűnt kiváló író, újságíró, műfordító – egyik kötetének címe: *Fölháborodom, tehát vagyok*. Galgóczit is mélységes igaztalanságok hozza lázba, készítik írásra. Az égre kiáltó ártatlanul szenvedés; a büntetlen maradó gaztett. Ami égre kiált – azt ő égre kiáltja. „Dühöngő emberi rendszeret” – ez? „Dühöng”? Nem áll tőle távol. Nagy erővel zabolázzák mindazt az elemi, régi, majd egyre újabb, egyre növekvő fölháborodást, amely magával ragadja, írásra készíti.

Életideje az a történelmi időszak, amely különösképpen irritálhatja, irritálja az elemi emberi igazságérzetet. A nürnbergi per az első nemzetközi, világméretű vállalkozás, reményekkel, illúziókkal teli közös erőfeszítés, kísérlet arra, hogy a bűn ne maradjon büntetlen. Hogy túl a helyi, az országokon, földrészekon belüli törvényhozáson, ítéleten, már nem csak az emberi élet, vagyon, erőszak ellen emeljen vádat, hanem az „emberiség ellenes büntett” fogalmát, megtorlási módjait határozza meg, közös megegyezéssel. És éppen ennek a hatalmas összefogásnak idején történnek, majd kerülnek lassan napvilágra az igazságszolgáltatás elképzelhetetlennek gondolt, hihetetlen botrányai, a hamis, a koholt perek sorozatai. Ártatlannak millióinak tudatosan igaztalan, embertelen büntetése, halálra ítéletek végrehajtásai. Túlzóan, elrajzoltan óriási ez a távlat egyetlen írónk életműve megközelítéséhez? Igen, lehet. De Galgóczi Erzsébet kétségtelenül ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely már serdülőként éli át a második világháborút, főként azokat az éveket, amikor saját földjeinkre, falvainkra ér a frontvonal. Iskolás, amikor radikális társadalmi átalakulás történik. Esmélése, első írói próbálkozásai a sokat emlegetett „50-es évek”-re esnek. Egész életpályájának nagyobb részét, az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő Kádár-Magyarországon élte le. Nyitott kérdés lehet, hogy vajon melyik időszak volt kártékonyabb, embert próbálóbb: a Rákosi-diktatúra néhány éve, nyílt terrora (amely éppen nyilvánvaló erőszakos politikájával egységbe terelte a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket), vagy a Kádár-kor hosszú évtizedei, amikor ugyancsak erős gerinc volt az, amelyet nem törtek meg a hallgatás, elhallgatás kényszerének, a megfélemlítésnek változatos eszközei.

Galgóczi Erzsébet személye, pályája aligha kerülhetne a helyére a vázolt kérdések, alternatívák ismerete, említése nélkül. Ő, akarva-akaratlan, a jelzett áramlatok,

választások fősodrásába került. Hamisítatlan, valódi parasztkáderként csöppen a Rákosi-korba. Könyvéhséggel, tudásszomjjal, merész írói vágyakkal indul. Mind ezen belül és túl szociális érzékenysége, hangsúlyozott igazságérzete alapvetően meghatározza lépéseit. Mából visszapillantva nehezen fogadható el realitásként az, hogy naivitásában a korabeli politikai, gazdasági jelszavakat, ígéreteket szentírásként, szó szerint komolyan veszi. Mint 21 éves ifjúmunkás vasesztergályos elhízi a korabeli, hivatalosan terjesztett hiedelmeket, ma tudhatóan: képzelenségeket. Barátjának írott bizalmas leveléből idézem: „*apr. 4-re 120%-ot ajánlottam fel, 150%-ra teljesíttem, máj. 1-re 180%-t ajánlottam fel, s teljesíteni fogom*” „*volt már egy-két nap 300%-om is. Tudod, hogy vagyok olyan büszke rá, mint a novellámra?*”. Ez az itt említett írása, a MINSZ (Magyar Ifjúsági Népi Szövetség) Felszabaduláspályázatára beküldött, díjnyertes novella már címében is (partizáninduló szövegéből vett idézet) elárulja (korabeli ironikus kifejezéssel élve) „hurráoptimizmussal” teli, balga meggyőződéssel társult tartalmát: *Életünk a legboldogabb nekünk*. A magánleveleket Galgóczi megbízásából, halála után Berkes Erzsébet közölte monográfiájában (Új Mandátum Kiadó, 2001).

Ez a jóhízeműség jó darabig elkíséri. Komolyan veszi a párt és a kormány hivatalosan meghirdetett programját. Azt, hogy a szocializmus építése a cél; hogy az államosítások, a földosztás után, 1945, s főként 1948 (a szocialista és kommunista pártegyesülés) óta az új rendszer törekvése megvalósítani az igazságos társadalmat, ahol „*a bőség kosarából mindenki egyformán vehet*” – Petőfi untalan idézett szavaival. Ahol „*legfőbb érték, az ember*”. Eleinte abban a hitben él, hogy a hivatalos sajtó, rádió, az ország vezetői, politikusai őszintén beszélnek, nem hazudnak. S ahogyan az akkor a tankönyvekben is áll, Magyarországon valódi népi demokrácia van. Felszámolták a második világháború előtti Horthy-rendszert – egyúttal az egész sötét, történelmi múltat –, a bűnös, népnyzó földbirtokosok, gyárosok fennhatóságát, s ezt felváltotta a munkásosztály és a vele szövetkezett parasztság hatalma. Ezt a naiv hitet rövidesen aláassa és megszünteti mindaz, amit falujában közvetlenül, majd országjáró újságíróként egyre tágabb körben tapasztal.

Bűn és bűnhődés riportjaiban, irodalmi szociográfiáiban

A pályakezdésekor újságíró, riporter Galgóczi kiábrándulásának, jogos fellázadásának útját, saját, fokozatos

felvilágosodását éles kontúrokkal rajzolja föl már az első, botrányt kavarázó riportja, a *Gyomirtás*.

Akkoriban már elkövetkezik a parasztságot megnyomorító kötelező beszolgáltatások, begyűjtések időszaka. Panaszos levelekkel fordulnak hozzá, jórészt szülőfalujából, Ménfőcsanakról. 1952-től főként a tanácselnök: Vangyia István a komor levelek főszereplője. A helyi vezető következetesen „módosítja” „helyileg” a minisztertanács rendeleteit, a parasztság rovására. Amikor az egyik termelési felelős csalással pénzt szed be a falubeliektől, s azok hozzá fordulnak igazságtételért, ridegen elutasítja őket: neki ehhez semmi köze. A felső hatóságok előtt viszont jelentéktelennek tünteti fel vezetőtársa visszaélését. Tanácsulésen – az akkor előírt szabályzat szerint – felszólítja az egybegyűlteket: mondják el gondjaikat! De amikor valaki valóban felszólal és sorolja a jogos panaszokat, „lázítónak” nevezi, durván elutasítja. Galgóczi személyesen bemegy a megyei tanácselnökhöz, de tőle is hiába kér segítséget. Lehet, hogy bürokrata Vangyia elvtárs, de „ő a járás legjobb begyűjtője” – ez a válasz. Egy-egy bátrabb falusi telefonál a *Szabad Népnek*, levelet ír a *Szabad Földnek*, érélyes közbelépés is történik ezen az úton, de a tanácselnök marad, és szabadon zsarnokoskodik. Cukorrépa-visszaélést derít ki egy szegényparaszt. Vangyia rendőrrel hivatja be, bírósággal fenyegeti. Magatartását a falusiakkal szemben jól festi le az egyik levelet író panaszos. Hiába megy be a tanácsházára, kopog, bemegy, köszön, álldogál, észre sem veszik. Bátorságot gyűjtve kéri: hallgassák meg. A felelet kerek visszautasítás: sem meghallgatni, sem ügyét elintézni nem fogja a tanácselnök, s ne is menjen tovább a megyei tanácshoz, ott sem fogják figyelemre méltatni. Még ezek után is marad reménye. Saját szavaival: „... vannak még ezek fölött az oportomista urak fölött igazi becsületes emberek, akik majd letörik ezeknek az uraknak a szarvájukat...”. A riporter együtt tanakodik a falusiakkal, s végül a sérelmeket egybegyűjtve, közös levelet írnak a megyei tanácshoz, mindnyájan aláírják. Történik valami! Vizsgálatot indít a járási tanács. Végre kiderül az igazság? Nem. Az ellenőrzési osztályvezető azzal fogadja Galgóczit, hogy mindaz, amit a levélben írtak, nem igaz. Utánanézték, kérdezték a levél aláíróit, akik jegyzőkönyvet írtak alá, amely szerint nem Vangyiaival történtek a leírt esetek, hanem más, névtelen hivatalnokokkal. Amikor számon kéri ezt földijeitől, kiderül, hogy vagy nem olvasták el figyelmesen a jegyzőkönyvet, vagy nem vállalták a felelősséget. Mindezt megírja, s év végén elküldi a Rákosi-titkárságnak. Nem kap választ. Csak Sztálin halála után, Nagy Imre fellépése idején – 1953 nyarán – veszik elő, hogy kinyomozzák az ügyet. Ekkor jelenik meg a *Gyomirtás* című riport az Irodalmi Újság 1953. szeptember 16-i számában. De mire nyomdafestéket lát, már újra felülkerekedik a Rákosi-irány. Újabb, most már öt fenyegető kivizsgálást indítanak. Ekkor hull le a hályog a szeméről, ekkor válnak világgossá számára a valódi erőviszonyok. Egyetlen kényes pontot állított reflektorfénybe, s erre „az egész államgépezet úgy rándult össze, mintha (...) az az fájdalomérző központját szúrtam volna meg egyetlen gombostűvel.” – írja, írhatja csak utólag, 1978-ban, amikor már talán el is felejtődött a hajdani beszolgáltatási rendszer, megbukott maga a Rákosi-rezsim is. De annakidején, 1953 őszén Galgóczit hivatalosan *bűnös*ként, *rágalmazó*ként, *lázadó* és *laza-*

dást szító ellenségként kezelik. A valódi bűnösök *bűnhődés* nélkül, kaján örömmel diadalmaskodnak.

Bűn és bűnhődés, bűnösség és ártatlanság megítélése rendszeresen helyet cserél. A csere törvényerőre emelkedik – a társadalmi igazságszolgáltatás megcsúfolásaként. Vagy fordítva? Így, végül, mi is a „törvény”?

Ő maga életútjával is felel. Igazságérzete az a *belső törvény*, amelyet tényfeltárással, dokumentumok megkeresésével is ellenőriz, s így követ. Hiába igazolják, nevezik „törvényesnek” a csalást, a hazugságot. A koholmány elemi, erkölcsi értelemben „törvénytelen” marad. A megfélemlítésnek szánt kudarcok nem állítják meg. Továbbra is – saját, 1979-es számvetése szerint: húsz éven át, 1950-től 1970-ig, s akkor már a novella- és regényírás mellett – rendületlenül, igazságérzete, lelkiismerete szerint műveli ezt a műfajt. Pedig alaposan megtanulta, hogy ez rendkívül „*munkaigényes, rosszul fizetett, a szerzőre nem egyszer vihart zúdít*”. Folytatja ezt a munkát, úgy, hogy nemcsak vádol, az enyhítő körülményeket is figyelembe veszi, de nem mond le a visszaélések, hamisítások leleplezéséről. Így kíséri végig a mezőgazdaság nagyüzemesítését. Az erőszakos módszerek, kényszerítések gyalázata után gyakorlatilag a nagyüzemek pártjára áll, az elkerülhetetlen korszerűsítést látja az átalakulásban. De továbbra is ostromozza – most már a tézeszek működtetésén belül – a korrupciókat, a pártszempontoknak alárendelt vezetőválasztásokat, s mindezek mögött az érdekek országos összefonódottságát, a kivitelezésekhez pedig az adatok meghamisítását. Azt, hogy mindez a szakszerűség, a nyereséges működés rovására történik. (Néhányat említve a leleplezések közül: *Nádtetős szocializmus, 1963; Vezetni tud, 1964; Józanul és fantáziátlanul, 1967; Eredmény vagy látszat, 1970 stb.*)

Folytatja, annak ellenére, hogy a fenyegetettség egyre nyilvánvalóbb, s egyre nő. Ennek egyik legekleltársabb példája az, ami közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása napján történik. „1956. után, egy november 4-én még kiszedett riportom miatt lettem és maradtam örökké állás-talan újságíró.” Saját felelősségére írja cikkeit továbbra is. Írja, pedig legtöbbször egy újság sem vállalja a közlést. „*Ha beviszek a szerkesztőségbe egy kéziratot, még nem tudom, nem törik-e ki érte a nyakamat; ha belépek a Markó utcai bíróság épületébe, még nem tudom, nem csuknak-e le, hat hónapra becsületsértésért, rágalmazásért.*” Alბérletekben tengődik, a mindennapi megélhetésért küzd, vívódik a kilátástalansággal, az öngyilkosság kísértéséig jut. (Minderről csak korabeli novellái tanúskodnak. (*Kettősünnep, 1958; Fogódzó nélkül, 1959; Minusz, 1963 stb.*). Visszaemlékezve nem győzi felsorolni visszaküldött kéziratait, összeütközéseit, sajtópereit. Évtizednél több idő múlva idézi fel egy megyei vezető ellene szóló, jellemző, dühös kifakadásait: „*Ha ez a döggeszelyű még egyszer beteszi a lábát a megyébe, kitoloncoltatom!*”.

Szívóssága, megélhetését, létét kockára tévő bátorsága évek múltán váratlan formában hoz eredményt. Már első botrányos riportjai idején tudatában van annak, hogy „... én lehetnék Rákosi kedvence, csak meg kellene írnom a magam ingadozó középparasztját, aki végül is belép a téeszcsébe.” Ez a fajta választási lehetőség később is fennáll, mondhatnánk: fokozottan áll fenn. De Galgóczi minden megszólalása egyértelműen mutatja, hogy ő „*nem fogja be pörös száját*”, József Attilát idézve. Pálfordulására aligha lehet számítani. Túl közismertté vált már

ahhoz, hogy semmibe venni lehetne. Marad az ellentétes megoldás: kitüntetések, Kossuth-díjat kap (1978), kiküldik külföldre, nemcsak Kubába, Kazahsztánba, hanem az Egyesült Államokba is, ahol előadást tarthat az amerikai magyar egyetemi tanárok konferenciáján (1979-ben). Itt nyugodtan elmondhatja azt is, hogy kezdettől a magyar népi írók a példaképei: *A tardi helyzet, Viharsarok, Futóhomok* szerzői és társaik, utódaik. Sárközi György, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Erdei Ferenc, s a többiek. Azok, akiket még a háború előtt „nemzetgyalázás” címén perbe fogtak, elítéltek, betiltottak. 1945 után pedig többfelé oszlottak: volt, aki az új rendszer vezetői közé került (pl. Erdei Ferenc), mások emigráltak, vagy szépírók gyanánt folytatták pályájukat. 1945 után újra felbukkantak az irodalmi szociográfia kötetei (Darvas József, Nagy Lajos, Örkény István), – de 1948-tól kezdődően ismét a „kiátkozott” kategóriába kerültek. A hatvanas években nagy erővel támad fel újra a műfaj. (Csák Gyula *Mélytengeri áramlás*-a lehet emlékeztető, 1962-ben.). Erős visszhangot ver, támadásokat, vitákat kavart, majd a *Magyarország felfedezése* sorozatba torkollik. (Felidézve, ismételve Sárközi György 30-as évekbeli kezdeményezését.) Ebben a hullámban jelennek meg Galgóczi jóval korábban megszületett riportjai is, immár kötetbe gyűjtve. (*Kegyetlen sugarak*, 1966). Okkal tartja, vallja magát a magyar szociográfia (első intézményeként a Teleki Pál kezdeményezte Szociográfiai Intézet, 1924), majd a nagy hatású irodalmi szociográfusok vonulatának, hullámainak tagjai, folytatói közé. Hozzátehetjük: míg az „értelmiség lehajolt” a nép gondjaihoz, addig ő a nép gondjai közül az értelmiség legjobbjaihoz emelkedve, továbbra is szakadatlan osztozott ezekben a gondokban, élete kötődött ide, szorosan, közvetlenül. Elmondható ez Veres Péterről, Szabó Pálról s másokról is? Lehet, hogy lényegében igaz, mégis érzek árnyalatnyi különbségeket. (Nem feltétlen abban, hogy női szociográfusról Galgóczi előtt nem tudok, ha csak Habsburg Etelkáról nem?) Olyan magától értetődően hű eredetéhez, földijeit, mint anya a maga szépítette, óvta fészekhez.

A pályakezdő Galgóczi naiv tapasztalatlanságát a keserű fölismerések nyomán fokozatosan fölváltja a határozottan kirajzolódó történelmi-társadalmi körkép meglátása, megláttatása. Nagy reményekre jogosított a földosztás, de az első remények után azt tapasztalták a parasztok, hogy „parancsolóinak csak a személye cserélődött ki, a nyomorgatás és a szekatúra megmaradt”. Az ő igazságérzete akkor válik harcos felháborodássá, amikor azokat az írotársakat látja, akik „a szigort és a tisztánlátást kizárólag a múltra vonatkoztatják”. Amikor nem a múlt, hanem a jelenkor különböző „hatalmi pozícióból” ártnak. Ha ezekről az „ide-oda kacsingató, felkapaszkodott kiskirályokról, az ostoba akarnokokról, a mások munkájából élősködő úrhatnámokról, vagy akár a jóindulatú tehetségtelenekről írok, nem kísért a lágyszívűség”.

Riportjait nemcsak az említett húsz évig írja, hanem haláláig. Szervesen összefügg ez a pontos, bőséges anyag- és tapasztalatgyűjtés szépirodalmi műveivel, ezek gazdag táptalaja. Utolsó nagy regénye, a *Vidra-vas* is tényfeltáró dokumentáción alapul, a szőnyeg alá söpört, hajdani MAORT-per, Papp Simon egyetemi tanár ártatlanul felakasztására, majd életfogytiglanra ítéltése ügyének kibozgása, közzététele.

Az újságíró és a szépíró munkáinak érintkezéséhez, hasonlósága és eltérése szemléltetéséhez egészen közvetlen példát is találunk. Így például a „Vangyia-ügy”-gyel novellaként is találkozunk a *Keresztesné* címen (1953). S ez a teremtett asszonyalak újra visszatér a *Keresztesné halála* című elbeszélésben (1958). S a kettőt nem véletlenül helyezi egymás mellé a *Kettősünnep* című válogatott novelláskötetében (1989). A párhuzamok követése külön tanulmányt érdemel. Itt az eredetileg választott szempont szerint szűkítem a külön figyelemre méltó Galgóczi-vonások körét.

„A riport, a szociográfia – legalábbis számomra – egy izgalmas bűnügy nyomozásához hasonlít, ...” – írja 1966-ban. S mondata így folytatódik: „hasonlít, azzal a különbséggel, hogy itt nem lehet eljutni a nyomozás végére, mert addigra a valóság megint továbbáll.” (*A törvény szövedéke*, 1988). Valóban, újságíróként legtöbbször, vagy talán mindig, oknyomozó, „detektív”-munkát végez. Keresi, megkeresi, leleplezi a bűnt, a bűnösöket. Elkéseredve tapasztalja, hogy a legeredményesebb nyomozásai is szinte hiábavalóak. A büntetés már nem az ő dolga, hanem az államhatalomé. S nemcsak a *Gyomirtás* esetében, hanem később is, sorozatosan tapasztalja, hogy a bűnös, a bűnösök bűnhődése legtöbbször elmarad. Tettüket, tetteiket eltussolják. A bűnösöket gyakorlatilag fel- és megmenetik magas összeköttetések. A fölöttes, hivatalos szervek – még ha szóban el is marasztalják – tulajdonképpen bagatellizálják a megtörtént vétkeket, sokszor még meg is jutalmazzák. Ha le is kell váltani egy-egy sikkasztó, károkozó vezetőt, csupán áthelyezik máshová. „Megesik”, hogy még magasabb beosztásba kerül. Vagyis: az illetékes törvényvégrehajtók bűnpártolókként viselkednek.

„Kinek, mekkora a felelőssége? Mindenki vétkes? Senki? Egy ember, három, száz vagy ezer?” – teszi fel a fogas kérdéseket. Ha riportjait önmaga „izgalmas bűnügy nyomozásaihoz” hasonlítja, számos novellája, regénye anyagát, eszköztárát még hangsúlyosabban vehetjük össze a „krimi” műfajával. Am az igényes, valóban szépirodalmi rangú változat alapvetően más. Ezt az elementáris különbséget érzékelhetjük, ha arra gondolunk: a szórakoztató bűnügyi regényben mindig egyértelműen meg kell találni a bűnöst, s kétségbevonhatatlanul el kell határolni az ártatlanoktól. A *társadalmi bűnözés* labirintusaiban viszont az ártatlanság, cinkosság, vétkeesség, s ezek öntudatlan, vagy tudatos változatai, fokozatai számtalan megtévesztésre adnak alkalmat, rendkívül összetettek, okok és okozatok láncolatai messze vezetnek. Az írónak egyszerre kell hűnek lennie a lehetséges tapasztalati tényekhez, úgy, hogy ezek közös párlatából alakítsa ki a teremtett fikciót, a minden ízében művészi alkotást. Ezt teszi Galgóczi például egyik kitűnő novellájában.

Kinek a törvénye?

Itt közvetlenül kriminológiai nyomozás, nyomozások szerepelnek. S hogy ezt az elbeszélését fontosnak tartja, mutathatja az: kötet címnek is választja (1971), hangjáték-ká is átdolgozza. Már a pusztán „cselekmény” (narratíva) is önmagáért beszél.

Andris, az igen lelkiismeretes, foglalkozását hivatás-

nak tekintő fiatal, kezdő rendőr boldog, mert munkájának már első hetében sikerül kinyomoznia egy olyan bűnügyet, amelyet előtte hónapokig nem tudtak felderíteni. Gondosságával, szimatával, gyors gondolkodásával tetten éri és beismerésre kényszeríti azokat a hústolvajokat, akik régóta, naponta 100 kiló húst szállítanak el a húsgyárból, teherautóval. A szálak elsőként a téesz-elnökhöz, Mátéhoz vezetnek. Andris Máté nyomába ered. Amikor otthon nem találja, végigjárja a környék lehetséges helyeit, s végül egy főúttól távoli, közkedvelt kocsmában, a Paprika-csárdában megleli. Kedélyes társaság közepén ül, pálinkáznak. Künn megvárja. Akkor lép hozzá, amikor már a kocsi ül. Figyelmezteti: ittasan nem vezethet autót. A téesz-elnök mérges, fölényes válasza: „*Ebben a faluban az a törvény, amit én csinállok!*”. Andris a szabályoknak megfelelően felírja a rendszámot, s másnap jelenti az őrsparancsnoknak. Meglepetésére főnöke menti az elnököt, s tudatja, hogy a téesz-elnök többszörösen kitüntetett, fontos személy, Kossuth-díján kívül zsákra való plecsni, díszoklevél birtokosa. A kis rendőrt mindez nem riasztja vissza. Ettől kezdve motorjával szüntelenül Máté s autója nyomába szegődik. Valahányszor italozni megy, hűz egy-egy strigulát a noteszébe. Akkor is ezt teszi, amikor a Megyei Tanács osztályvezetőjével, Gönczi elvtárral és három kiküldöttel együtt isznak az asztalnál. Mátét egyre jobban idegesíti a fiú, aki következetesen figyel és feljegyzi, mikor, mit, mennyit iszik. Megkeresi a rendőrséget, majd az őrsparancsnokot, helyeztessék el innen Andrist. Az utóbbi kényes helyzetbe kerül, alattvalója mellé áll. Hiszen már első akciójával, a hústolvajok leleplezésével rendkívüli tehetségét bizonyította. De az őrsparancsnok kínos választási kényszere szorongatottsággá fokozódik, amikor időközben a kis rendőr továbblép a hústolvajlás ügyében, s felderíti, hogy elsőként Máté kedvenc Paprika-csárdájának gazdája bizonyul a lopott hús orgazdájának. Az őrsparancsnok nehéz helyzetbe kerül, különösen akkor, amikor azt is parancsba kapja: helyeztessék el a tehetséges fiatal rendőrt a faluból valami ürüggyel. Az oldja fel a kínos dilemmát, hogy Andris, miközben továbbra is követi Mátét, s húzza a vonásokat szokott noteszába, akkor is jelen van, amikor a téesz-elnök hazaindulna egyik ivászata után, s döbbenet látja, hogy autójának minden kerekén fel van hasítva a gumi. Máté kénytelen a motorkerékpáros rendőrt megkérni, hogy vigye haza. Azzal is Andrist bízza meg, hogy derítse fel, ki vagy kik hasították fel autóján a kerékgumikat. A pályakezdő rendőr ki is nyomozza a tetteseket. De azt, hogy kik voltak, nem mondja meg, mert egyetért velük. Nem segít abban, hogy Máté bosszút álljon. „*Én is paraszt vagyok. Téeszben dolgoztam.*” Az elnök elképed. Dühöngését értelmezi a közlegény, nyilván ki van rúgva. „*Én azért elgondolkodnék azon, miért gyűlölnek saját téesz-tagjaim*” – ezzel búcsúzik. A téesz-tagok egy csoportja hasította fel az autógumikat. Tőlük hallja a számára addig ismeretlen tények sorát. Megtudja, hogy eltörpül az autórongálás, a hústolvajlás okozta veszteség azokhoz a milliókhoz képest, amelyekkel a téesz-elnök károsítja rendszeresen a szövetkezetet. Annak idején valóban ő virágoztatta föl a szövetkezetet, megérdemelte a kitüntetések. De hát ez tíz évvel ezelőtt történt. Azóta kisujját sem mozdítja, csak reprezentál. A szövetkezet jó működése nem neki, hanem a kitűnő vezetőgárdának köszönhető: a nagy hozzáértéssel, remekül dolgozó főagronómusnak, közigazdásznak,

állattenyésztőnek, főkönyvelőnek, s persze a szorgos tagoknak. Máté mindössze felveszi a havi magas fizetését, prémiumait. Leváltásáról szó sem lehet, mert a minisztériumtól, párttól kezdve a megyei, járási tanácsig s a Tűzoltóságig, Rendőrségig valamennyi vezető az ő haverja. Az évi gyűlésre mind kivonulnak, s az értekezlet után a Paprika-csárdában mulatnak. „... *megezzik, megisszik a fele hasznót*”, mondják, persze túlzással. Még felszólalni sem lehet Máté ellen, mert országos összeköttetései révén vagy megvesztegeti, vagy megbosszulja, elüldözi a szókimondókat. Az egész téesz-tagság gyűlöli a „*vörös bárót*”. Így bárki az, aki elbánt az autókerekkel, valamennyien egyetértenek vele. „*Kutyagoljon*” egy kicsit az elnök, hátha jobban megérti a gyalogosokat.

Felesége, Rózsika is egyetért a parasztok jogos haragjával. Figyelmezteti férjét: most még az autógumiba szúrják a kést, de sokkal súlyosabb lehet a folytatás. Emlékezteti férjét. Saját maga mondta egyszer részegen: „... *eddig nem tudtam, hogy lehet munka nélkül jól élni!*”. Valamikor pedig ő is olyan tisztességes és harcos volt, mint most ez a kis rendőr, aki ellen tombol. A beszolgáltatások idején nem engedte, hogy elvigyék az összes gabonát, inkább felkészült arra, hogy bebörtönzik. Akkor azt vallotta: „... *én nem hagyom, hogy az én parasztjaim éhen haljanak*”. De Máté nem akarja megérteni az intelmeket. Saját, jól megszokott hatalmi helyzete szerint cselekszik, Andris megvesztegetésével próbálkozik: el tudná intézni gyors előléptetését. A kis rendőr átlátja: választania kell a nyilvánvaló elüldözés s a biztos karrier között. Hiszen hogy képzelel előbbre jutását magasabb összeköttetések nélkül? De felvillan benne a harmadik esély: elfogadhatná az elnök ajánlatát, anélkül, hogy megalkudna. Bemutatgatja magát a megyei rendőrkapitánynak, aki nagy elismeréssel kezeli, s arra biztatja, hogy adja be jelentkezését a tisztiiskolára. Élete fő vágya teljesülhet. Ez után négyeszműköti beszélgetést kér a rendőrkapitánytól, akinek elmondja mindazt, amit megtudott Mátéről. Íme, fényes jövő elébe nézhet, s a lelkiismeretének is eleget tett. Azt már nem tudhatjuk meg, eléri-e a sikert. A fejébe szálló dicsőség s a számára szokatlan koccintások után, visszamotorozáskor karambolozik. Máté már csak a holttestét fekteti kocsihátsó ülésére.

Bűn és bűnhődés visszájára fordulása a Galgóczi-művekben

A történet önmagáért beszél. Ki a bűnös? Elsőre: bűnös Máté, a téesz-elnök, s *bűnös* összeköttetés-hálózatának minden láncszeme, az elnök minden effajta „haverja”. S *büntelen*, áldozat (szó szerint is, mint halott) – a fiatal rendőr: András. Tragikus korai halála teszi kétségtelenné ártatlanságát. De ugyanez a tragikus befejezés nyitva is hagyja a kérdést: vajon akkor is megőrzi erkölcsi tisztaságát, ha tovább él? Tapasztalatai megtörték naiv hitét abban, hogy a társadalmi érvényesülés útja egyenes, s elsősorban igaz érdemek alapján történik. Elmozdul kezdeti, szilárd álláspontjáról. Nem tudhatjuk meg, hogy továbbra is ellenáll-e az egyre csábítóbb kísértéseknek. Vajon nem fokozódik-e kompromisszumkészsége, nem indul-e el a morális lejtőn. Hiszen a téesz-elnök ifjúkorában olyan igazságszerető, bátor, egyenes ember volt, mint itt a pályakezdő rendőr. Fordítva is áll: a fiatalember előtt álló út nem alakulhat-e Máté életéhez – s Máté haverjai életéhez

– hasonlóan? A téesz-elnök *múltja* olyan, mint András jelenkora. De a közlegény tisztai karrierje, *jövője* viszont előrevetítheti a megalkuvások állandósulását – a jómód javára, a tisztesség rovására. Erős vonzalma Máté lánya, Zsóka iránt máris legyőzi benne a morális elítélést, engedékeny teszi. S ennek a fajta befolyásolásnak veszélye nem lesz kisebb az élet során. Az egyes személyek nem menthetők föl az egyéni erkölcsi felelősség alól. De az is bizonyos, hogy a korabeli társadalom kimondatlan, gyakorlati „törvényei” szerint az előbbrejutáshoz nem tisztességre, hanem tisztességtelenségre van szükség. A „*bűnözés*”, s főként a társadalomellenes bűnözés gyakorlatilag *nem bűnhődést*, hanem *büntetlenséget* von maga után, esetleg még jutalmazást is. Ha létezik büntetés, az a lelkiismeretre tartozó közösségi, vagy önbüntetés lehet.

Galgóczi későbbi műve, s annak színpadi változata: *A főügyész felesége* (1974) is ezt példázza. Korábban, a *Pókháló* című regényben (1971), sokféle variációban láthatjuk a folyamatot, a kisebb-nagyobb megalkuvásokba, majd bűnökbe sodródókat, amint az egyes szereplők az érdekek összefonódásainak pókhálójába kerülnek. A csaknem öntudatlan bűnrészességtől a tudatos cinizmusig előtűnik alakulnak a lényegükben hasonló életutak, jellemek, átalakulások árnyalatai. Az életmű során szinte valamennyi novellában, regényben vezérfonalként jelenik meg *bűn* és *bűnhődés* lényegében azonos felfogása, a művek középponti konfliktusa, szerkezeti alapelve formájában (*A közös bűn; Kiskatona pénze; Szent Kristóf kápolnája*).

Közel a kés

Azok közé a Galgóczi-művek közé tartozik, amelyek első pillantásra nem mások, mint a falvak aktuális drámainak megjelenítései. Ugyanakkor azt is reprezentatív módon mutatja fel, hogy nála nemcsak és nem elsősorban a korabeli vidéki helyzet drámai megörökítéseit olvassuk, hanem egyes társadalmi alapkérdések, alternatívák felmutatásait is. Például a kiemelt kisregény (vagy hosszúnovella) kétségtelenül a 60-as évek erőszakos mezőgazdasági kollektivizálásáról szól. „Kulák” és termelőszövetkezeti elnök szó szerint késélig menő összeütközéséről. De a gondos újraolvasás, s a mű első megjelenésétől eltelt immár fél évszázad különösen felismerhetővé teheti azt, hogy a különálló személyiségek családok, közösségek megtestesítései. Korabeli dilemmáik generációk meggyőződéseinek elemi ütközései, múltba és jövőbe, vissza- és előretekintései pedig történelmi súlyú, kihatású fordulatokat súrítenek.

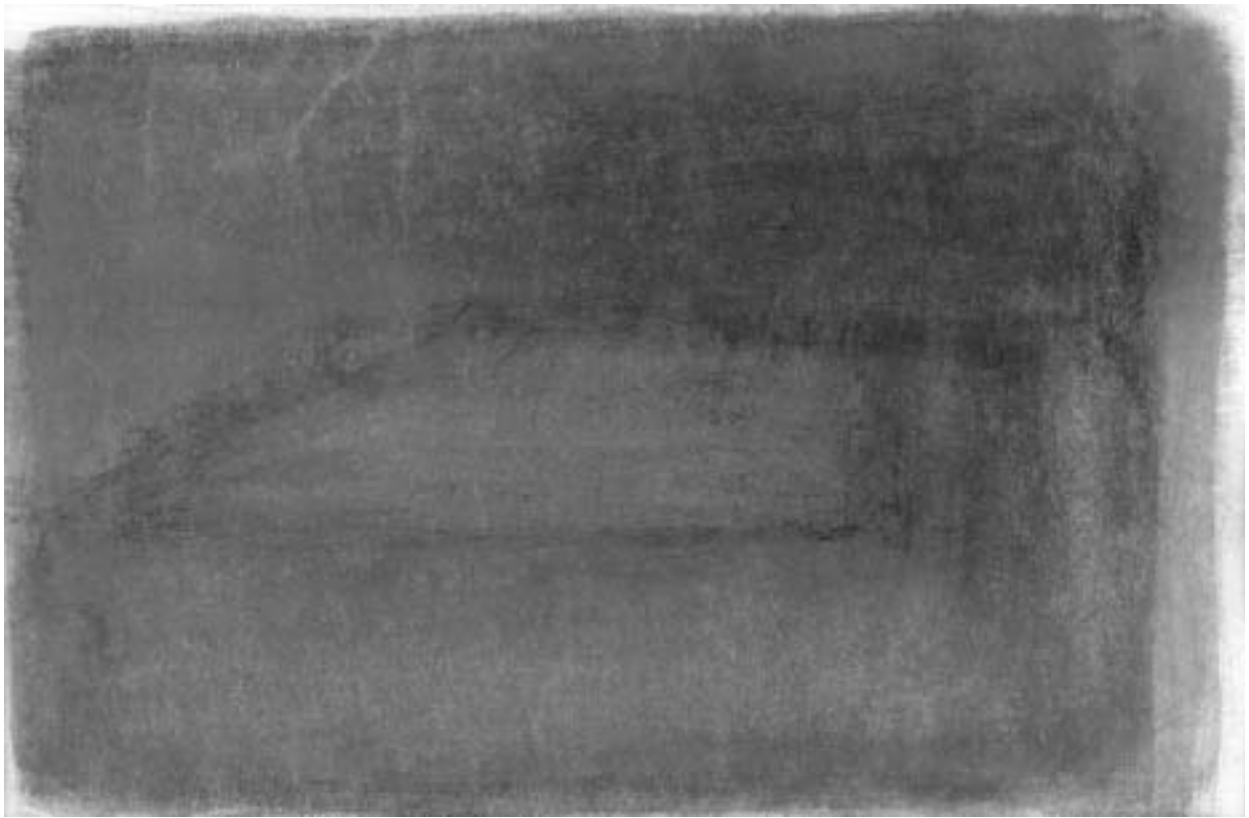
A két férfi: a „kulák”-nak minősített, módos gazda (Csiszár Imre) és a kisebb birtokosok közül kiemelkedő téesz-elnök (Szalánczki János). A kollektivizálás során kettejük között ellenséges szakadék keletkezett. Pedig múltjuk szinte azonos. Egymáshoz közeli otthonuk a település ősi magja. A 16–17. század fordulóján, a török kiűzése, a Rákóczi-szabadságharc után, a földig rombolt falu újraépítése, újranépesedése idején két, a „Fehérkeresztnél” kétfelé ágazó utca volt a középpont. Itt „*laktak az őshonosok, akiknek már a dédapja is helybeli illetőségű volt*”. S a történet lejátszódásának idején pedig innen kerül ki a termelőszövetkezet kilencven százaléka. Az említett századok óta ebben az egymással kereszteződő két utcában lakik a két, hazafelé baktató férfi családja. S „*amióta a*

többször elpusztított, fölperzselt falu” életre kelt, „*a két család váltakozva adott hegymestert, bírót, elöljárót a falunak*”. (Kiemelés: Sz. K.). A téesz-alakulás idején folytatódhatott volna ez a hagyomány: Szalánczkit elnöknek, Csiszárt elnökhelyettesnek választották volna. De Csiszár Imre el sem ment az alakuló gyűlésre. Szalánczki azóta is sajnálja, hogy nem Csiszár a helyettese. Lám, most is közös gondokról beszélgethetnének, e helyett a „*meddő szócséplésnek*” érzett szóváltás helyett.

Tudjuk, hogy ez most lehetetlen. A kollektivizálás során társadalmi helyzetük, pályájuk merőben ellentétes alakult. Amikor már (1960-ra) az egész falu belépett a kollektívába, állatait, gazdasági felszerelését is beadta, egyedül Csiszár maradt ki, megtartotta a magáét, s nem járt be dolgozni. Adáz ellensége a kollektivizálásnak. Utolsó percig sikerül távol tartania magát a téesztől. S amikor mégis kénytelen aláírni a belépési nyilatkozatot, „*az összes vas járomszögét, bókonalapácsát elvitte a kovácshoz, kihelyeztette, belemaratta a Cs. I. betűt, aztán minden földje sarkára leverte, mint 'mezsgyekarót', de úgy, hogy a föld alatt harminc centi mélyen volt a feje*”. Alaposan végiggondolt távlat áll emögött. „*Így ni! – mondta elégedetten. – Ez el nem rohad, mert vas; ezt ki nem szántja traktor, mert mélyen van. Olyan traktort még nem találtak ki, hogy fél méter mélyen túrja föl a földet*”. Ennek a virtusnak, persze, elterjed a híre: „*egy csomó paraszt követte példáját...*” (185–186).

Szalánczki a békés megegyezések, a szóbeli meggyőzések híve. Becsülik, népszerű is mindezért. „*Kedvelték a faluban, mert kedves volt, figyelmes, talpraesett, és pontosan annyit adott magára, amennyit mindenkitől elvártak: nem volt gögös, mint a csészás parasztok, és nem hagyott magával gúnyolódni, mint a pojácák, iszásokok, potyára lesó emberek*.” Így igen természetes, hogy amikor elöljárót – most éppen téesz-elnököt – kellett választani, „*a tél végén megválasztották*”. Őt egyértelműen a tanulási lehetőség vonzza, s arról van meggyőződve, hogy tanult emberként többet, hatékonyabban tud tenni a faluért, a mezőgazdaság fejlődéséért. Az a megfontolás vezérli, hogy a korszerűsítésre, a nagyüzemi gazdálkodásra szükség van. „*sok a 'Csiszár' az emberek között. Türelemmel talán megszelídíti, lefegyverzi őket*.” (189). Nemcsak veszedelmes útítársával, hanem többi ellenségével szemben is az az álláspontja: nem szabad tovább élezni az óhatatlanul adódó összeütközéseket. Inkább vállalja a kockázatot. Érvekkel válaszol: „*...ne vezesd félre magadat, a termelőszövetkezetet akkor is megcsinálják, ha egyetlen paraszt sem vállalja az elnökséget. Ezt nem itt döntötték el, hanem odafönt...*”. „*A mi beleszólásunk most kezdődik, hogy bent vagyunk*.” (200). Ő, mint téesz-elnök, minden erejével azon dolgozott és dolgozik, hogy megalapítsa, majd egyre eredményesebbé tegye a szövetkezetét. Beszervezze, ha lehet, az egész falut, s egységessé kovácsolja.

Homlokegyenest ellentétes mindezzel az az állásfoglalás, amit Csiszár hangosan megfogalmaz, amikor lovait rendőri segítséggel beviszi a téesz-be? („*Áruló!*”, 184). Máskor meg általános értelemben is „*parasztárulók*”-ról beszél. Nélkülük „*ezt a kolhozrendszert nem tudták volna megcsinálni!*” Sok tapasztalat, sok igazság rejlik szavaiban. „*Itt minden paraszt tíz év múlva is megismeri, melyik volt az ő táblája*.” „*Ha nincsenek az ilyen árulók, mint te, akik eladtátok a falut, igenis eladtátok egy motor-*

bicikliért, egy íróasztalért, dirigálási jogért, lövöldözési jogért.” Az őszintén átélt pátosz sem idegen a monologizálótól. „Egy egész népet nem tudnak tönkretenni!”. Igen. Milyen emelkedetten hangzana el ez, ha nem éppen 1956 után mondaná. Csiszár, a „gazdag” (vagy „közép-”?) paraszt, (rubrika kérdése), úgy látja, hogy még minden jóra fordulhatott volna a Rákosi-korszak után. Alig hat hónapja Szalánczkyval személyes, éles összeütközésükre is sor került. A téeszelnök, miután hiába kereste Csiszárt, rendőri segítséggel érte utol és maga vette át tőle lovait, s vitte be a közösbe. Már ez önmagában is alapos oka lehet a gyilkos szándéknak.

Szalánczki János már külsejével, gondos öltözködésével, természetével, tulajdonságaival is mintha egyenes ellentéte lenne, saját javára, ellenfele rovására. Csiszár félelmes, puffedt arcú, véreres szeme tanúskodik arról, hogy napok óta iszik. Tüntetően lompos, meg elhanyagoltságára is büszke. A téesz-elnök gondosan jólöltözött. A bevitt holmijáért kapott pénzből vett vízálló bőrruháját viseli, a szintén új motorbiciklijé is ott áll mellette. Józan, türelmes, kiegyensúlyozott. Ha iszik, azt is példás mértéktartással teszi. Nem részegeskedik, nem tart magánál bicskát. Most sem, pedig a megölésére készülő „kulák”-kal szemben ugyancsak hátrányosak fizikai adottságai. Csiszár Imre „magas, vállas, erős férfi”, nagydarab „széles mozgású” óriás. Szalánczki „sovány, sápadt arcú”, „kisöccse lehetne”.

Mindennek tudatában ugyancsak meglepő a köztük kialakuló beszélgetés. Valójában nem is dialógus ez, hanem Csiszár monológja. Teljesen meghökkentő magánbeszéd. Nem vádak, hanem önvádak felsorolása. A bűnvalló szerepét vállalja. Mintegy – kéretlen – gyóntató atyának, úgy mondja fel Szalánczkinak mindazt, ami a lelkét nyomja.

Elmondja, hogy miként fojtotta meg volt apáca lánytestvérét (Katit, „Glória nővért”), akit a szénapadlásra szorított (alaposan megokolt) haragjában, miközben a felgyúlt indulat hevében eltömte szénával a bejáratot. „Úgy eltömtem a padlás száját szénával, hogy abban a hőségben, porban...” – „Elnehezedett a hangja. – Azt azért nem akartam...”. A falubéli mendemondát sem cáfolja, idézi csupán: „... azt beszélik rólam... hogy a testvéreimet kiforgattam az örökségből.” Amikor apáca-nővére meghalt, második húgát akarata ellenére egy igen tehetős gazdához kényszerítik. Legkisebb lánytestvére, Tercsi teljesen eltér anyagias családtagjaitól: szerelmi házasságot köt egy háromholdas paraszttal, s három gyermeket nevel. De a világháború során hadiözvegy lesz, s a „hadigondozásból” nem tudnak megélni. Anyjához fordul. Hiába. Az anyában erősebb a vagyontelenség, mint a megmozduló érzélem, az együttérzés, az igazságérzet. Hiába érzi át, hogy a férj hősi halálát bejelentő levél „szívszorító”. Felülkerekedik saját érdekének képviselője. A magára maradt, gyámoltalan özvegyet, három gyermekével együtt – nem fogadják be. S fia magatartása teljesen azonos az anyáéval, hiszen mindvégig az anya biztos szövetségese. Csak a felesége uralmát tűrő nagyapa az, aki lopva, de rendszeresen viszi lányának, unokáinak a tábla szalonnát, kolbászt, krumplit, diót, lekvárt, s amit csak tud. Egyértelmű és tagadhatatlan: ez a nagyapa gondoskodni akar méltatlan sorsú Tercsi lányáról és három gyermekéről, unokáiról. Így, amikor halála után fölbontják végrendeletét, meghökkenés fogadja a felolvasott szöveget, mely szerint fiát, Csiszár Imrét jelöli meg egyedüli örökösének. Természetes, hogy a kisemmizett lány hamisításnak látja ezt a végakaratot, feldúltan faképnél hagyja az egybegyűlt családot. „Nekem nemcsak az apám halt meg” – vallja –, „hanem az egész családom.”. Búcsúszava bátyjának

szóló fenyegetés: „*A három fiamat bicskásnak nevelem! Ha felnőnek... az isten mentsem meg a bosszújuktól*”. Az örökös nem szól semmit saját védelmében. Úgy emlékszik vissza a sorsdöntő jelenetre, hogy míg az asszonyok veszekednek, „*én kushadok*”.

Súlyos bűnök listája ez, amit felsorol. Nem szépít, nem enyhít. Beismer emberölést (még ha nem is teljesen szándékosat), kíméletlenséget, hamisítást, testvérei megkárosítását. Az érzelmek nem játszanak nagy szerepet életében. Feleségét azért veszi el, mert tíz hold földet is adnak vele. Megvetően beszél róla: „*sovány volt, vérszegény és savanyú*”, „*sápkóros*”, „*kedvetlen, kelletlen*”. A valódi, a leg erősebb érzelmi kapcsolat anyát és fiát fűzte össze. Mondhatjuk: Csiszár egész életében igazi, tartós, bensőséges vonzalomról kizárólagosan csak ebben a viszonylatban beszélhetünk. Egy szó sem vall akár apja, de még gyermekei iránti gyengédségről, pusztá figyelemről sem. De a családot vezérlő, önmagával szemben is példamutatóan kíméletlen, saját erejét is kizsigerelő anyáról hosszasan, részletesen, csodálattal vegyes szeretettel, szinte imádatlaltal beszél. Mindig teljes köztük az egyetértés. Gyakorlatilag ők ketten az igazi élettársak. Untalan közbeveti, hogy nem az elfoglaltság beszél belőle, nem volt elnéző az anya egyetlen fiával szemben, inkább fokozott szigorral kezelte. Mégis, nagy büszkeséggel azt éli át: „*Édesanyám úgy nevelt engem, mint egy királyfit, mire megnövök, alkalmas legyek a birodalom vezetésére...*”. Még akkor is, hogyha ez a birodalom csak húsz hold. Azt nevelte belé, „*hogy akinek földje van és szeret dolgozni, az szabad ember, mert annak nem parancsol senki!*” (209). Igen, Csiszár Imrének ez az édesanyjához, közös meggyőződésükhöz, a földhöz, munkához kötődés a legfőbb, minden más érzelemnél hatalmasabb erejű megszállottsága. Az anyaföldhöz és az anyához szorosan kötődő, a kettőt egybeolvasztó ősi (megtartó) szenvedélye.

Csiszár vajon miért mondja el, máskor csak érezteti, sugallja mindezt? Senki nem kényszeríti erre. Még csak efféle javaslatról sem tudunk. Teljesen önkéntes ez a számvetés. Belső készletés?

S miért éppen Szalánczki Jánosnak tesz részletes vallomást? Minden jel arra mutat, hogy arra készül: leszúrja. De akkor miért választja bizalmasának? S ha intim gondolatai megfelelő hallgatójának tartja, akkor hogy fér ez össze gyilkos szándékával? Gyűlölt ellenfelét, vagy hajdani barátját látja benne? Netalán egyszerre, egy emberben mind a kettőt? Azt a másik földszerető parasztot, az egyetlen fajta embert, aki megértheti?

Szalánczki Jánosban a monológ hallgatása során hasonló ambivalens érzelmek, gondolatok hullámoznak. A kettesben, zuhogó esőben hazagyalogolás kezdetétől élete védelmére készül föl. Hiszen, minden előjel szerint, életére törő, halálos ellenségével áll szemben. Nincs fölkészülve egy ilyenfajta – voltaképpen igen bizalmas – vallomásra, bűnvallásra. Apránként elkezd benne váltakozni a teljes, szögesen szemben álló meggyőződés az önmagának nem hazudó, bensőjében őszinteségre, elfogulatlan igazságkeresésre törekvő ember belátásaival. Igen, az egybeszántott, közös földön belül ő is számon tartja saját, volt családi birtokát. S szívéből szólnak Csiszár Imre szavai, amelyek immár nemcsak egy falura, nemcsak egy vármegyére, egy időszakra vonatkoznak, hanem lényegében az egész világtörténelemre érvényesek. Késérő gondolatmenetet fogalmaznak meg: „*Sokszor eltűnődtem a kertünk*

végén, a dombtetőn: a mi utcánk nem vezet sehova, de minden hatalom odatalál, aki a paraszttól akar valamit: bort, búzát, katonát, csendőrt, rendőrt, apácát, kurvát, nyilast, kommunistát, tanácselnököt, téeszelnököt...” (200). Ez már történelmi megállapítás.

A monológ hallgatása nyomán a téesz-elnökben érlelődik az az élmény, hogy most kap igazi, radikális választ utóbbi időbeli tapasztalataira, kínzó belső kérdéseire. Azokra például, amelyek az idő múlásával, a szövetség működése során merülnek föl. Akkor, amikor a falubeliek viselkedése vele szemben alapvetően megváltozik. Eltávolodnak tőle volt választói, a téesz-tagok. Pedig saját magatartása nem változott. Például, amikor belép a Paprika-csárdába, a volt uradalmi kocsmába, hiába szeretne „*a szemébe nézni az embereknek... egynek se találta a tekintetét*”. „*Észrevétlenül távolabb húzódtak tőle.*” Hiába van telt ház a csárdában, „*olyan egyedül érezte magát, mint árva fűszál egy testvértelen világban.*” (178). Elnöksége előtt bármely zsúfolt kocsmában hozzálépett egy-egy ismerős, s hívta, üljön az asztalukhoz. Most senki nem szólt hozzá. Amikor pedig egy-egy csoportban hazaindultak, valaki biztos odavetette: „*Te nem jössz, Janikám?*”. Most csupán futó pillantást vetnek rá az ajtóból. (180). Pedig mindnyájan jól tudják, hogy az ittas, gyilkos kedvű Csiszárral hagyják ott. Mintha inkább a kulákhöz húznának? Amikor elindul a kocsmába, egyúttal anyja szemrehányásai elől is menekül. Neki sopánkodnak a falubeliek. Jártában-keltében hallja a panaszokat. Keresztapja haragszik rá, mert igazságtalanul leváltotta a brigádvezetésből. Egy másik szomszéd azért dohog, mert „*elvetted a lovait meg a szekerét, és odaadtad a Kászlinak, aki... szolgálgejny volt világéletében*”. Van, aki azért dühös, mert meggyanúsították a téeszben, hogy búzát lopott a cséplőgéptől, pedig csak rosszul söpörték le a szekerét. Se vége, se hossza a baljós elégedetlenségek felsorolásának. „*Rossz vége lesz ennek, fiam!*” „*Az egész falu gyűlöli*” – sóhajtja az öregasszony vészjósló aggodalommal. (174–173). Szalánczki egyre bosszúsabban hallgatja. Sok, hasonló veszekedésükre emlékezik vissza. Anyja volt az, aki nem hagyta, hogy polgári iskolába menjen. Beleszólt párválasztásába is, mert a megszeretett lány – Pirk Rózsi – a cselédházaknál lakott, lenézték őket. Öccsét nem engedte egyetemre menni. Kapcsolata anyjával egyenes fordítottja Csiszár és szülője kölcsönös, nagy egyetértésének. Amit a kocsmában tapasztalt, anyját igazolja. Eltávolodtak tőle, ellenségessé váltak volt társai? A többség? Az egész szövetség?

Erre a kétségbeejtő tapasztalatra rakódik rá a nyomasztó esti, éjszakai séta Csiszár Imrével, s főként a „kulák” váratlan, s egészében rokonérzéseket kiváltó vallomása. Lehet, hogy a lelkük mélyén, lényegükben hasonló vélemények ülednek le?

Az önmagához őszinte Szalánczki józan paraszti ésszel, emberséges jóérzéssel nem fogadja el mereven az ideológiai előítéleteket. Régi és új hatalmasok között egyaránt lát tiszteleltre méltókat, avagy „*mások munkájából élősködő úrhatnámok*”-at. Látja, átéli a történelmi eseményeknek, az éremnek a marxista felfogással szemben álló, másik oldalát is. Látja a társadalmi „győztesek”-kel szemben a „veszteseket”. A már civilbe öltözött apácával szemben szívében mindig „*megmozdult... valami szánalom*”. 1950 után, amikor efféle „*félbetört egzisztenciákkal*” volt tele a falu, nem bírta gyűlölni őket. „*A Tábornok úr a*

cselédházaknál lakott, és franciaórákat adott a tanulni vágyó parasztyereknek. Tojás, zsír, krumpli, tüzelő volt a tandíj. Hány parasztyerek tanult akkor franciául? Még ha orosz tanított volna...”. „A Kegyelmes asszony az iskolát takarította, vaskályhát hamuzott, szemet hozott a pincéből...”. (191). Winkler, a közjegyző 1946-ban még jegyző maradt, „47-ben vitte el az AVÓ” (205). S nemcsak az előző korszak uralkodó osztályainak, értelmiségének tagjai jártak rosszul efféleképpen. „A parasztyerekből lett őrnagy, akit negyvennyolcban egyenesen a trágásszekérről vittek tiszt iskolára, egyszer csak otthon találta magát, s mert testvérei már nem engedték az egyetlen trágásszekérré ülni, a kocsmában segédkezett ingyen, s kiitta a részegek maradékát...” (191–192).

A mű egyik főszereplője az író alteregója. Galgóczi az, aki igazságérzete jegyében empátiával nézi az „osztálylenséget” is. Így született, többek között, kitűnő Szégyen című novellája. Övé a Csiszártól idézett „historiai megállapítás”, a mindig megkeresett faluról. Éppen Galgóczi ne fogalmazná meg keserűen? Ő, aki a leplezettség, elkendőzés, mellébeszélés, ámitás legnagyobb ellensége? Aki irtózik az elfogultságtól. Arra büszke, s joggal vallhatja, hogy idők múltán írásaival lehetnek elégedetlenek, elítélhetik, leszólhatják, de semmiféle hazugságon nem foghatják rajta. A bármiféle bűnözéssel, avagy a „bűne?” kérdéssel, akár gyanúval, váddal, vádolhatósággal való nyílt szembenézést akkor is vállalja, ha önmagára, legbelsőbb, legkényesebb titkaira vonatkozik. Arra, amit maga, az izig-vérig puritánságban nevelkedett, ehhez szokott, igazi parasztlány kimondhatatlanul kényesnek, életén át alig elviselhetőnek érez. Kimondja, megírja, kitűnő filmben is a még teljesebb nyilvánosság elé tárja a sors, a természet számára legnagyobb próbatételét: nő és nő egymás iránti vonzalmát. (*Törvényen belül, 1980; Egymásra nézve – filmváltozat – 1982*). Ennél is tovább megy, megkéri, felhatalmazza azt az író, kritikust, akiben legteltesebben bízik: Berkes Erzsébetet, hogy halála után adja ki erre vonatkozó magánleveleit, alakítsa ki ebből a szemszögből nézve monográfiáját. Megjelent ez közvetlenül a megbízott halála előtt (Mandátum Kiadó, Budapest, 2001). Akarva-akaratlan, Galgóczi Erzsébetnél nem babra megy a játék. A „Játék” nála, mint minden, igazi játék: életre-halálra szól.

Törvény, igazságérzet, hűség

Hosszan sorolhatnánk, részletezhetnénk azokat a Galgóczi-műveket, amelyek a bűnözés és bűnhődés témakörével foglalkoznak. Sokszor már címeikben jelen vannak az igazságszolgáltatás hivatalos (és nem hivatalos) alapfogalmai – akár a példaként elemzett *Kinek a törvénye?* esetében. Olvasóinak elemi igazságérzetét szólítja meg, hívja elő. Soha nem von le holmi „tanulást” meg, de félreérthetetlenül mutat arra, hogy világunkban csaknem minden egyes ember (vagy talán mindenki?) előbb-utóbb szembekerül a kiemelt dilemmákkal, s hogy miként dönt, elháríthatatlanul saját, egyszeres felelőssége.

Társadalmi eszmélésétől kezdődően első írásaitól – de még inkább a beérés folyamán – már könyvcímeiben is állandóan, folyamatosan visszatérnek az emberi, polgári jogrendszer mindennapi és szakmai kifejezései. *BIZONYÍ-*

TÉK nincs – állítja 1975-ös kötete címében. *A közös BÚN*, (1976.) *Viszek a BÖRTÖNBE levelekét*, így hallható, olvasható egy hangjátéka (1978). *Közel a KÉS*, int egy gyilkosság előérzetét sugalló elbeszélése, egyben novellagyűjteményének elnevezése (1978). *TÖRVÉNYen kívül és belül*, 1980-ban két kisregénye együtt, így, ezen a címen jelenik meg. S ezen belül az egyik kisregény: *TÖRVÉNYen belül*. *A TÖRVÉNY szövedéke* címet adta riportjait egybegyűjtő kötetének (1988.), József Attilát idézve. A gyűjtemény bevezetőjeként pedig azt az amerikai, washingtoni előadását szerepelteti, rövidítve, amelynek címe a József Attila-idézet folytatása. („... mindig föl-felisk valahol.”).

Az egyes művek recenziói, s a Galgóczi Erzsébet-életművel foglalkozók is efféle értelmezésekre hajlanak, nyilván összebeszélés nélkül. *Egyszemélyes TÖRVÉNY-SZÉK* (Hajdú Ráfi Gábor, 1978). *Galgóczi TÖRVÉNYE* (Földes Anna). *TÖRVÉNYEK, emberek* (1978); *Ember és TÖRVÉNY* (Pomogáts Béla, 1982); *A TÖRVÉNY, A TÖRVÉNY...* (Ökrös László, 1981). *Új motívum egy régi PERben* (Lázár István, 1985).

Szorosan kötődik mindez ars poeticájához, amelyhez pályakezdésétől mindvégig hű marad. A „törvény” kifejezett, megnevezett formában, a „köztörvény” ellen elkövetett bűncselekmények és kiszabott büntetések, bűnhődések értelmében is, visszatérően megjelenik. De, ahogyan az eddig taglalt művek esetében látható, még az egyértelmű gyilkosságok esetében sem ez áll középpontban. A hivatalos „igazságszolgáltatás” mellékes szerepet játszik, legtöbbször idézőjelbe kerül nála. Mércéjét nem a paragrafusokhoz, bírósági döntésekhez szabja. Személyes konfliktusoknál is az egyéni bűnözés mögött mindig jelen van a közösségnek, a társadalom egészének megkárosítása, alapvető szempontja elválaszthatatlan az egyes emberek elemi jogainak látható, vagy láthatatlan megsértésétől. De nem a „köztörvény” (s már ebből a szemszögből sem a krimik nyomozása) körére szűkítve. A hivatalos törvénykezés és a hivatalosság nélkül is létező humanitás igazának kifejezett, éles szembeállítás a legteltesebb nyíltsággal, voltaképpen élete utolsó nagy regényében (dokumentumregényében?), s ennek színpadi változatában, a *Vidravas*-ban ölt határozott formát. De végig húzódik ez a szál az egész Galgóczi-életművön. Az önhibán kívüli bűnhődés változatai mellett sem megy el behunytt szemmel. Szó volt már itt a „félbetört egzisztenciák”-ról, az idetartozó *Szégyen* című novelláról. Ezekkel az életutakkal párhuzamosan szembeállíthatóak a töretlenül kibontakozó „magyar karrierek”: egyik vaskos, gyűjteményes kötetének címe ez. Mindkét sorozat tekinthető úgy is, mint az 1945 után kibontakozó új társadalmi rendszerünk „vesztéseinek” és „nyerteseinek” két írói vonulata.

Az 1979-es amerikai előadásának befejezéseként ír közvetlenül írói hitvallásáról, s itt kapcsolja össze ezt a fenti párhuzammal. Talán túlságosan egyszerű, hiszen, úgy tetszhet, magától értetődő az, amit megfogalmaz. „Az író az olvasónak ír, vagyis a népnek.” Következő mondatában saját, egyik válogatott novelláskötete címét idézi: „*A vesztes nem te vagy*” (1976). S hozzáteszi: „*Nem te vagy a vesztes, aki elolvashod, nem te, aki csak megpillantod a kirakatban, és nem te, aki nem is tudsz rólam. Ebben bizonyos vagyok, és tiszta lelkiismerettel irtam le.*” Ám külön kis bekezdésben egy tűnődő mondattal folytatja a gondolatmenetet, s egyben ezzel zárja le előadását:

„Viszont nagy zavarban lennék, ha valaki nekem szegezné a kérdést: De ki a győztes?”

„A vesztes nem te vagy”. Elbeszélést nem írt ilyen címen. De létezik egy figyelemreméltó novellája, amely más fonálon kapcsolódik a kérdéskörhöz: *A vesztes* (1960).

Börönte András, a tanulni vágyó, s a faluból elvágó fiatalember, egyetemistaként fölkerül a fővárosba, ahová régen készül. De itt, szegény, elszigetelt diákként szembe-sül azzal, hogy nem fogadják be igazán, idegen. Tudja, látja, hogy bármennyire szorgos és bármennyire törekszik utolérni a nem-első generációs értelmiséghez tartozó kortársait, valamiért, valahogyan behozhatatlan hátrányok torlaszolja el az útját. S minden jel szerint, minden igyekezete ellenére vissza fog térni oda, ahonnan elvágott, s ahonnan tovább, feljebb szeretne kerülni.

Az 1960-as évek Budapestjén nem találja helyét. A maga módján, a lehető maximális szorgalommal, igyekezettel akarja, próbálja behozni azt, amiről/től úgy gondolja, tapasztalja, hogy elmaradt. Látja, hallja, hogy kortársai, pályatársai miként fogják fel a korban, a korból adódó lehetőségeket, s amikor befogadási jó szándékkal, tanácsokkal látják el, hálás tanulóként igyekeznek megfogadni a tapasztaltabbak útmutatásait. Ezek szerint, ha azt szeretné, hogy ne kerüljön vissza arra a kiindulópontra, ahonnan elvágott és idekerült, akkor a legbiztosabb megoldás pl szert tegyen befolyásos ismerősre, akinek a „NAKA-ja lehetnek.” „A pártfogoltak rövidített neve volt. Ebből az összetételből: X. Y. elvtársNAK A kádere.”

Az egyik főkéder felesége lenne, lehetne az ő megfelelő NAKA-ja. Miléva nevű, nagy társasági életet élő, vezető, vonzerejéről híres asszony, aki hetente egyszer elegáns fogadásokat tart, s ahová belépési lehetőséget kap. Idővel a hölgy még különleges, személyes érdeklődésével is megtiszteli. Ennél továbbmegy a személyes kapcsolat, kölcsönös, szenvedélyes szerelemmé alakul. Miléva valóban övé lesz, folyamatosan megcsalja vele a férjét. Ez a viszony nem marad titok. A magas állami beosztású, tehető Hajós Béla előbb meg akarja ölni feleségét. De annyira rabja az asszonynak, hogy apránként belemegy az alkuba. Vállalja, hogy feleségének állandó szeretője van, annak ellenében, hogy bizonyos időszakokban ő is érvényesítheti férji jogait. Amikor András megtudja ezt a döntést, hiába ajánlja föl neki Miléva a protekcióját a Pestre kerüléshez. A szerető most döbben rá igazán a nő amoralitására, cinizmusára, és egész társadalmi közegében a hasonlóan elfogadott, számára visszataszító életformára. Rádöbben, hogy önmagát adja el, ha elfogadja ezt a protekciós lehetőséget. Most már szerelmével is küszködik, de nem ámíthatja magát, milyen erkölcsi kompromisszumot kötne, ha Milévára hallgatna. Undor fogja el. Nagy akaraterejével a csábítás fölébe kerekedik. Ezt a fajta esélyt veszni hagyja. Visszamegy egy kis faluba, tanítani.

Szokatlan fiatal, új tanárként jelenik meg az iskolában. Ambíciózusan fog hozzá, hogy alaposan megismerje környezetét, hogy felelősen, méltóan töltsen be hivatását. Igazgatója ferde szemmel figyeli igyekezetét. Ő maga nyilvánvalóan más utat választott. „1956 után” nevezték ki ide, de úgy foglalta el ezt az állást, hogy „családját sem telepítette” a faluba, hanem előző, magasabb beosztása helyén, a megyeközpontban hagyta. Vagyis felkészül visszatérésére, azon az áron, amely ezt lehetővé teszi. Börönte András viszont levonta saját tapasztalatainak etikai következtetéseit. Olyan osztályfőnöki órát tart, ahol szokatlan kérdéseket tesz fel a nyolcadikosoknak. Milyen rendszer van ma Magyarországon? Mit jelent az, hogy népi demokrácia, mit jelent az, hogy néphatalom és kik gyakorolják ezt? Rávezetéssel kapja meg a kívánt, hivatalos válaszokat, s ezt tanári segítséggel illesztik össze. Minden hatalom a dolgozó népé, vagyis a parasztsággal szövetkezett munkásosztályé. Arra sehogysem tudnak válaszolni: mit jelent az „uralkodó osztály” fogalma. Így könnyíti a feladványt: kik „tartoztak a Horthy-rendszerben az uralkodó osztályhoz?” Egy jó tanuló helyes felelete: „A földesurak meg a gyárosok.” De a bemagolt szövegek összekapcsolása, általánosítása a tanárra vár. „Tehát a mindenkori uralkodó osztály az, akinek a kezében vannak a földek, a gyárak, a bányák, bankok, vasutak, a katonaság, a rendőrség, vagyis összefoglaló néven: a hatalom.” „Tehát a hatalom a dolgozó parasztsággal szövetkezett munkásság kezében van ma.” Ők az uralkodó osztály. Föllélegeznek a gyerekek: na, így már értik.

De a következő fölszólítás értetlennek látszik:

„– Akkor hát álljanak föl, akik az uralkodó osztályhoz tartoznak.”

„Nem állt föl senki.”

Galgóczi Erzsébet jelleme, élete, művei igazságérzete jegyében fogantak. Igazságérzet és hűség: egy töről fakadnak. Hűség az ártatlanul bűnhődők igazához, akárcsak falujához és az „én falum”-nak vallott „egész Magyarország”-hoz.

Személyes emlékek vesznek körül. Közülük nagyon ide illő egy igazán örömteli találkozás. Az, amikor 15 évi albérleti vándorlásai után (csaknem minden évben más albérletbe kellett költöznie), majd egy átmenetinek érzett lakás után, negyvenhat éves korában költözhetett be oda, ahol igazán otthon érezte magát, a Napos utcába. Oda hívott, s boldogan vezetett végig a szívének igazán kedves szobákon. „Tudod, miért is akartam rég Budára költözni?” „Ha bármi történik, innen gyalog is haza tudok menni. Nem kell átkelnem a Dunán.” S még egy titkos büszkesége volt itt, a Napos utcában. „Képzeld, még padlás is van. Ha kell, bujtatni tudok embereket, ártatlan üldözötteket.”

SULYOK VINCE

Győri alkony

Valahogy teljesen váratlanul lobbant rá
a városra – és rám – tüzeivel a mai alkony:
mentem az egyik hídon át valahova,
siettem volna is tulajdonképpen –
s mégis megálltam, meg kellett, hogy álljak
a vörös, lila, sárga fényörvényben,
a folyók vizeiben megsokszorozódó
tűzorgiában, mely fészket vetett
a komor füzek hajkoszorúként kibontott,
szelek borzolta ágzuhatagában.

Valaha régen láttam itt már ezt a képet,
egy ilyen alkonyt, de siettem
akkor is valahova, mint e mai esten,
s valami mással, valami „fontossal”
tele lélekkel akkor is – mert nem álltam meg,
hogy megfürödjek ebben a fényorgiában.

Hogy újra erre járjak, erre várt talán
azóta itt az alkony; hogy szemembe szórja
szépsége minden üszkösödő, fáradt,
de egyre még felizzó sugarát.

Győr, városa ifjonti éveimnek!
Távoli, tengermenti alkonyok
s világvárosok fényeivel van csordultig
tele még szemem, szívem, lelkem,
ahogy a hosszú utakról most hazatérve
megállok ezen a hajdani hídon,
hogy az egykor elmúlasztottat helyrehozva
elácsorogjak most alkonyi fényeid
zuhatagában, fénycsodáiban,

most, amikor már nem csak háztetőid
s egymásba ömlő folyóid fölött,
de lelkemben is alkonyodni kezd.

A vers először a Műhely 2003/5. számában jelent meg.

Két levél Sulyok Vincétől

Sulyok Vincével 1958 őszén kezdtünk el levelezni. Mindketten verseket író, ötvenhatos menekült egyetemisták lévén már korábban is hallottunk egymásról, részben az „Irodalmi délután” c. levelező-játéknak köszönhetően, amit a nálunk jóval idősebb, Bécsben élő régi emigráns, Kannás Alajos indított el valamikor 1957-ben. Ebben a játékban hetnyolc fiatal költő körözött, illetve bírálta meg egymás verseit úgy, hogy Kannás lemásolta és szétküldte a neki beküldött szövegeket. Nem tudom pontosan, mikor maradt abba a játék, gondolom, 1960-ban, amikor Kannás Alajos végleg az Egyesült Államokba költözött.

Levélbeli kapcsolatunk Vincével megszakítás nélkül tartott 1969-ig, akkor egy évre megszakadt, hogy aztán megint felújuljon egy évtizedre. Aztán (1982 és 1998 közt) megint abbamaradt, főleg az én hibámból. Mivel nem a kies Norvégiában, hanem a kulturális szempontból jóval központibb Angliában éltem, Vince engem részben hírforrásként használt, nem egy levelében érdeklődik az idősebb íróársak, Cs. Szabó, Szabó Zoltán, Határ hogylétéről, bár például Csével ő is levelezett. De hogy összefoglaljam, 71 „igazi” levelem van Sulyok Vincétől és kinyomtatattam magamnak tőle még további hat, elektronikus postán küldött levelet. Az internetnek köszönhetően, hogy Vincével egészen betegségre elhatalmasodásáig kapcsolatban tudtam maradni, s végül utolsó, most már sajnos posztumusz verseskötetének korrektúrájában segíthettem valamennyit.

Levelezésünket látogatások tarkították. Én kétszer jártam Oslóban, először 1968-ban (akkor Vincééknél laktam), majd újra 2004-ben, Vince ezt (feleségével, Évával együtt) Cambridge-ben vizonozta 1972-ben. Első közös munkánkra már a hatvanas évek elején szövetkeztünk: ez egy magyar nyelvű Borisz Paszternak-verseskötet szerkesztése volt, amit 1965-ben sikeresen tető alá is hoztunk. A kötet, amit fele-fele arányban fordítottunk, Washingtonban jelent meg, az angol nevű, de magyar (Csicsery-Rónay István által vezetett) Occidental Press kiadásában, „Karácsonyi csillag” címmel és a Nobel-díjas orosz költő kései, II. világháború utáni verseiből válogatott. Külön sikernek tartottam, hogy a kötet előszavának megírására sikerült megnyernem Victor S. Frank neves amerikai szlavista irodalmárt, akit korábban egy oxfordi konferencián ismertem meg.

Ebben az évtizedben még egy-két további ügyben működünk együtt Vincével – ő is, én is részt vettünk az 1966-ban Münchenben kiadott *Gloria victis 1956* fordítói munkálataiban. Ebbe a kötetbe Sulyok Vince az összes skandináv nyelvből, valamint lettből és oroszából is fordított – én „csak” három nyelvből, úgymint lengyelből, angolból és oroszból. Bár korábban voltak köztünk különbségek egyes emigráns személyiségek (így a „Nemzetőr” c. lapot szerkesztő Tollas Tibor) megítélésében, ez nem gátolt meg engem abban, hogy tehetségem szerint igyekezzem szolgálni az ötvenhatos világirodalmi antológia ügyét, mint *egyetemese* magyar ügyet. Tollas mindkettőnknek nagyon hálás volt a fordításokért, nekem még külön az angol nyelvű életrajzi jegyzetek megszerkesztéséért. Viszont kicsit túlbecsülte nyelvtelhetségemet, amikor egyszer átküldött egy tagalóval írt verset, mondván, hogy ha tudok indonézül, akkor bizonyára a tagalógot is értem.

1969-ben megjelent „nemzedéki” versantológiánk, az *Új égtájak*. Ezt (az időközben elhunyt Juhász Vilmossal) én szerkesztettem, és annak sikeréhez Vas István emlékeztetés (*Népszabadság*-beli) ismertetése után Vince baráti szívvel gratulált. Ugyanakkor megjegyezte, úgy érzi, hogy az ő líráját az antológia nem úgy mutatta be, ahogy ő már abban az időben azt láttam túl sok régiebb verse került bele a nekem válogatásra átküldöttekből. Ez részben a hosszú átfutási idő eredménye volt, hiszen a versenyag gyűjtése már jó pár évvel korábban megkezdődött.

A két levél, amit itt közreadok, csak ízelítőt próbál adni levelezésünk-

ből, de arra utal, hogy Sulyok Vince lelkiismeretes, ígéreteit betartani igyekvő ember volt, és olyan ember, aki őszintén tudott örülni mások sikereinek. Az első, 1963 márciusi levél a vége felé személyesre fordul: megírtam neki, hogy feleségem gyereket vár és erre Vince azzal válaszolt, hogy az övé is éppen most állapotos. Mindkettőnk első gyereke, az én Beáta lányom és az ő Péter fia tehát ugyanabban az évben, 1963-ban született.

A második levél érdekessége az, hogy egy 1999-es találkozás után született Budapesten. Pomogátséknál voltunk egyik este nagyobb társaságban, s véletlenül kerültünk össze Vincével. Ennek ő azért örült különösen, mert a találkozás révén fel tudtunk újítani egy régi, kicsit meglazult barátságot. Különösen meghatótt Vince levelének befejező része, ahol arról ír, Radnóti Miklós (mindkettőnk szeretett költője) élete utolsó éjszakáját éppen Vince szülőhelyén, Ménfőcsanakon töltötte. 1944-ben Vince csak 12 éves volt, de benne is megmaradtak a háború rossz emlékei, s az az (ő esetében indokolatlan) büntudat, hogy talán egy kicsit segíthetett volna Radnótinak.

Kedves Gyurkám,

a Paszternák-kötettel kapcsolatos jó hírednek megörültem, ha nem is egészen osztatlanul. Ne haragudj, hogy ennyire megkésve válaszolok soraidra, de közben Göteborgban jártam, az ottani magyar egyesület meghívására, s a felkészülés is, meg az út is jócskán elvett máskülönbben is szűkös időből. – Hogy miért nem osztatlan az örömem? Azért, Gyurkám, mert legutóbbi levélváltásunk óta újra beállítottam magamat egy feladatra: most ősz végéig meg akarom szerezni magamnak az oslói egyetemen a filológiai tudományok kandidátusa elnevezésű szép címet, amely előfeltétele egyetemi könyvtárossá való kinevezésemnek itt Oslóban. A vizsga azonban olyan erőbefektetést kíván tőlem, hogy emellett másra nem is merek még gondolni sem. Az irodalmat is, meg a baráti levelezést is szó szerint teljesen kikapcsoltam életemből decemberig. Te okt. 31-et akard javasolni a Congressnál, mint határidőt, amikorra az anyagot összeállíthatjuk. Örülnék, ha megértenéd helyzetemet, de részemről csak 1964. január 31-et tudok megígérni, s ebben az esetben is rengeteg munkát veszek a nyakamba a vizsgát követő 5–6 hétre. – Ami a nyomdai dolgokat illeti, szívesen rád hagyom a dolgot, válaszod ki, amelyik a legkedvezőbbnek látszik, akár Pásztort, akár az angliai lengyel nyomdát. – Levelemben csak annak a hírnek nem örültem, hogy Amerikába szándékozol továbbmenni. Feleségednek viszont jó egészséget kívánok, s mindkettőtöknek sok boldogságot a jövőendő kicsihez. Mi is most várunk egyet a tavaszon. Remélem, hogy nem fog miattam csódbé jutni a kis fordításkötet terve. Próbáld megmagyarázni a dolgot Katzknak. Öllelek:

Vince
Oslo, 1963. márc. 19.

Kedves Gyurkám,

spanyolországi vakációnk előtt pár nappal kaptam kézhez szép Herbert-kötetedet; köszönöm a könyvet is, meg a beleírt szép ajánlást is. Az indulás előtti sok tennivaló miatt úgy döntöttem, hogy vakációs olvasmányként lehozom könyvedet magammal a spanyol mediterrán partokra. Örülök, hogy így tettem, mert így megkaptam az olvasásához a szükséges nyugodt légkört. Herbertet persze ismertem korábról is, sok versét éppen a Te fordításaidban olvashattam a különböző folyóiratokban, másokat németül vagy skandináv nyelveken. Köteted versei, szép fordításaid és a valódi „megemésztésükhöz” rendelkezésemre álló elegendő idő folytán mégis úgy gondolom, olyan Herbert-élménnyel, olyan Herbert-képpel ajándékoztál meg, ami nálam Herbert lényeges felértékeléséhez vezetett. „Az ízlés hatalma” cáfolhatatlan bizonyítékát

szolgáltatta annak, hogy Herbert valóban korunk egyik jelentős lírikusa. Külön öröm, hogy Herbert ránk, magyarokra is olyan nagy rokonszenvvel tekint. Gratulálok válogatásodhoz és remekbeszabott fordításaidhoz! Ha valamit sajnálok a könyvvel kapcsolatban, az az, hogy nem írtál (nem írhattál?) hozzá egy magvas elmélkedést is Herbert életútjáról, költészete helyéről korunk lengyel és európai irodalmában. Kézikönyvekben persze nem nehéz eligazító szövegeket találni Herbertről, de egy költő-fordító mindig avatottabban néz költőjére s így vélekedése is többet nyújt, mint a lexikoncikkek.

Június 5-én nagyon kellemes és váratlan (mert nem tudtunk róla előre) élményt jelentett számunkra, hogy annyi év után viszontláthattunk Pomogátséknál. A 80-as évektől fokozatosan egyre lazábbá vált köztünk a kapcsolat, s ezt ész-ok aligha indokolja, hiszen tudtommal nincs és nem is volt köztünk soha nézeteltérés. Valószínűleg csak a kölcsönös más irányú elfoglaltsággal lehet magyarázni a dolgot. Hadd reméljem, hogy a jövőben nem lesznek ekkora intervallumok, interruptusok kapcsolatunkban...

Jó lenne valóban, ha – mint írod és javaslod – Uppsalából „hazatérőben” esetleg Oslóban is meg tudnál állni egy irodalmi estre, erről azonban eddig senki illetékessel nem tudtam szót váltani, mert júliusban–augusztusban úgyszólván egész Norvégia „zárva tart”, a turista-ipar kivételével. Így erre majd csak valamikor szeptember folyamán tudok érdemileg válaszolni. Én részemről kívül állok minden egyesületi játékon itt, így a két itt létező magyar egyesület programválasztásába se tudok belefolyni, de szólni fogok mindkét helyen erről a lehetőségről. Sajnos úgy tudom, hogy éppen az idei őszre már van két jelentkező is (Jánosi Antal az MTV 2-től Budapestről és Tófalvi Zoltán Erdélyből). Okosnak tartanám, ha személyesen írnál a két egyesület vezetőinek, nevüket és címüket idemlékelem levelemhez. Hivatkozz nyugodtan rám, de én mindenképpen kapcsolatba lépek velük ebben az ügyben, függetlenül attól, hogy Te írsz-e nekik.

Angol nyelvű Radnóti-tanulmánykötetedhez látatlanban is gratulálok. Sajnos legalább egy évre előre annyi mindent magamra vállaltam már, hogy nem merek egy recenziós példányt kéretni számomra, mert kérdéses, miképpen futná rá időmből. Ezt azért is sajnálom, mivel Radnóti (s erre biztosan emlékszel) mindig nagyon közel állt a szívemhez. Élete utolsó éjszakáját (s ezt talán Te se tudad eddig!) az én szülőfalumban, Ménfőcsanakon töltötte, tőlem alig 1–2 kilométerre; de Abda, ahol meggyilkolták, se fekszik légvonalban messzebbre 6–8 kilométernél szülőházamtól. Fájdalmas arra gondolni, hogy egy pohár tejjel vagy vízzel, vagy egy ehető falattal, vagy legalább egy jó szóval esetleg enyhíteni tudtam volna szenvedésein, ha egyáltalán tudomást szerezhettem volna ottlétéről, s ha őrzői a közelébe engedtek volna; s ha magam is nem lettem volna csupán 12 éves akkor...

Meglepően fiatalos maradtál! További jó egészséget és munkakedvet kívánva, baráti szívvel öllelek,

Vince, Éva
Oslo, 1999. aug. 12.

TOLNAY IMRE

Szín- és szénjegyzetek

Krajcsovics Éva rajzaihoz

Egy kendővel lehúzza a polcra rakódott finom porréteget, mint a régész az agyagtáblákról, a vulkáni hamuval belepert pompeji világról. Keskeny résen világít be a fakó napfény, lefújja a fehér terítőre hullott virágport. Felsőpri a barna padlóról a szürke port. Eltolja a fekete lábtörlőre szitált vékony hóhártyát.

Mozgatja a szénrudat, serceg a papíron a féltényérnyi felület létrejötte. Létre vagyunk (ide)hozva, létre hozunk. Nem színbe mártott bársony, hanem színből születő. Kis káoszainkat, rendjeinket vetjük papírra, kereshetünk ugyan hasonlatokat a költészetből, találhatunk párhuzamokat és rokonságot a kép-csinálók között, személyes kertjeinket mégiscsak mi műveljük, gesztusaink megismételhetetlenek.

A négyzet a tökéletesség, az abszolút, a trapéz a viszonylat, a relativizált tökély. Nagypéntek van, az abszolútum kockázatvállalásának drámája a relativumban. Meg kellene szólaltatni a csöndet, a drámait és a meghittet is. Ajándékba kaptuk a perspektívát, a trapéz a négyzet áldozata, a rés a fényé, vagy fordítva?

A hárfa függőleges, a gitár ferde, a zongora vízszintes húrjai közötti csöndet is le szeretnénk rajzolni. Az a zene, az lesz a kép.

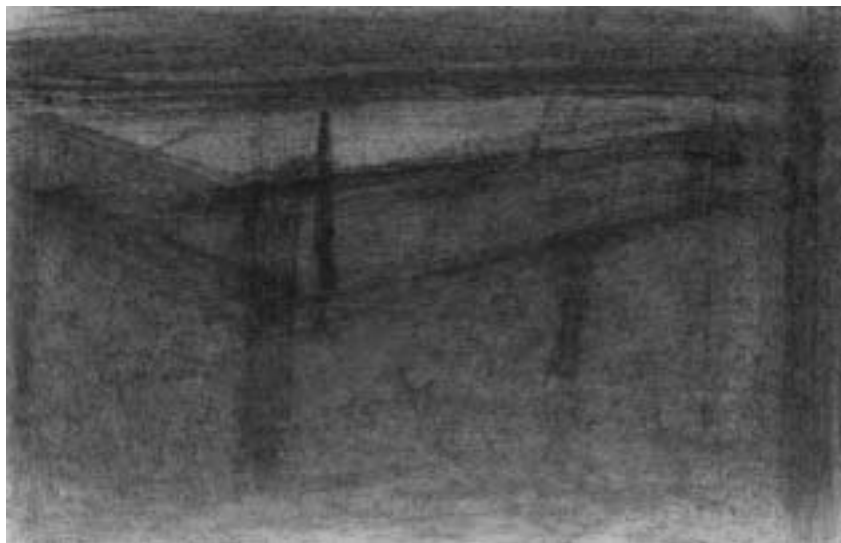
A tea gőze lágyítja a derékszögek szigorát, álmában *Mark*

Rothkóval teázik az etruszk sírkamrában. Együtt járnak be a *cerveteri* nekropoliszt. Megállt és megdermedt az idő, csak a kis zuzmók és spórák kékes-zöldes derengései közvetítik az élet folytonosságát. Meg talán a nehéz üresség. Súlyos, telített, lüktető levegők, két- és félezer évesek.

Fénnyel írt jegyzetek, fény-lágyította szobák. Itáliai tér-engramok, élesen bevésődött zugok, üres, elhagyott szobák. Az egyik távoli, nagyobb teremben valaki gregoriánt énekel. Itt már járt valaha, gondolja, ujjával rajzol a padló porába, aztán szénrel jegyzetel a kis megsárgult füzetlapokra. Tétova mértan, spiritualitással terhelt felületek, lélegző és *lélekző* tér-szegletek. Fénnyel megszólított, sajátos, színes csöndek, igen, itt mindegyik szoba csendje más.

Ha az arany a Nap verejtéke, akkor a szén a földé, az évezredeké. Krajcsovicsé szellemi szénbánya, mély aknák, nem külszíni fejtés. Érezzük *Jannis Kounellis* spirituális szenespincéje szagát. Nem a vájár, a kazánfűtő zihál, hanem *Gaia*, halkán, lassan. Nem nagy súlyú terhek az utókor vállára, csak kicsi, könnyű, lehetőleg finom naplójegyzetek, szimfónia helyett kamarazene. Fekete ragyogás, hiszen a legtöbb fényt kapott fotópapír a legfeketébb. A szén szólója, mely feltárja a dolgokat, bár csak a helyüket, nyomukat, emléküket mutatja, őket nem.

Résnyi fényt enged be az ablakon. Csalóka napfény, vakító fehérség. Hunyorgunk, hunyorítunk, hosszú évek óta. Velázquez, Vermeer szellemének terei a letisztult szín- és szénfoltok mögött, fényben megtisztult idők és történések. Tér-idő-töredékek szólnak meg. Fényt kapott helyek. *Fényt kaptunk*. Sötétedünk. Engedd vissza egy kicsit a függőnyt.

Vers-szentély kéklő Duna-tájon

(Kerék Imre: Dombos út)

A kötet cím Egry József festményére asszociál, és a száz oldalnyi versanyag között ott is lelem a Rilke-fegyelmű kis énekét: „*Ez az út / hova fut?//...eltűnik a végtelenben / a sűrűsödő homályban / messzehagyva a falut.*” A somogyi dombvidékről indult költő mesterségével különösen fontos állomásához érkezett, amikor hét esztendeje összegzést készített – szintén a *Hazánk* Kiadónál napvilágot látott – könyvében. Szepesi Attila, a költőtárs és barát akkor a következőket írta Kerék Imréről: „...[*költészete*] *szülőfalujából, Háromfárról vétezt. Ott áll a kert, mely egyszerre az ötvenes évek nyomorúságáé és Vénuszé. Ott kéklenek a nádas tavak meg patakok, melyekben vadrucák locsposcolnak és bimbózó mellű leányok fürdenek. Itt a dió is másként kopog alá a földre, mint másutt: Csokonai és Berzsenyi ritmusaira.*”

Annak a gyűjteménynek *Virágvölgy* volt a címe, amely ugyanúgy illett Kerék habitusához és versvilágához, mint a mostanié. Dombos út, virágos völgy néki elég, mert az a valósága. A mindennapos és a költői valósága: egymástól elválaszthatatlanul. A *Dombos út* című új kötet ezért is izgalmas olvasmány, hogy mit tehet a költő egy újabb opuszban, ha már túl van az első komolyabb életmű-summázásán? Jön a válasz, csakis a lírája felől, elő- és utószó nélküli vers-olvasásában.

A kötet szerkezete hárompilléres: új szerzemények, régi versek, valamint remekül fordított Shakespeare-szonettek alkotják az építményt. Szent István intelmeiből készített kollázs-verset, miképpen pár évtizede Széchenyi naplóírásaitól is. Így hangolja rá az olvasót arra a lelkiségre, amelynek terében a többi vers szintúgy született. A megidézett Nagy László szavaival élve, nem is *almáspitékből* rakott templom, hanem gondosan és művészen kigondolt vers-szentély ez, a legapróbb részletekig cizelláltan formált és finom felületűre csiszolt. Nem elméretezett, de illő és ünnepi tisztaságú. Ilyennek álmodhatták a régi pálos szerzetesek is lakjukat a Vértestől Salföldig, s hasonló áhitattal pillanthatták meg patakok, tavak vízfelületén ama lélek-lebegést:

*Ahányszor újra látlak,
kedves patakom, mindig más vagy,
de partodon ma is köszönt fehér
virágfüzére a gyapjúsásnak.*

A gyermekkori tájról, bármelyik ciklushoz is érjünk, hasonlóan ihletett verssorokra találunk. Már a korai korszakból is kiválaszthatunk olyan költeményt, amely magába foglalja

Kerék Imre mindazon mesterségbeli fogásait, képzeletének fordulatait, amikkel a mai napig él, s amiket máig bravúrosan használ legújabb alkotásaiban is. Lám, van olyan lírai tájképe, ami hexameterekből áll össze szonetté, s nem az eposzok dörgedelmeivel szól, hanem ellenkezőleg, mintha egy XX. századi Theokritosz hajlitaná a harcok és hősi elbeszélések metrumait a békesség dallamaiba. Hallgassuk csak a Berzsenyi, Csokonai, majd Keresztury Dezső és Csanádi Imre által újra kedvelt görögös dunántúli verszenénket!

Hexameterbe fogja episztoláját is Kerék Imre, amit győri barátaihoz írt. Karácsony előtt íródott költői levél ez, amely a Rába-parti várost és a pályatársakat köszönti.

*Ó, költők, festők, szobrászok városa,
[hányszor
emtetél rubinos boraidal, fűrge
[barátok
közt pincék hűvösében, ahonnan
[elillan a bánat...
Hej, Tivi, Jancsi, Laci, ti barátaim,
[kötetek én ha
nem lehetek, Luca-napra csak egy
[korty édes italka
várjon asztalotoknál, míg a műsákra
[kocintunk.
(Óda Gyórhöz)*

A költői levél Kormos István *Luca-napra egy korty ital* című versére, annak bőségkívánó szakaszaira utal. Ám nem csupán egyetlen költő művére történik utalás. Rég holt költőink írták le a csecsszopókat, amint anyjuk eteti őket. A (nőnemű) város mint anya, szintén régi toposz. A *fűrge barátok* jelzős szókapcsolat Radnóti Miklós halhatatlan szójátékát eleveníti meg a szürkebarátot ivó fűrge barátokról. De még Arany János Toldi Miklósának alakja is fölrémlik, annak népmesei vágyakozása a levették közé... Úgy szeretne Kerék Imre is az alkotókkal együtt kocintani még az Újév előtt. Sem alkalmi pohárköszöntő, sem bortal nem lett a versből, csak az, aminek éppen készült: verses üzenetnek, amelynek minden sorából a szellemhez, a mértékhez és a legnemesebb emberi kapcsolatokhoz való ragaszkodás csendül ki.

Hexameterekben s pentameterekben szívesen verselt minden pályaszakaszában a költő. Évnapi verset szentelt Nagy Gáspárnak, Vasy Géának és Cseh Károlynak e műformában. A kerek évfordulók múltán kiderült, hogy bizony nem csupán alkalmi költemények ezek, de erkölcsi üzenetük maradó, s a személyes hangütés csak még hitelesebbé teszi ez opuszokat. Aztán ott van egy másik meglepetés utánuk: fiatalok is megirgylhetnék azt az időtlen erotikus vibrálást, amely a testi szerelmet dicséri és zengi antik metrumokban.

A díszitichon legművesebb, legráfaltabb változata az úgynevezett

leoninus, amelynek sorvégeinek csengetését belső hívrímek készítik elő. Babits Mihály vagy Kovács András Ferenc új s újabb leoninusai után erre is találunk szép példát a *Dombos út* oldalain.

Daktillusszal, szintén daktillusszal indul egy másik költemény is, aztán mint egy ősi kanásztáncban, apró-va lépeget (proceusmaticusszal) a költő:

*Erdősélen
berkenye pirosodik, berkenye
[pirosodik éretten.
Dérharmattól
könnyel a szeme tele,
[ringadoz a levele –
őz retten.
(Weöres-improvizációk I.)*

A Weöres-pastiche hangulatában az 1935-ös esztendőben született *Őszi éjjel / izzik a galagonya, / izzik a galagonya / ruhája...* kezdetű híres gyermek(?)versre rímek, ám ritmikája már egy másik Weöres-opuszéval is megegyezik (*Árok mellett / üszkös a fadereka / üszkös a fadereka, kikorhad...*). Kenyeres Zoltántól tudjuk, hogy a költemények az Országúton / hosszú a jegenyesor, / hosszú a jegenyesor...-ral induló bakanótára készültek. A három verset (a két Weörest meg az enyhén irredentát) Szócs Géza helyezte egyetlen dalbetétként színpadi darabjába az 1990-es években. Kerék Imre egy negyedik variációt rögtönzött:

*Őszi sugártól
mézes a táj.
Bele-belecsíp a
vadmadár.
Erdősélen
berkenye pirosodik,
[berkenye pirosodik
[éretten.*

A szótagmérő versformák közül (nem is tudom, hogy regiszterükből még melyikben nem alkotott Kerék Imre?) ezúttal egy igen megkapó jambusit válogatott az első ciklusba a költő. A lüktető verslábakhoz igazított szöveg hangzásvilágát kancsalított mongol-rímekkel is gazdagabbá, teljesebbé tette:

*Gizella, jaj, Gizella,
gazella-termetű lány...*

Kosztolányira emlékeztet (aki kancsal rímet komponálta a *Szeptemberi áhitat* sorvégeiben) Kerék versnyitása, ám Arany János-i őszikés hangulatban fejezi be a költeményét:

*Köröttem minden omlik,
oldozd fel rettegésem,
s ha perce jön, karoddal
ringass át a halálon!
(Borongós anakreoni)*

Szólamnyomatékos magyaros ver-

selésben íródtak a következő versek: *Betyárdal*, *Adassék tisztelet (Szervátiusz Jenő emlékének)* és a *Hommage à Buda Ferenc, Régi táncdal – Szepesi Attilának* című opuszok. Egy ötödiket pedig azért is sorolok ebbe a tezauruszba, mert nyilvánvaló, hogy dallamra szerette a költő. (Akárcsak az *Ad notam Balassi*-versét!) Az ősi magyar hangzásba kopogó verslábak zeneisége úszik be, s megvalósul, ami költészetünkben oly' kivételesen beteljesíthető: életre kel, felcsendül a szimultán ritmusú verssor:

*Három kislány cserfel a járdán,
túsarkú cipő mindnek a lábán,
kerüli a töcsát, ide lép, oda lép,
három kislány, valahány csodaszép.*
(Két Csanádi miniatűr 1.)

Csanádi Imrét – s ez egyáltalán nem mellékes megjegyzése e sorok írójának – okvetlen Kerék Imre meseteri között kell számon tartanunk. Annál is inkább, mivel a két költőt a közös formakultúra, a testvéri dunántúli tájhazának túl még valami rokonítja. Ez pedig az a közös ihlet, amely festmények és szobrok előtt fogta el hasonlóan a versalkotó testvérműzsákat. Csanádi Imre „kismesterként” *Írott képek* című ciklusában nem csupán értelmezte a műtárgyakat, de azok művészi értékétől függetlenül egyre remekebb saját verseket írt. Alföldy Jenő kézfogásközéletről láthatta a „versekben felmutatott művek” világainak születését mindkét költő műhelyében. Míg Csanádi 1972-ben kezdett bele utolsó pályaszakaszának fő művébe, addig a pécsi tanárképző rajz szakán végzett Kerék Imre iniciáléja az 1977-ben megjelent *Zöld parázs* című kötetében található (70. old.: *Egry*). Kerék Imre Csanádi halála után is folytatta a festményekhez s a festményekről szóló, a festményeket verssé varázsoló füzérét, s e *Dombos út* című kötetében talán éppen azok a holland csendéletmák által ihletett verssorok találhatóak, amelyekét Alföldy Jenő annakidején Csanádi Imre költeménysorozatából tapintatosan hiányolt (*Pieter Claesz: Csendélet sonkával; Pieter Claesz: Vanitas*). A *Virágvölgy*-összegzésben (2002-ig) a következő festőkhöz vagy műveikhez tartozó versek szerepeltek: Egry József, Kassák Lajos, Kondor Béla, Varga Hajdú István, Van Gogh, Chagall, Breughel, Cézanne, Rouault, Klee, Vermeer, Borsos Miklós, Kokoschka, Henry Moore, Bánki Judit, Ferenczi Béni, Rembrandt, Modigliani...

A rájuk lapozásomból készített gyorsleltár nem lehet teljes, mivel úgy van az Kerék Imre költészetében, hogy egyetlen festőtől nem csupán egy képet verselt meg – Breugheltől a legtöbbit. (Nemhiába – a költő soproni lakásától-műhelyétől nem esik távol a bécsi Albertina gyűjteménye...) Az új kötetben két Breughel-szonettet adott közre Kerék Imre.

Breughel témái közül ezúttal nem egy hangulatos havas tájkép terébe lép, hanem az idősebb Pieter mesternek egy 1562-ben született bolond-portróját kelti életre. (*Breughel: Dulle Griet*) A másik festményről írott kép a *Hazatérő csordát* láttatja. Kormos István Mosonszentmiklóson, és Kerék Imre Háromfán hányszor, de hányszor volt tanúja ennek a gyermekkori, késődelutáni jelenetnek, amit a XVI. században már Pieter Breughel sem láthatott másképpen. Kerék Imre szonettjében így nem csupán a csorda, de maga az idő is ott vonul, vagy ami ugyanaz, megkövül egy pillanata:

*Pohos varjú figyelni őket dögre-sóváran, olykor bőszen károgatva,
vagy el-elkapva pocokot, egeret.*

*S ez így megy napra-nap: megállt
[örökre
e perc, rezechártánkon megtapadva –
vonul a bőgő, károgó menet.*

A tercina kétszintes: a földön az imbolygó bőgő állatokat tereli a görcsös husáng, az égben pedig a károgó teremtmények kavarnak szabadon, baljósan is. Kerék Imre a komplex és modern kori időábrázolás kedvéért itt földadja azt a szinte népmesei látásmódját, amit Szepesi Attila figyelt meg somogyi verseiben, tudniillik, hogy Kerék Imre csókái és varjai „nem csak az évszakkváltás hírnökei, hanem a reménység is”. (Lásd a fiatalkori – *Varjak* című – Kerék-költeményt a kötet második ciklusában a 88. oldalon! Breughel itteni fekete madarának megfelelője az a holló, amelyik Petőfi versbeli betyárjának alakját kíséri a pusztai télben.)

A szonett – s most nem csupán a képekkel találkozó versek formájára gondolok – „aranykulcsa” e gondolat kigondolt s megszerkesztett verseskötetnek. Az *Ulysses, utolsó útja előtt* című szonett álarcos, fél-álarcos önarcképe a költőnek. Szemérmes vallomás az öregedéssel is dacoló, az alkotóerejében joggal bizakodó, a mulandóságra is nemet mondó személyiségtől. S hogy tanúságot tegyen élete szüretkorának gazdagságából, megkockáztatom, olvasóinak remekművet ajándékozott. Gulácsy Lajos festménye (*A varázsló kertje*) olyan „középkori slágert” hívott elő Kerék Imréről, amely bármelyik előd, mester oeuve-ének ékköve lehetne.

Kerék Imre új versei között végül olyan kisszerkezeteket találunk, szám szerint 35-öt, amiket első látásra haikuknak neveznénk. Nem járunk meszse a valóságtól, hiszen háromsoros költeményekről van szó, ám a szótagszámot, a 17-est nem tartják, illetve nem mindig tartják be. Mégis japáni versek ezek, s olyan pillanatképek, amiknek Kosztolányi is nevezte rövid verseit. Kerék Imre nem csatlakozott az elmúlt két évtizedben Magyarországon dúló haiku-versengéshez azzal,

hogy „háromkáiában” feszesen utánozza a távol-keleti formát, amely egy az egyben amúgy is megvalósíthatatlan. (Hogyan is lehetne – például – egy füzért létrehozni magyar nyelvben az igék kiiktatásával?) Kerék Imre a haiku magyar, sőt dunántúli változataiból ad gyöngysort a kezünkbe. Talán a legszebb darabjai éppen azok, amelyek az örökkévalóság és romlékonyság polifóniáját kottázzák le a miniatűrökben:

*Párálló őszi időben
az út mentén szomorgó
bádoggézust eszi a rozsdá.*
(Bádoggézus)

*Májusi fűben zöld fa-Krisztus feküdt,
szekercével hasgatott oldalába
hangyák hordták fehér tojásukat.*
(Fa-Krisztus, májusi fűben)

Az új költemények fejezete után következő ciklus címe megjelöli a második rész tartalmát: *Versék régi füzetekből (1958–1977)*. Vagyis azon zsengek, bemutatkozó kötetbe nem került lírai darabokról van szó, amelyeket már vállalt szerzőjük, csak még nem adta közre őket. (Egy kis példányszámban megjelent könyvében (*Tóparti alkonyat*. Sopron, 1998.) ugyan az itt található 47 opuszból egy tucatnyit már ismerhet az épülő Kerék-életmű figyelmes olvasója, ám így együtt: a *Dombos útban* találja. Ha visszakanyarodom a metaforához, hogy e könyv három pillérre nehezedő építmény, akkor akár azt is mondhatom Kerék Imréről, hogy nyaktörő mutatványba fogott, amikor friss saját szerzeményei és Shakespeare-szonettfordításai közé illesztette fiatalkori verseinek eddig legteljesebb gyűjteményét. A vers-szentély statikája vajon nem szenved-e meg, hogy első látásra nem a nagyobb mesterségbeli tudással állított költeményekből – mint építőelemekből – emelkedik e közbülső része? Ilyenkor azt kell tenni a szemlélődő befogadónak, hogy megkeresi azokat a sorokat, amelyekről számítva a költő már elvethetetlenül megismer-szik pusztá keze nyomáról.

Az olvasó akár meglepődik, akár nem, de mindenképpen észreveszi, hogy Kerék Imre témákhoz való vonzódásai több évtizedes eltéréssel is rokon motívumok felé mutatnak. A hajnal-festései közül (örök toposz!) bármelyik szüldetett volna akár a XX., akár a XXI. században. A fiatalkori Balaton-versben *gyöngyház-fényű / kagyló*, a haikuban kalevalian feltörésre váró *tojáshéj az éji ég*. Ha a költő nem helyezte volna eleve már új és régi alkotásainak ciklusába vágáns mulatódalait, most aligha tudnánk megmondani, melyik volt előbb.

Kerék Imre korai költeményei közül maradandónak bizonyultak a József Attila-i versnyitást imitáló *Az volt a legszebb (tegnap a bolyhos langy sötétben / melázva baktattam*

haza), az *Egy elszáradt cseresznyefára*, az *Anyám*, az *Énekek éneke*, a *Varjak* és a *Karácsonyi ének* című versek. A költő bátran válogathatott belőlük az esztendőök során, valahányszor a ciklus-szerkesztések közben szükség volt egy-egy versdarabjára. E kötet több évtizedes verseiből hadd emeljem ki végül az édesapja emlékére írt költeményt. Chagall-lebegésű, megkapó költemény, ám sem nem keleti, sem nem nyugati piktúrával nem rokonítható, mivel a vers képeinek ornamentikája igaz-vérig magyar:

Láttalak apám
amikor felvetted a vonót s
[meggyantáztad
amikor arcod szelíd-szomorúan
[ráhajtottad a hegedűre
[...]
s a hegedű S-alakú nyílásain
[káprázatos
színes tollú madarak röppentek
[ki és csőrükből
csillagokat eregettek az égre és
[csattogtak és trilláltak
azután a fákön halkán kipattantak
[a rügyek is
(Tavaszt varázsoltak a húrok)

A *Dombos út*-kötet harmadik része műfordításokat tartalmaz. Szabó Lőrinc 80 évvel ezelőtt 31 Shakespeare-sonettet tett közzé a *Nyugat* hasábjain. Kerék Imre most 22-t.

Szerелеm-, mulandóság-, szépség-, féltékenység- és idő-, idő- és idő-élményekről szólnak e szonettek. Hogy a költő szerelmének szépségével hogyan bánik el az idő, azt mindenkor lírája valamilyen divatos hangon megénekelte. Shakespeare nem csupán féltékeny volt a minden vetélytársak között legféltetesebbre, az időre, de Szabó Lőrinc értelmezésében egyenesen köztörvényes, erőszakos, különösen kegyetlen bűnözőnek látta:

„Az élő mag fürdik a fényözönben,
nő, megéri, de alig volt dicső,
sanda sötét tör glóriája ellen,
s amit adott, megrontja az Idő:
lemarja friss hamvadat, ifjúság,
s ráncokat vés a szépség
[homlokára...”

E *LX. szonett*ben Kerék Imre megsemmisítése enyhébb ítéletet mond ki az időre: csak annyit, hogy *irigy*...

Minden élő, amint napfényre bukkan,
Már arra vágyik, hogy kitéjessédjék,
S ha beért, kezdődik romlása
[nyomban,
Az irigy idő ifjúsága kelyhét
Könyörtelenül szerteszét zilálja,
A sugárzó-friss arcra árkokat vés...

Kerék, amikor arra utalt, hogy mi mindent elbír a nyelvünk, telibe talált. Az *irigy idő* jelzős szerkezettel ugyanis Shakespeare koránál is messzibbre tágitja az asszociációs

mezőnket. *Irigy idő*, ezt a szókapcsolatot ugyanis Horatius használta már, s tette az időfogalmunk egyezményes jelvé, mondhatnám: egyszer és mindenkorra. A szárnyas idő, az irigy idő, a mindent megrontó idő méltó ellenfelei az igazi költők. Aki ismeri és szereti a dunántúli Anyos Pál sorait az *elenyészendő rózsára*, bizonyosan hasonló következtetésre jut. Shakespeare rózsáját újraplantálta Kerék Imre, itteni földbe.

(Hazánk Kiadó Kft. 2009)
Németh István Péter

Mi is a tét?

(Brokés Ágnes költészetéről,
a *Szerenád* ürügyén)

Egy nő, már attól, hogy nő: költészet; az életbe vetett hit szépe, míg hozzá képest a férfi: fontoskodó fantom; igaz, a nők közelében olykor emberfeletti keménykötésű kísértetnek muszáj lennie. Miben teljes hát a nő lírai volta? Abban, hogy a női lélek nem a hús rációba kapaszkodik elsősorban, hanem inkább megsejti a dolgokat. A férfi északias távolságával szemben ő keleties mese, attribútumait, mint a líráét kifejtteni, kimeríteni nem mindennapi öröm és strapa. S a nő, akár a líra, csupa érzés, a legváltozatosabb költészet: a fülrepezítő némaságtól az áldó kiáltásig. Fülel Lajos szavaival: „Rajta keresztül vezet az út mindenfelé, ő a mindenség kapuja”. S ő az, akiben sérthetetlen az a külön lélek, amely színre tarka és sok, ám valójában végig egy, s akiben – mint Madách *Évájában* – újra és újra fölcsirázik a lehetőség.

Egy tévten következtében sok lány- s asszonyköltő sértésnek veszi, morog és tiltakozik, ha olyasmit hall, hogy a nő más – és másképp ír, mint a férfi. Még tanakodni is hasztalan a kérdésen. Különbön is: a feminista talentumokénál szerencsére magasabb beállítottság a természeté. A denevérek és a kolibrik például a virágok nászához fűződő tennivalókban sohasem tévednek, és a méhek is remekül felismerik a mézjelzést, s valamit bizonyosan sejtenek arról, hogy a porzó nem a termő, hanem egy meghatározott egész két része, akár a férfi és a nő. S ez az osztottság, kivált a költészetben, nem kizárólag azon múlik: ki beszél ércesebben, ki olvadóbban. A késő huszadik század egyik legkiméletlenebb, legvelősebb, legtanulságosabb lírai igazságát, ha kérde is („Elménekből nincs kiút?”), történetesen Sylvia Plath írta le. De ettől még egész életművén ott a nő kéznyoma. S hány keatsi alkat gyarapítja a gyöngéd, omlatag, asszonyosan szenzibilis lírát, amelyből mégis kiérzik a férfiúi szemlélet.

A rákérdés a rációra természetesen nem pusztán nőktől nyert alapelv. Elég egy pillantás az ősi, mitikus jelképekből építkező szürrealisták munkáira, mondjuk Klee művére, *A szép kertésznöre* vagy *A nők, madarak holdfényben* című Miro-képre, s e művészi irányzatról máris kiderül: amilyen előszeretettel kötődik a nőhöz, olyan könnyedén tolja háttérbe a rációt. Az viszont egyáltalán nem véletlen, hogy Brokés Agnesről, aki nemcsak költő, hanem nagyszerű képcsínáló ember is, a művészetben belül éppen a szürrealizmus jut eszébe az embernek.

De hát mi is a szürrealizmus? Mert nem csupán néhány jó eszű francia találmánya, sokkalta régibb (volta-képp az ösművészetből elővett) áramlat. A belső látás részletezett képei? Az, amit a huszadik századi irányzat legfőbb orákuluma, Breton deklamál: „A szürrealizmus a gondolkodás diktátuma az értelem ellenőrzése nélkül...” A kép- és szókapcsolatok maradéktalan föl szabadulása? Bizarr és fantasztikus játék a valóság felett? Hát játszunk egy kicsit! Íme, három versrészlet. Az első: „Egyszerre kezdtünk egymásért reszketni, örökre. // Karcsú sor-sod azonnal vérembe ivódott / És ittad esendő, fekete véremet.” A második: „Szíved formája képzeletbeli, / S szerelmed elveszett vágyaimra hasonlít. / Ó, ámbra sóhajok, álmok, tekintetek.” És a harmadik: „Nemde összefűzzük az életünket / Mély csöndtől súlyos és homályos lomha tükrök / Úrében, hol pucér kezem képed kutatja / Angyali föld, súlyos gyöngysor, elég / Ragadj magadhoz, neves semmiség.” Gonosz-kodó, de csöppet sem gonosz játék ez, némi ármányért cserébe talán egy kis tanulságot is kínál. Tudniillik az elsőnek idézett sorokat Brokés Ágnes írta, a második citátum szerzője Eluard, a harmadik versrészlet, az automatikus írás jegyében, Brokés–Eluard duett, a két szerző sorainak önkényes össze-olvasztása – s legyünk őszinték: nem áll-e meg e preparátumként létrejött harmadik darab is mint a szürrealizmus egy mintapéldánya? Persze: játék ez, nem több, szó sincs itt a végtelenség tanúinak feleltetéséről, világok csereberélgetéséről. Az, hogy Brokés és Eluard összeragyognak: közös üdv a számukra. De azért a mai költőnek tán nem árt észben tartania, hogy minden valaha volt írásirány egyben isko-la is, ahová, a költés kieszó impulzusait pótolandó, az embert könnyűszerrel visszavonzza az ösztön, azon felül pedig: hallgatni a tudattalan diktálását nem utolsó program, mindig szép írni, akár éjféltől éjfélig, ám nem mindig muszáj.

Aki viszont nem ijed meg saját erős képzeletének teremtményeitől, világok fundálásától, félig-meddig már költő. „Jól írni annyi – mondja Buffon –, mint jól gondolkozni, jól érezni és jól kifejezni – egyszerre kell hozzá szellem, lélek és ízlés.” Mióta

világ a világ, az értelem munkásai mindig is valami effélére lyukadtak ki: hogy a képzelet, a gondolkodás, az érzés és a kifejezés eredménye a költészet; egyéni fantázia, kombináció, metafizika és szimbólum. De vajon az *écriture automatique* elvére alapozott írástechnika, az álomba kóválygó tudat, a törzsi művészetek és a hieroglifák atavisztikus kultusza csakugyan elvisz-e odáig, hogy a költő képessé válik a legkülönösebb csoda megkomponálására; szinte egyazon mozdulattal megszülni, üdvözölni és (az irónia közbejöttével) mindjárt kicsit gyaláznia is egy új szépséget. Nem inkább arról van itt szó, hogy egy ingatag én támad egy ugyancsak kiszámíthatatlan valóságot? Győzelem és szorongás keveredik a szürrealizmus különös szépségében; a létező és az elképzelt valóságok túltengése, és (az írásnál maradván) a nyelvi szorongás, amelyről a szavak örökös ütközése árulkodik. Merthogy ismeretlen erők gyermekei, ám egy ismerős világ vagy közösség neveltjei vagyunk, ahogy azt szavaink is tanúsítják. Akkor tehát a szürrealizmus maga volna a lázadás? A szürrealista (intézi el a dolgot Sartre): „Végül is rengeteget fest és írto sokat ír, de igazából soha semmit sem pusztít el.” Ha valaki a szürrealizmus példátlan klasszisanak, vagyis a teremtés és a megsemmisítés együtemű vágyának így vagy úgy az örökösévé válik, annak szembe kell nézni azzal, hogy szavain ott tapad a gyanú: a zsenialitás álcájában megjelenő raffinement gyanúja, és a fordított gyanú, hogy agyafúrtsága nem más és nem több, mint ima a zsenialitáshoz.

Ezt a feszültséget Brokés Ágnes *Szerenád*-jánál kevés könyv illusztrálhatná fényesebben. De Brokés győz! Ne tévedjünk, ő nem tisztán szürrealista költő, ám túl azon, hogy az irányzat ilyen-olyan reminiscenciái nélkül ma nemigen képzelhető költészet, valami szukcessziós jegy Brokés Ágnes szinte minden egyes versét rokonságba hozza a szellemet felforgató szürrealisták humorával, abszurd látásmódjával, vagy éppen újat-akarássával. S nála is elő-előfordul, hogy jelentőségéről álmodik a jelentésnélküliség, s ő is el-eltéved abban a könyörtelen semmiségben, miszerint a legvalószínűbb a legigazabb. S ő sem tud mit kezdeni, ha a művet mint kész konstrukciót megsebzí az irracionális diadalma; s innen már igazán rövid az út odasietni, ahol egy nem éppen sovány hang diktál: hosszánna néked, töredék. S amennyiben e töredék egyes-egyedül a szokatlan kultiválja, igaza lesz a szerzőnek: „Ez a sivatag nem transzcendens. / Ez sivatag.”

Hogy a sémáktól való félelem a saját sémáiba taszítja a költőt? Szó sincs róla! Az írás folyamatos vizsgálata, de rálegyinteni a régi erőfeszítésekre: az egyben az aktuális feladat lekezelése is. Úgyhogy az érintett szürrealizmus, egyáltalán: a forma gyarlóságait

Brokés Ágnes a kegyelet eszközével oldja fel. Egy régi-régi alakzatot vesz elő a maga zenéjéhez: a szerenád. Ami éjjeli muzsika, hagyományosan a szerelmesek kedveskednek vele egymásnak. Mesélük, hogy egyszer Haydn és muzsikustársai szerenád adtak egy csendes bécsi utcában; a kiszemelt ház előtt a mester arra kérte társait, hogy az ő jelzésére valamennyien kezdjenek el játszani, csak arról nem szólt, hogy mindegyik muzsikusként más-más kottát adott. A szörnyű lármára kiérkező csendbiztos elől szétfutott a társaság, egyedül a nagybőgőst sikerült fülön csépní. Ha ebbe az anekdotába beleképzeljük Brokés Ágnes, ő biztosan kerekelt old. Mert az általa gyűjtött szerenádok gyakran olyan ritmusban csúszkálnak az ornamente, mintha a véletlen lenne az egyetlen szerkesztési elve, s mintha a szerenád nem is éjjeli zenét, hanem képek nyers frissességét jelentené, tarka-barka kaleidoszkópot, s néha burleszkcélt. A szerenád lebírja önmagát, revánst vesz önnön gyengéin, a kedveskedést odaadásra cserélve, a csendes bécsi utca jelképét széles térre.

Ez az a költészet, amely nem csupán bátorságával, hanem a bátorságból kibomló kedéllyel együtt váltja meg szürrealista kalandozásait. A nonszensztől a képekben élő, szépen formált hangzásig: Brokés Ágnes számára csupa szerelem (élvezet vagy elnyugvást kamatozó), jótétemény, kiállítás a vers; lehetséges hogy műhelyében szenvedve rakosgat szóra szót, de a kész költemény merő teremtkedv. Elveti a megszokottból, amit csak el lehet vethetni, vagy túlozza, mint ahogy a szürrealizmus feketehumora és abszurd gesztusai is felnagyítva jelennek meg nála, kifacsarja a népieskedők szokászatát és stílusát, nyelvhűséggel revoltál az ősiségért: tudniillik tájnyelven is ír, és nem fél furcsasággal toldani a furcsaságot. „Titkon megeszem nagyarányú uszonám”, „Rézi néni pórázon hozza / Az engedetlen életet”, „Ja testőmbé vert físzköt a Linyög / Há nem is nyögtem csak lilegőztem / Nadon figyeltem, szójjon a Lilök”. E véghetetlen különőségfolyam és a hozzá társított közlő, tárgyilagos hang: játék, megannyi grimasz, a betűvetés szabadságérzése – és dráma. Kár, hogy egyszerű másszor, mint refrén csap le Brokés töredékeire a hiedelem: írni az írásért is okvetlenül érdemes. Egynémely darabja időszakos líra, mely a nyelv illendő vagy vulgáris változatában, ismerős hangulatokat formál. „Ez a mulatság erdeje / A szél itt mákkal van tele / Most versből ki és versbe be / Ez a mulatság erdeje”, „Szerelem / Sötét, forró román / Sötét. // Testiség / Nyirkos, fiatal bőr / Szeretők.”, „A Szépség a langy légben reszketett / Nyögtem: a rosseb, a kurva anyád / Tündökletes, virágos fák alatt / Szirmok közt, hol örökké vártalak.”

A tagolatlan szerkezetű (a ciklusos osztást kerülő) *Szerenád* nem egy pontján, a hatását veszített pátozzsal és az üres formulákkal szembeni helytállás esztétikumára, és ott, ahol tétőzik, a legsúlyosabb bölcséleti kérdéseket szublimálja, méghozzá igencsak eredeti módon. Igen, a *Szerenád* kifogyhatatlan a színekből, a frivolitásból; ha úgy hozza: alakoskodik, imitt-amott talán affektál is, de mennyi meglepő oximoron, mennyi kifejező metafora, mennyi nyelvi lelemény, s amint a szöveg vakító fényeit lejjebb veszi a szerző: lám, mennyi komolyság is, mennyi új összefüggés. Az egyéniség metafizikai középpontjából eredő nagy líra. Amely ugyan a tapasztalat szokászatára támaszkodik, de többről: a lélek legbelső szenvedélyeiről és megpróbáltatásairól beszél. E szimpátiák és hányódások csak muzsikájukban, tempóikban és metrumaikban különböznek, az esszenciájuk ugyanaz; az újnak és az ónak impozáns művészi vegyítése. Visszazárókolás a hagyományhoz, érzékenység a váratlan iránt. Játékos, álomszerű, ugyanakkor a logosz, a bölcsesség lírája is. Friss merítés az örökké azonosból, onnan, ahol minden: egy, de amiképp például a *Szerenád* hangoztatja, úgy ez az örökké-egy mégis reveláció. S különösképp imponáló gesztusa a szerzőnek, amikor az élet átlagélményeit, napi mozzanatait fejti, szövi, bonyolítja, varázsolja, amikor egy illanó jelenségnek is távlatot tud adni. Tömörségre tör és absztrahál, de eközben örömeinek, szenvedéseinek és szenvedélyeinek személyességét is fokozni képes. Mintha csakugyan egy korábban meglévő egészről tördelne cserepeket, hogy aztán az átmenetek, az analógiák bravúros művészetével illessze össze őket hol finom, misztikus, hol érdes mozaikká. Itt minden kis szilánk, minden kis darab már-már külön költemény, melyeknek együtt kell előidézniük az egész sejtelmét, vagy együtt kell előidézniük, hogy milyen reménytelen tékozlás végleg csak részletnek látni mindent; törvényt, morált, szépséget.

Ki önmagában az igazi, tétre menő életet oly drága értéknek mutatja, mint Brokés Ágnes, abban a legnagyobb fokú életigenlés az, hogy kész elmélyedni az ismeretlen titkaiban. Ez is régi káosz, de csak a legnagyobbaké. „Sejtek, sejtek én valamit, / A jó Isten tudja, hogy mit, / De elég, hogy szól sejtésem...” Bizony, e szavak Petőfi szavai. Brokés semmivel sem kevésbé sejtelmesen és elszántan a „teremtést szólította fel táncra.” Aldozhatja-e magát az ember ennél érdemesebb feladatra? A *Szerenád* szerzőjénél a hamleti kérdés ilyen pompás sorokban csapódik le: „Emlékszem: fölkért élet és halál / Táncoltunk félig becsukott szemekkel / Perzselt a testünk, izzott, összeért”. S aki elég merész a gondolkodásban, abban hogyan is ne ötlene fel: „Kegyelmi kérvényt írok. /

Legyen vége. Őljenek meg / Vagy ha nem, ezután / Hadd legyenek japán.” E lírai bravúrokat követően kérdés-e, ki az, aki „Hanyattfeküdt az anyaföldön / Széttárt karokkal. Mint kit várnak / Rég úgy érezte már magát.”

Ebben a szerelmes asszonyokra emlékeztető mozdulatban és rajongásra méltó látványban egy furcsa, különleges verzhős száll alá, kivételes állomásokkal a háta mögött, gyarlószép emberként; e gyarlóságnak és szép kiszolgáltatottságnak azonban semmi köze a magakisebbitéshez, sőt! Ez a legelvontabb és a legkonkrétabb hűség; az emlékek, az értelem, az érzékiség, ősi és mai borzongások, volt és az eljövő alkalmak sűrítménye, a talaj iránti hűség. Véletlenül vagy nagy viharban, de egyszer mindenki rájön, hogy nincs más, ahol – mert várják – széttárt karokkal hanyattfeküdhetsz: csak az anyaföld. Vagy semmi.

(*Orpheusz Könyvek, 2009*)
Kelemen Lajos

Elpergő égtájak

(Báthori Csaba: Jel a semmiről)

Báthori Csaba rendületlen iramban terebélyesedő életművében (a versek, műfordítások, esszék, kritikák és prózai művek *sűrűjében*) nem látunk fő- és mellékágakat; inkább az irodalomnak szentelt élet, a szellemnek hódoló munka bonthatatlan egységet formázó eredményét, eredményességét van alkalmunk üdvözölni.

Legújabb verseskötete szervesen következik a korábbiakból; legfőbb némi tematikus arányváltás jelzi, hogy nem egyszerű folytatásról: inkább a meghódított versnyelvi világ kitágításáról, részletezéséről, pontosításáról van szó. Mert a gyermekkor távlatát e mostani versek is rendre megnyitják, s a múltat értelmező lírai beszéd ezekben újra különös gyöngédséggel fordul a szülőök alakja felé; de hangúlyosabb, mindegyre hangsúlyosabb beszéd tárgy az időződő lét tudata, az elmúlás, a halál, a semmi anyagtalanság sугalmi. A múltat megtestesítő emlékek mellett növekvő erővel bomlanak ki a jövőt sejtő-sejtető képzetek, illetve az egyetemes léttörvényeket faggató filozófiai absztrakciók.

A *Jel a semmiről* cím nem véletlenül hívja emlékezetünkbe a kései Kosztolányit: Báthori e kötetben megnyilvánított fölfogása sok tekintetben az *Ének a semmiről* költőjére mutat vissza. (S rajta keresztül Heideggerre, Rilkére – és, mondhatnánk, egy egész művelődéstörténeti tradícióra.) Ki az én? Mi az élet? Miként van vagy nincs (vagy van is, nincs is) a semmi és az Isten? E kérdéseket teszi föl ez a versvilág; eközben létfürkésző eltökéltsége Rilkét, a saját kétségbeesés

fölközt szemet hunyó elegancia Kosztolányit, az eszmélet önkínzó műveletei (s a képi és a fogalmi sík egymásba írása a líra logikája szerint!) József Attilát juttatják eszünkbe. A három ciklus (*Földi holmi; Több a semminél; Nincs nap, nincs éj*) akárha az e dilemmákkal való szembesülés fokozatait jelölné, alig észrevehetően fokozván a játékosságot, a dalszerűséget, a semmi vonzásának kitett élő bátran tétovázó kísérleteit a maradásra, a maradandóságra.

Gazdag és változatos poétika lakja be a könyvet. Epigrammatikus verseket, rövidebb-hosszabb dalokat és bonyolultabb szerkezetű gondolati költeményeket egyaránt találunk; s föltűnő verstani jelenség a hosszú, az alexandrint egy-egy metrummal mindig meghaladó sorok szabadverses hömpölygése is (hol rímmel, hol anélkül). A hangutánzó és hangulatfestő szavak érzékiségéhez létmagyarázó elvontság társul; az archetipikus motívumpárok (világosság/sötétség, ember/Isten, föld/ég, lét/nemlét, semmi/minden, van/nincs) visszavisszatérő érvénytelenségének szerepét az egyensúlyos dikció kialakításában; a városi szcenika rendre természeti képekbe tünik át; a lényegektől súlyos versbeszéd gyakorta szójátékoktól könnyebbül meg. Az eszmélkedésig koncentrált rácsodálkozás a létezés közönséges tényeire, az életet benépesítő apróságokra (Rilke, Kosztolányi, József Attila elsőrendű képessége volt ez is) kontrasztos szépséggel illeszkedik a versanyagot keretező, két Shakespeare-móttó magasabb bölcességéhez.

Előhangként szólal meg, előlegként csendül föl a nyitó vers szordinója: „Keményebb? Nem, csak egy kicsi / hiányzik minden tárgyból / újabb, kevesebb, több, nem ami / volt, hátrébb, mélyebbről világol. [...] Még terítve az asztal, // az ember érzi, hogy nem hagyják / leesni, magába fulladni, / de már lötyögni kezd a nadrág, / túl szellős minden holmi, // és csoda és kevesebb, mint volt. / És háttal megy előre, / lüktet, mint egy sárga, sötét folt, / és csak a halál az előnye” (*Gyorsulás; 9*). A kegyelmi pillanat, amikor látszik „széle a magasnak” (*Újabb átváltozás; 40*) s a „csapások és semiségek” (*Földi holmi; 42*) alkotta élet indokolatlan szépsége avatja széppé és vonja a kegyelem magasába az evidenciákra döbbenő megszólalást. Költői telitalálatok sorát idézhetjük példaként arra, miféle úton-módon beszél Báthori költészete a semmivel határos lét, a halállal igazolt élet, az Istennel magyarázott emberi jelenség időbe zárt drámájáról: „Nem voltunk itt, csak eltűnéssel” (*Sétalítania; 61*); „Elpergő égtáj ember, állat” (*Kész a minden; 65*); „Néha-nem-lenni volna jó, / hogy ismerjük a lét határait” (*Tűrhető; 67*). Az önértelmezés szorongó kíváncsisága a nemlét lakóitól („Akik most nincsenek, elmondják, / ki vagyok”

– *Csendes varázslat; 130*.) és a *semmi által jelzett* felsőbb hatalomtól várna ha nem is biztató, de biztosabb válaszokat: „a semmi tud leginkább / istenről hozni mintát” (*Fecske; 139*); „Égek az ég emeletén, / hol isten van és nincs remény” (*Micsoda erőfeszítés!; 147*). A „Minden Egész eltörött” Ady-féle korképét festi át ontológiává, s az álmok metafizikájához közelít álomi jambusokkal az egyik legszebb vers e tárgy körben: „Minden eltörik a világon. / Mellékes múlik, lényeg múlik, / de végig megmarad az álom / a zárolt, hűvös földöntúli; / a reggelt az este betölti, / fény ragyog fel majd könnyen délben, / dolgok futását utolérem / és magas is lesz, ami földi” (*Túlélés vagy élet; 51*).

A nyelv egyszerre titkos raktára az elmulasztott lehetőségeknek: „az emberekkel // azt érdemes, ami az emberen túl / van, lassan megbeszélni” (*Igy vagy úgy; 12*.), s metaforája a benső élet intím transzcendenciájának: „megsejted, itt rólad beszélnek / szépet és félszeg szörnyűséget / a messze bened hangzó lények” (*A távozás képei I.; 18*). A hiteles lét kivánalma is a hiteles beszéddel kapcsolódik össze (amelyet mintha épp a kívánalom lehetetlen voltáról értekező költemény állítana elő...): „A tisztaságot akartuk mindig, / és mindig a szennyesben végezzük. [...] Nem alkalmasak a / gondolatok életünk megérzésére. Ki kellene / cserélni a szavakat, vagy nyerni kellene / egy másik folytatást az életben vagy az után, / hogy isten segedelmével vagy anélkül tisztábban / lássunk. De van-e tisztaság anélkül, hogy nem / létezzünk? Csapás a nemlétezés is az igazság / szempontjából. Nem megy ez a tisztaság-erőltetés, / az ember mégse tud másra gondolni. És a sárta / is minden áldott nap gondolni kell. Másként / a dolgok fenségeseznek hazudják magukat. De / lehet, hogy az a megoldás, hogy egymásban lakik a / kettő” (*Tanköltemény; 29–30*). A végesség élménye szavatolja a reményt, hogy a szavak („Mondás”) és a dolgok („tett”) valósága végül egyetlen lényeggé tudhat egyberendeződni: „Míg élünk, eleven a látszat. / Csak a hiány tesz lényegesé. / Mondás és tett nem török ketté, / miközben majd halálra válnak” (*Átlényegülés; 52*). A művészetté formált nyelv esélyeit deríti föl a hőlderlini versbeszéd valóságot imitáló méltósága: „Visszük jóra mi is, van netalán esély, / s műveinknek a kért égi erő kijár / olykor. Ám a kezünket / tisztán kell odanyújtanunk” (*Zavarodottság [Friedrich Hölderlin]; 58*). S hosszú oldalakkal arébb a nyugtázó leltár tárgyyszerűsége ad hírt az elbukás törvényszerűségéről – s e törvényszerűség mégiscsak fölemelő voltáról: „Jönnék szavak, angyalok, kudarok” (*Reggeli borongolás; 101*).

Nyíltan is hagyományok közelébe invitál több szöveghely. A *Sötét van* című vers például *A Dunánál*

József Attiláját hozza közös nevezőre a kultúrtörténetben az egyetlen én alakmására ráismerő Borgesszel: „Ravasabb vagyok Odüsszeusznál, / irgalmasabb Jézusnál, / kegyetlenebb vagyok, mint Timur Lenk, / de Szókratész is tagadja / tétovásággal, hogy / tudna bármit is többet, mint / hogy nem tud semmit, s azt is alig. // Mindenki bennem van, / mindenki hiányzik belőlem, / de egy adott pillanatban / megtalálom én, vagy megtalálja / más nekem az egyensúlyomat. [...] Ha megszámlálnám, hány lény / vagyok az ember és az állat között, / szóhoz se jutnék a sereglettől, / a meglepetéstől, a maszkok túlsúlyától” (Sötét van; 31.). A *Süllyedés* hangütese és látásmódja az *Esti Kornél énekét* és az *Ének a semmiről* író Kosztolányihoz tér vissza (nem először, nem utoljára), hódoló mívevességgel: „csak amíg élek vagyok másolatlan / felszínem vagyok zengő és kerengő / felszín alatt veszendő maradandó” (33.).

Aránylag szűkös, ám annál fajsúlyosabb csoportot alkotnak azok a költemények, amelyek a férfi és a női princípium egymásra utaltságából, a szerelem és a szeretet természetfölötti hatalmából vezetnek le valaminő, egyszerre vigasztalnak s vágnak tetsző következtetést. Ez a – szinte mindig hódolatos tartalmú – művelet föltűnő gyakorisággal esik egybe az álmok jelbeszédét értelmező mágikus-lírai gesztussal: „Árnyamtól megszabadítottál, / amíg megkettőztél a fényen. / Messzebbre látok álmaimnál, / mert éjszakám csak fele részem. // A hangod, és szemed bogoyója, / nem kell más nekem a hazához. / Csak emléked ellensúlyozza / majd az úrt, amit a halál hoz” (*A hatvan érve*; 49.). A sötét napszak közege kell ahhoz is, hogy – a látszatoktól immár el nem vakítva – a beszélő megláthassa és fölfejtse a harmónia alakzatait, a természeti fenomén („szelekre”) és a személyes sorstapasztalat („szerelemre”), illetőleg a földi távlatok („messzeség”) és a mennyei perspektívák („magasság”) egykét alliterációval jelölt összetartozását: „Hús, hűvöség, izom az este, / szelekre oszlik s szerelemre. // Mi lehetetlen, létre vált át, / a messzeség pedig magasság” (*Esti forrás*; 144.).

Báthorinál nem „keveredik” a tragikum és az ironia, az elégius a komikussal, a groteszkbe a patoszos: ezek folytatólagosan fölntartott, mert szilárdra kimunkált egysége van jelen – új, még névtelen minőségként – a kötet lapjain. A nemléttel határolt élet, a semmivel szembenéző lélekjelenlét, az életnek értelmet adó halandóság esztétikai eredőjeként, a komor derűt derűs komolysággá átfordító művészi igyekezet mementójaképpen.

Klasszikus (nyugatos és újholdas) alaktan uralja Báthori Csaba líráját; de utánérző könnyelműségről még a talán kevésbé sikerült versek sem árulkodnak. Nem, mert a megöröklött for-

manyelvi harmóniát a költő sűrű soráthajlásokkal, szapora közbevetésekkel, rafinált rímekkel s meg-megdöccentett ritmussal, egyedi formai megoldásokkal és a szókincs sokfelé tekintő leleményével bonyolítja tovább, súlyosbítja el, teszi méltóvá a terhekhez, amelyekről szólni kíván. Mint aki nem éri be a gyémánt szépségével: mintákat is farag belé.

(*Napkút Kiadó, 2009*)

Halmi Tamás

Hosszú még az út

(Hús és sakk. Antológia)

Nyolc, a kamaszkorból éppen kinőtt, Gyórhöz kötődő szerző, hét költő, a hét lírikus közül öt leány(nő)költő (Ágoston Csilla, Boldog Betti Beatrix, Horváth Bernadett, Horváth Veronika, Mechiat Zina) és két fiú (Bende Tamás, Sebestyén Adám), valamint egy prózaíró fiú (Farkas Ervin) művei jegyzik ezt a kis irodalmi antológiát. Alsóbb évfolyamba járó egyetemisták, főiskolások; van közöttük gimnazista is. Közös bennük, hogy valamennyien 1990 körül születtek, és minden izükben reményteljes pályakezdőknek tekinthetők. Közös az is, ahogy a maguk számára eddig feltérképezett világot nézik. Műbéli környezetük még meglehetősen szűkre szabott, nem sok köze van az állítólag kitágult világismerethez, globális létérzés-egyetemességhez, témájuk inkább a közvetlenül elérhető, tárgyaik a mellettük levők, a közvetlenül megérinthetők, emberi, szerelmi kapcsolataik életkoruknak és ebből fakadóan meghatározatlan léthelyzetüknek megfelelően ideiglenesek, pillanatnyi és ingatagok. Kicsi, nem a nagy élet-halál távlatokra vetődő, hanem a szorosan vett hétköznapiakra figyelmező, a jó meleg szobát, sok esetben az éppen adódó szerelmes ágyat s annak cirógató takarót ritkán elhagyó ez a tekintet. A szintézisre törekvő kozmikusság helyett a már-már biedermeierre cizellált, óvatos minimalizmus, a helyben fellelhető és hasznosítható, biztonságot nyújtó apróságok megbecsülése jellemző rájuk, s az, hogy szemmel láthatólag nem vágyódnak eljutni sehová onnan, ahol jelenleg tartózkodnak. Művük hanghordozása szinte szándékoltan, hagyománykerülően a felismerhető szelleműjű tanítómesterek nélküli, valamennyien a posztmodern valamelyik, hozzájuk közel állónak vélt, éppen aktuálisnak tekintett, nem túlzottan izgalmas ágához kapcsolódnak. Egy személytelenséget hirdető, szinte szárazon szövegközpontú, a másodlagos-harmadlagos szövegjelentésben nem túlságosan többretegűre hangolt irányzat dísztelenre lecsupaszított eszközeit használják, nagyon

is személyes, már-már zavarba hozó intimitásokkal fűszerezve, nagyon is a szubjektumra szabottan, néha persze önironikusan, romantikusan, alkattól függően. Amúgy békés, bensőséges, az adott külvilágnyokkal korántsem háborúzó világ ez, olyan kiegyensúlyozott életvitelű ifjúság, amelyben még nem ismerős az élet óvó burkát felsértő, a sorsot feje tetejére fordító katarzis. Lelkesítő első műveikben minden bizonnyal olyan, a köztudatban talán már jelen lévő életérzés hírnökei ők, ami majd egy egész nemzedékre jellemző nyomot fog hagyni.

Abban az egy dologban biztosak lehetünk, hogy a kötetben szereplő alkotók olvasott műveik alapján kivétel nélkül tehetségesek, és tehetségük mellé megtanultak írni is, otthonosan mozognak a lírai szövegvilágban, s ahogy leírják, bizonyosan műalkotás-ként hat, és amit leírnak, egy csöppet sem érdektelen, csöppet sem reménytelen.

Azt azonban ők is sejtetik, hogy nagyobb, messzetekintőbb, egyetemesebb távlatok, egymással szintézisbe hozott idegenközeli világképek egybevillódzása nélkül egy igazi líra csak nehezen, botladozva és vonakodva veheti birtokba a szorosan vett magánélet aprócska villanásait, a rájuk tapadó, finoman, elviselhető mértékűre lehűtött érzelmeket. Minél inkább a kifejezés megszokott határai közé szorítottan kinlódik a verstárgy, annál halványabb lesz a versjelentésből induló kisugárzása. Ugyan lehet kényszerűségből – inkább vizsgafeladatként – egy gyufásdoboz érzéséről is verset írni, csak nem nagyon érdemes, hiszen a hozzá tapadó gondolatkör csakis a legszűkösebb, a már-már érdektelen tartományokban mérhető. Egyetlen reményünk csupán az lehet, hogy az érzékeny érzéki vetületnek, a gátakon áttörő költői tehetségnek előbb-utóbb mindenképpen megteremtődik a kivezető útja: magának való, sajátos egyedi kifejezési formákat keres, s ezeket esetünkben éppen – s korántsem meglepetésként – a szépirodalom adta lehetőségekben találja meg. Leginkább versben, ahogyan kora ifjúságában dalolni képes az ember lelke.

Nagyon fiatalokról, ténylegesen pályán indulókról lévén szó, akik életkoruknak és nemzedékük adott-ságainak megfelelően többnyire egymáshoz igen hasonló formákban, nyelvezettel és fogalmakkal fejezik ki magukat, a legnehezebb ebben a korállapotban azt megállapítani, hogy melyikükből válik majd olyan alkotóművész, akinek a műve részévé válik a magyar irodalomnak. Az antológia megjelenése óta ritkán megjelenő írásaikat olvasva azt kellett tapasztalnom, hogy antológiaiabeli szerepükből a tágasabb világok felé kilépve máris elkapta őket valamiféle, csak az önmagával elégedetlen fiatalságra jellemző

kísérletező-útkereső kedv. Hogy eredményesen-e, azt a későbbi esztendők és a további művek fogják eldönteni. Nyilván lesz olyan közöttük, aki felnőtté válva abbahagyja a versírást, s „komolyabb” életpályát választ, de olyan is, aki makacsul, a kezdeti kudarokat leküzdve lesz igazi költő.

A recenzens viszont csak avval az anyaggal foglalkozhat, ami a szeme előtt van. A jövő ez esetben sem lehet a kezében. Éppen ezért fenntarthatja magának a tévedés jogát is. Hiszen akkorák a ma még beláthatatlan távlatok!

Kezdem mindjárt a prózaíróval, *Farkas Ervinnel*. Ő még nem lát semmit. Sem önmagát, sem azt a körülötte tobzódó kegyetlen világot, amiről írni akar. Azt érzi, hogy neki történetben kell kimondania valami lényegeset, nagyot, csak hogy ebben a történetben nincs még benne az alkotó élettapasztalata, ezért marad a mesterkétség ízét szájban hagyó, sematikus, klisészerűen kimódolt, üres mese. Szépet, jót, izgalmasat akar mondani, szélsőséges erők, lelkek katartikus ütközését szeretné ábrázolni, csak az események lélektani háttere nem nyílt ki még előtte. Még senki nem figyelmeztette arra, hogy ezt a se füle, se farka kisregény-kísérletet nem érdemes folytatnia. Sok sikerületlen írás áll még előtte, amíg igazi prózaíró lehet. De prózát nehezebb írni, mint verset. Azért is érnek később a prózaírók, mert anyagukkal szemben makacsabbnak kell lenniük.

A költők között erős számbeli fölényben vannak a lányok (a nők). Ez a számbeli fölény mintha az új irodalom törekény valóságát is tükrözné: a magyar irodalom történetében talán még sohasem verselt ennyi nőköltő olyan kiválóan, mint az elmúlt húsz évben. Nem véletlenül történik ez így, hiszen szemmel láthatóan az életbeli mikrovilágokba húzódás korát éljük, s ezek érzéki megragadásához jobban értenek az asszonyok.

Mindegyiknek van jó verse, emlékezetes világa azonban keveseknek. *Ágoston Csilla* dallamlejtése, formakészsége, elegáns ironiája figyelemre méltó. Ő a legköltőibb. Ő írta a kötet címadó versét is, ami ennek az antológiának a legjobb, legizgalmasabb, legemlékezetesebb, de kompozíciójában mégis kiteljesületlenül, megoldás nélkül maradt darabja. Pompás, eredeti ötlettel indul a vers: „hogy az utolsó vacsoránál ki volt a szakács / sose tudtam”, hogy aztán elfáradjon a végére. Később, esztendők múltán, több rutinnal, talán nagyszerű vers is kerekíthető belőle. Érdemes lenne akkor elővennie.

Akinek máris számon tartható, egyedi színű világa látszik, az *Mechiát Zina*. Az általa ábrázolt „zinaság” tenyeres-talpas univerzumának vérbő kitarulkozási képessége sokat sejtet. Őszinteséget, kendőzetlenséget első sorban. Prózaiverseinek sajátos, szé-

pen lejtő dallamvilága van, s amit megjelenít, az valóban kegyetlenül kíméletlen. Tragikus, parodisztikus, ugyanakkor derűsen feloldó a mögöttes szomorúságban. Egyszerre több húrton játszik, s ezek a hurok egyszerre nyersek, tapinthatók, ugyanakkor meghatóan érzékiek.

Boldog Betti Beatrix kottaversei minden bizonnyal figyelmet kelteket – elsősorban azoknak, akik tudnak kottát olvasni. Ilyet azonban már látott az avantgarde, vagy száz éve, amikor a műnemek eleve reménytelen szintéziséből ábrándozott.

Horváth Bernadett és *Horváth Veronika* egyelőre jól, de nem feltűnően verselnek.

A két fiú (férfi) közül *Bende Tamás* görcsös küzdölme a benne vívódó anyaggal kifejezetten tetszik. Alig van még figyelemre méltó megoldása, de az látszik a szinte pánikszerű türelmetlenséget tükrözve záruló, gyors megoldást kereső verseken, hogy mindez csupán idő és költői érési folyamat kérdése. Különös érzéke a személyessé váló tragikumhoz, az emberi lét ambivalens mivoltához meglehet, segíteni fogja őt további útján.

Sebestyén Ádám szinte külön kategória. És nem azért, mert ő a legfiatalabb, hanem mert egyedül benne dolgozik az emberi kultúra és létezés egyetemességének motorja, ő az, aki mindent „belülről” fedez fel, aki a kincskereső kíváncsisággal leginkább megáldott, akinek – Weöres Sándort hanyagul idézve – egy egész világ lehet a hamutartója, ha jól s főképp: egészséges ösztönnel gazdálkodik a tehetségével.

Hosszú még az út, aminek elején ezek a fiatalok járnak, és csábítóak a más irányba terelő szirénhangok, és még nem hallatszik egyértelműen a jövő zenéje. Am a két válogató, Sütő Csaba András és Szalai Zsolt – maguk is egy, műveikkel már bizonyított új nemzedék jelei – mégsem jártak tévúton, amikor ezt az antológiát összeállították. Szeretet van mögötte és gondoskodó odafigyelés. Még ha első látásra szűknek is tűnik a merítés – a győri kultúra vonzáskörét tekintve is számosan lehetnek a tehetségek – a természetszerűen tömeges rajzásból. Életkori sajátosságuk, hogy sokan akarnak művészek lenni – hogy aztán kevesen legyenek.

(*Hermaion–Hazánk*, 2009)
Kemsei István

Nem is éltél igazán

(Kőrösi Zoltán:

Szerelmes évek – Gyávaság)

Kőrösi Zoltán eddigi írói pályáján az első szélesebb körű nyilvánosságot hozó esemény *Budapest, nőváros* (Kalligram, 2004) című novelláskö-

tetének megjelenése volt, az igazi áttörést és közönségsikert azonban a 2006-os *Milyen egy női mell?* – *Hazánk szíve* című nagyregénye hozta meg számára. A szinte egyöntetűen pozitív kritikái visszhang talákozott az irodalomértő nagyközönség izlésével, és Kőrösi művészetének a fősodorba kerülésével új, eddig hiányzó, eredeti tónus honosodott meg a hazai prózapalettán. Ez a társtalán írói felfogás pedig a ráérősségben, a pihentető, öntörvényű lassúságban, a sajátos idő- és történelemszemléletben és a kivételesen érzékeltes korfestésben foglalható össze. Kőrösi regénye ezúttal is mentes a különböző prózatechnikai parádektól, csak mesél, konok kitartással, egyenletes dinamikával, kiegyensúlyozottan, félelmeiktől, szorongásoktól mentesen. Ahogyan ő mesél, mégsem azonosítható a hagyományos értelemben vett fabulálással. Vannak ugyan szereplői, ezek a szereplők élnek, cselekszenek, szeretnek, félnek, megalkusznak, meghalnak, tehát van történetük, mégsem annyira az ő életük a fontos Kőrösi számára, ő inkább a kort meséli el. A kor pedig ebben az esetben a teljes huszadik század.

A generációkon átívelő, tipikus magyar sorsokat egybegyűró regényépítkezés már ismerős lehet a *Milyen egy női mell?*-ből, ugyanakkor az elbeszélői nézőpontot az író itt egyértelműen a jelenben jelöli ki. Kőrösi saját bevallása szerint a hetvenes éveket szerette volna megírni, azt a szürkén gomolygó emlék- és benyomáshalmozott, amelyet gyerekként tapasztalt meg, ám végül kénytelen volt felfejteni a múlt fonalát egészen a századfordulóig, hiszen az a kor, amelyről beszélni akart, csak a századra jellemző komplexitásában értelmezhető, s végül a kötet horizontját nemcsak visszafelé, hanem előre is kiterjesztette, egészen a közelmúltig, ahol az elbeszélő elfoglalja időbeli pozícióját. Aki szerette előző regényét, egész biztosan nem fog csalódni, hiszen a *Szerelmes évek* a *Milyen egy női mell?* továbbírásának is tekinthető. Erre a tematikai hasonlóságokon és a már megismert elbeszélői hangon felül Kőrösi maga is utal a legkülönfélébb módokon. A *Milyen egy női mell?* tételmondatszerű frázisait finom, saját szövegközi utalásként itt is elhelyezi, és ebből arra következtetünk, hogy végső soron az elbeszélőni kívánt téma és a szerző világról alkotott képe mit sem változott. Nem véletlen tehát, hogy karaktereit a *Szerelmes évek*ben is sematizálja, az egymást követő generációk ugyanúgy szeretnek, ugyanúgy félnek, ugyanazokra a bölcsességekre jutnak, és bár a történelem minden korábbinál vadabb intenzitással és gyorsabb tempóban zajlik, az egyes emberek szintjén semmi sem változik, az idő ugyanúgy forog körbe, a szív természete mit sem változik. Amíg azonban a *Milyen egy női mell?*

fókuszpontjában a szerelem állt, addig a *Szerelmes évek* a boldogság és a boldogulás kérdése körül forog.

A kötet mottójává emelt *Nádas Péter*-idézet szerint: „Élni tanítani a felnővekvő generációt vagy túlélésre nevelni, ez két teljesen különböző felfogás”. Vagy, ahogy a *Milyen egy női mell?*-ben olvastuk: „Az időt nem túlélni, hanem megélni kell”. Kőrösi regényalakjai azonban úgy tűnik, nem rendelkeznek elég bátorsággal, hogy megéljék idejüket, és túlélésre töreksenek csupán. Vagyis a boldogság elé helyezik a boldogulást. Ahogy Kőrösi megfogalmazza, pusztá albérlői saját életüknek. A túlélés egyik eszköze pedig a kívül maradás. Már-már hihetetlen, mennyire figyelemre sem méltatják a történelmet. *Ki az az Ady Endre? Ki az a Babits Mihály? Ki az a Szálasi Ferenc?* – kérdezik vissza, amikor a külvilág betenné a lábát az ajtóreszen. A szereplők élete és a történelem párhuzamosan zajlik, egymástól teljesen függetlenül, és csak nagy ritkán találkoznak e párhuzamosok: '61. augusztus 20-án, amikor Gagarin beszéde közben születik meg Márkus Gizella fia, és '89. október 23-án, a Köztársaság kikiáltásakor, amikor világra jön az a gyermek, akinek a személye megadja az elbeszélés időbeli viszonyításai pontját. Az egymás mellett zajló két dimenzió: a magánéleti és a történelmi, jól elkülöníthetőségük ellenére egységgé fonódik Kőrösi rafinált szervezteszervezése eredményeképpen. Am ennek a szervezteszervezésnek további összetevői teszik különösen izgalmas olvasmánná a regényt. Az egymásba csúszó különböző nyelvi regiszterek jó arányérzékkel történő változtatása például a tárgyilagos hangvétel ellenére hordoz némi véleményességet. Ahogy Kőrösi beépíti a narrációba a különböző korok politikájának nyelvezetét, a propaganda stílárís jellegzetességeit és logikáját, a hatvanas-hetvenes évek gyomorforgatóan hamis, álderűs hangvételű, népnevelő szólamait, a technika nyelvének szakszerűségét, a körülményesen objektív történészi értekező nyelvet, éppen a megidézett nyelvi panelek pontos és szakszerű alkalmazásával, a látszólagos azonosulással működteti a kötet egyik legnagyobb erényeként felmutatható, körmönfont, de nem tolakodó iróniát.

„Nem a haláltól kell félni, hanem attól, hogy még nem is éltél igazán” – olvassuk egy helyütt, ami a regény vége felé így egészül ki: „... az emberek egyik legszomorúbb sajátja, hogy soha nem ismerik fel azt, ha boldogok. Folyton csak várakoznak, és ebben a várakozásban nem veszik észre, ami éppen történik velük.” E két tétel vonatkozásában elmondható, hogy a történet valamennyi szereplője úgy múlik el a világból, hogy nem volt igazán boldog. Még Márkus Gizella is – egy férjével megtekintett operett negédes mesé-

jétől megittasulva – összekeveri a boldogságot a boldogulással, amikor férjének, és ezzel egyszersmind önmagának igyekszik bizonygatni, hogy milyen boldogok is ők. Ez a jelenet egyébként is talán a legelataltabb részlete az egész regénynek. Gizella férje, Katona Sándor ellenszenvesen parancsolgató módon vezényel le egy disznóölést, idegesítően akkurátus munkájának leírásába beleszövődik a nem sokkal korábban megtekintett *Csárdáskirálynő* szirupos világa, illetve felesége esdeklő bizonygatása vélt boldogságukkal kapcsolatban, és a gyönyörűen ellenpontozott helyzet még kellemetlenebbé válik az operett ripacsul édeskés dalszövegeinek és a disznóvágás közben elhangzó banálisnak ostoba párbeszédnek földhözragadtságának ellentétével.

Szót kell ejtenünk továbbá arról a szokatlan megoldásról, hogy a szövegtest mellett, a lapszéli margón az író néhány szavastól néhány mondatos hosszúságig terjedő jegyzetekkel látja el a regényt. Furcsa módon működnek ezek a széljegyzetek, mivel néha – legáltalában látszólag – nincs semmilyen különösebb jelentőségük, néha viszont hangsúlyozzák a szöveg egyik-másik gondolatát, néha ironizálják a főszöveget, néha csupán lexikális adatok ismerettségével részletezik a korfestést. Talán az elidegenítés volt ezzel Kőrösi célja, talán nincs is különösebb jelentősége az egésznek, de akárhogy is, olvasás közben gyakran érezzük úgy, hogy ezek a jegyzetek valamilyen módon a regény vázát adják. Lecsupaszítható lenne az egész regény ezekre a keresetlen megjegyzésekre, vagy ha úgy tetszik, felfoghatók ezek a semmiségek a regény itt-ott elszórt magjainak, amelyek talán az író asszociációs kiindulópontjai voltak. Ha így fogjuk fel, érezhetjük úgy, hogy Kőrösi bevonja az olvasót a regény írásába.

Jóllehet új regényében nagyobb szerepet kapnak a férfiak (különösen Gizella férje, Katona Sándor), mint a *Milyen egy női mell?* esetében, általánosságban mégis elmondható, hogy ez a regény is elsősorban a nők szemszögéből működik, nők állnak a középpontban, női szemmel látunk, a nők nézőpontját tesszük magunkávé olvasás közben. Az elbeszélés sokszor mozog az álom és ébrenlét határán, hártavékony átmenetet sejtetve a kettő között. A regény egyes fejezetei lekerékítetttségüknek köszönhetően akár önálló novellákként is megállnák a helyüket, az arányok, a szerkesztettség a fejezeten belül és a mű egészét tekintve is működnek. Ahogy korábban már tettünk rá utalást, Kőrösi tulajdonképpen korokat mesél el. A legapróbb részletekbe menő történelmi, szociológiai összefüggésekkel és adatokkal, ikonikus vagy akár kevésbé jellegzetes tárgyak leírásával, érzékszervi tapasztalásokkal (jellegzetes színek, illatok felelevenítésével: l. a Wartburg drapp színe és összeté-

veszthetetlen Wartburg-szaga) teszi a század különböző évtizedeit átélhetővé, elképzelhetővé, felidézhetővé. Atmoszférateremtő képessége a részletességben és abban a képességében áll, hogy megtalálja azokat a részeket, amelyek az egészet megidéznek. A szereplők belső életéről keveset tudunk meg, ha beléjük is látunk, inkább gondolataikban merülhetünk el rövidebb időre, mint érzelmeikben. Egymásról alkotott véleményük, egymással való viszonyuk nem válik kimondottá, elbeszélte, a felszín alatt visszafogottan izzó szenvedély, a vágy is csak néhol parázslík ki a sorok közül. A kötet szereplői életüket az idővel való, vesztésre ítélt küzdelemben, a halandóság és a fájdalom relációjában élik, de tragédiáik sohasem teátrálisak, mint ahogy ritka örömeik sem. Nem egy család és a család egyes tagjainak történetét akarja elmesélni Kőrösi, hanem – ahogy ő fogalmaz – egy Magyarország nevű család történetét írja. Fontosak az ilyen családtörténetek, mert a múlttal való szembenézésnek, a kelet-európai múlt feldolgozásának nincs jobb módja, mint az ilyen lelkiismeretesen kidolgozott regények révén feleleveníteni, mi több, újraélni a történelmet. Kőrösi ráadásul van annyira szerény, hogy nem akarja lenyomni a torkunkon a saját véleményét a múltbéli és jelenkori politika vonatkozásában, megelégszik azzal, hogy tehetsége szerint felmutatja, amit megfontolásra ajánl az olvasó számára.

(Kalligram Kiadó, 2009)
Falvai Máttyás

Ikrek a sorban, ikrek a tükörben

(Mohai V. Lajos: Centrum és periféria, Egy szín tónusai)

Akinek nyolc kötetnyi mondandója van az irodalomról, és a mai ínséges időkben ehhez rendszeresen (s reméljük, könnyen) kiadói együttműködést, támogatást is talál, az tiszteletre méltó, azt bizony – hűen a hivatásához, az elkötelezettségéhez, a tehetségéhez – komolyan kell venni. Mohai V. Lajos esszéihez, elemzéseihez, kritikáihoz kezdettől így viszonyul a pályatárs, a szépíró és a szakmán kívüli érdeklődő egyaránt, s mindez így természetes, hiszen szerzőnk látás- és láttatásmódja egyaránt ember- és műközi, illetve olvasmányos és professzionális, tehát rendelkezik mindazon erényekkel, amelyek ma e „hátrányos helyzetű” mesterség képviselőinek élvonalához csatlakoztathatják.

Jó évtizeddel ezelőtt kiadott korai gyűjteményeiben (*Papírbóják, Kritikai labirint*, 1996) még szép számmal találunk olyan ajánlásokat egy-egy írása mellett (pl. Mészöly Miklóshoz,

Radnóti Sándorhoz, Kis Pintér Imréhez, Balassa Péterhez, Varga Lajos Mártonhoz), melyek szinte a tanítványi tisztelet gesztusainak tekinthetők, újabb kötetekben azonban efféle utalások már nem szerepelnek, s bár pl. Mészöly, Radnóti és Balassa neve a mostani írások elemző-kitekintő hivatkozásaiban is gyakran feltűnik, joggal beszélhetünk e korábbi jelzések elmaradása kapcsán a megszolgált alkotói öntudat erősödéséről. Nem véletlen, hogy az előző esszé-köteteket (*Édes csábítások* – 2000, *Tamnesék Danilo Kis-től* – 2002) szemlélő Kelemen Lajos feltétel nélkül méltatja a Szerb Antal-i iskolázottságú műértőt, s hogy Mohainak elfogult-elfogulatlan híve, értő figyelmének értő viszonyója lett az esszéista-recenzens Tandori Dezső is. A *Kritikai labirint* anno kétszeres hangsúlyt adott az értekezői ars poeticának (bevezető hitvallás, plusz a hátlapon található tételek), a mostani két gyűjtemény azonban már csak funkcionálisan érvényesíti a szakmai önelvárásokat, igaz, a főként babitsi, kosztolányis és Lengyel Balázs-i szemléleti-metodikai párhuzamok nevesítésével beazonosíthatóvá teszi esszéírói értékpreferenciáit, ha indirekt módon is. Kulcsfogalmak közt a tárgyilagosság és subjektivitás kényes egyensúlyára való törekvés kerül az első helyre (Szini Gyulát és Déry Tibort el is marasztalja alkalmi elfoglaltságukért), s kiáll amellett, hogy az értekezőt ne befolyásolja kanonizált-sematizált ideológiai vagy esztétikai elvárásrendszer (elrettentő példája Pándi Pál).

Számomra az ars poeticából a legelgondolkodtatóbb az a szakmailag nagyon is indokolt, szintén többször említett tétel, mely szerint az árnyalt megközelítésnek, értelmezésnek alapvető kritériuma a művek újraolvasása, az összefüggések finomító-pontosító újratérképezése. Ugyanakkor e kutatói koncepció gyakorlati megvalósulása, aktuális lenyomatai zavarba is ejtenek, aminek az a legfőbb oka, hogy Mohainál a szerző-, téma- és műválasztásban nemcsak hogy rendre visszatérnek korábbi írásainak motívumai, hanem az újraközlések is (itteni arányuk közel 40 százaléknyi) rendszeresnek mondhatók – igaz, jó részük úgy, hogy eredeti formájában egy-egy terjedelmesebb, kiegészített kompozícióba szervesül, némelykor pedig kisebb mértékű szöveg- és kontextusváltoztatással épülnek be az árnyaltabb újragondolás, kapcsolatfeltárás logikai rendszerébe. (A folyóiratközlésekről pontos jegyzéket kapunk mindkét kötet végén, de a korábbi kötetekben történt közlésekre a hivatkozás – két kivétellel – hiányzik.) A szerzőnk életművét kevésbé ismerő, de mindkét mostani kötetet kezébe vevő olvasó számára esetleg kérdéses lehet az is, hogy az egyes tomosok át gondolt,

logikus felépítése ellenére vajon mi indokolta egymástól szétválasztani az azonos szerzői-tematikai kötődésű tanulmányokat.

Az 1996-os kötetek összeállításakor egy rövidebb Kosztolányi-méltatás mellett szerzőnk arról tett említést, hogy terjedelmi okok miatt a róla szóló komolyabb tanulmányait akkor nem közölte, az új könyvekben azonban végképp bizonyítékát adja annak is, hogy leginkább a Kosztolányi-életmű foglalkoztatja, s azon belül is elsősorban a regények. Összesen nyolc újabb tanulmány közreadása nyomán (terjedelem és érdem alapján egyaránt) most már sejthetjük azt is, hogy a kutató egy kismonográfia összeállításához is elegendő, komoly anyaggal rendelkezik. Itteni írásai főként a regényíró, illetve két főhőse, Vajkay Ákos és Novák Antal személyiségrajzára összpontosítanak, mindegyik esetben gazdag összefüggésrendszerrel szemléltetve a századelő társadalomtörténeti vonatkozásaival, pályaképi összefüggésekkel, a regények mellékalakjainak kontrollfunkciós megidézésével egyetemben. A posztmonarchiás-periferikus értelmiségi eszmény- és illúzióvesztés érzékletes rajzát pontos és figyelmes viselkedés-lélektani megfigyelések árnyalják, szerző és szereplő motívációs vizsgálatát avatottan, magyar és világirodalmi összehasonlító kitekintésekkel végzi Mohai. Gazdag mondanóján érződik erős személyes motíváltsága, kutatásainak alaposága is. Biztos vagyok benne, hogy munkája még folytatódik, s ha már a pályaképi kapcsolatrendszerbe tanulságos eredményekkel a verseket és novellákat, illetve a társadalomtörténeti hivatkozásokba az *Édes Anna* elemzését is bevonta, a folytatásban bizonyára nem marad majd el *A véres költő* kor-párhuzamainak, a senecai értelmiségi-magánynak rokonító kísérlete sem (egy aktuális címadási áthallás miatt az olvasó szinte számíthat ezek mellett egy Sárszeg-Ilosva összevetésre – I. Móricz kisvárosregényét –, valamint az önbecsapás-motívum kiemelése kapcsán az ibseni-csehovi típusfigurák rokoníthatóságának felvételére is, amint azt szerzőnk megteszi például az Hrabal- és Mándy-hősök kapcsán).

A kutatói koncepció a periféria-téma életműbeli kohéziós szerepét nem csupán Kosztolányira vonatkoztatva értékeli elsődleges jellegadó tényezőnek. Hasonló hangsúlyok alapján szemléli folyamatában-egészeiben Bohumil Hrabal, Krúdy Gyula és Mándy Iván regényepicáját, s erre összpontosít Grendel Lajos, Farkas Árpád, Tar Sándor műveinek értelmezése során is.

Terjedelmi szempontból – egy esszén belül – Kosztolányi után Hrabal kapja a legtöbb figyelmet. Bár Mohai éppen vele kapcsolatban jegyzi meg, hogy az elfogulatlan, érvényes és

érdemi reprezentációhoz nagyobb idő-távlati horizont szükséges az elemző számára (ő maga egyébként már másfél évtizede foglalkozik választottja életművével), lényeglátása és alaposága most sem hagyja cserben. Űde színteljes írásának, hogy a hrabali beszélgetéstechnika stílárius jellemzőit vizsgálva megvillantja saját humorát, szójátékos ráutalásokkal saját alkotó-imitatív nyelvi készségeit is. Közben igyekszik tiszteletteljes demitizálással megfejteni a Hrabal-legendát, elfogulatlanul bár, de némileg maga is mítoszt teremt a zsebcselek rafinált-egyszerű kivitelezőjének. Hatásos módszere a dialektikus párhuzamokban való szemléltetés. Kiválóan integrálja és reálisan véleményezi a Zgustova- és Pytlík-féle kutatói, illetve a Menzel és Esterházy műveikhez kötődő művészi reflexiók, közelítések tükörjelzéseit.

Az „ikerkötetekben” itt is, ott is találunk tanulmányokat a századközep magyar novella- és regényirodalmának három jeleséről. Mándy, Mészöly és Ottlik prózája szintén kezdettől fogva kutatási területe Mohainak. A róluk írott tanulmányokban erős irányvonalat képvisel a biografikus-pályaképi ismeretterjesztő törekvés. Mészölyről szólva szerzőnk az életmű alapos feldolgozásának még mindig meglévő hiányát hangsúlyozza, s többször utal (bár konkrét hivatkozások nélkül) az eddigi elemzések félreértéseire, hiányosságaira is. Itt maga igyekszik a mulasztásokat jóvátenni azzal, hogy teljes és részletes pályáiv megrajzolására vállalkozik, melyben kiemelten foglalkozik a mészölyi narrációs trendekkel, a korrajzkészítés aktuális poétikai módszertanával, részletesebb elemzést ad a *Saulusról*, és kuriózumként ajánlja figyelmünkbe Mészöly „Jókai-szótárát”.

A másodvonalbeli érdekességekre is kiterjedő figyelem egyik jele szerzőnkől, hogy a szinte rutinszerűnek mondható *Iskola...–Buda* összevetés, illetve az Ottlik–Örley dilemma taglalása közben – talán ellensúlyozandó a tárgyalásmód részleges anekdotikusságát – egy már-már feledésbe merült lehetséges inspirációs forrásra, Balla Borisz *Nicky növendék* című, 1931-es regényére is hivatkozik kitekintésében. Az adatszerű informativitás egyébként ehelyt ismét érénye a kutatásösszegzésnek: Mohai fél évszázad negyedszáz irodalmi nyomozásának eredményeit vázolja fel egyváltéban.

A Mándy-esszéekben a vegetáló-összeomló rendszerek kisemberének sorsábrázolása kapcsán gyakran tár fel párhuzamokat a kortárs közép-európai irodalomból, s a pályaképből kitekintve is számba veszi a hőstípus előképeit és rokonait. Jó érzékkel, nyelvi pontossággal ragadja meg Mándy alkati jellemzőit, emeli ki atmoszférateremtő eszközeit: „A Mándy-próza folytonos sűrűsöd-

dés, oldódás nélkül. Minél fojtottabb és hűvösebb, annál lélekközeli, annál erőteljesebb. Próbára tesz szurkáló tómondataival és hasonlataival. Sohase kommercializáló hűség tartja össze” (*Egy szín tónusai*, 88.).

A két esszékötet mintegy ötven tanulmánya a már említettek kivül is túlnyomó részt olyan alkotókkal foglalkozik, akikre Mohai figyelme indulásától fogva újra és újra ráirányul (pl. Oravecz Imre, Tandori Dezső, Polcz Alaine, Ota Pavel, Mirko Kovač). Egymást követő esszégyűjteményei a folyamatosságot kiegészítésekkel, illetve a kontextusárnyaló egymás mellé helyezésével főként az együtt- és egybenlátatás révén válnak jól használható, forrás értékű munkává. Elemzéseit, íróportréit a legkisebb lépték esetén is minimum pályaszakaszbeli áttekintésre alapozva készíti, s az összevetések és kitekintések, a többszörös tükörben való szemlélés mindig szerves részét teszik ki vizsgálódásainak. Az egybenlátatás szándékához illeszkedik nála a kultúrtörténeti, társadalomtörténeti, filológiai és pszichológiai vonatkozások tendenciózus figyelembevétel. A figyelmes olvasó maga is partnerré válik az egyaránt pártázó és közelnézeti szemlélésben, az áttekintés és kiemelő megközelítésben. Mohai egyaránt átlát nagy irodalmi trendeket és speciális alkotói effektusokat, alkatánál fogva képes szerzőre és műre ráhangolódni, s bár ezt többnyire empatikusan teszi, mégis megtartja tudós objektivitását, függetlenségét. Olykor azért bíráló kritikusi vénája is megmutatkozik (l. a Szini Gyula-, Márai-, Farkas Árpád-művek, illetve a Konrád György-esszé belterjessé válásáról írottakat vagy a Berkesi-és Forsyth-regények populáris felületességének elmarasztalását; Déry-kritikáját azonban túlzónak, a Hobo-féle elfogult bírálatra való hivatkozását elhamarkodottnak tartom). Örömmel vehetjük viszont észre, hogy szerzőnk képes tudományosan is respektálhatóvá tenni a „lenézett műfajokat”, a detektív- és kémregények értéketemtő klasszikusait (ismeretükről manapság már az érettségien is illik toleranciával és szakszerű objektivitással számot adni), s hogy nyitott a fiatalabb kortárs irodalom ígéretes képviselőinek (Bánki Éva, Jász Attila) felfedezésére, tehetségük örömteli nyugtázására. Talán nem véletlen, hogy éppen ezek a dolgozatok a két gyűjtemény zárótételei, s ennek kapcsán esetleg a makrostruktúrában is alkalmazott tudatos kontrasztivitásról beszélhetünk, hiszen a fősodorban szemlélt művek és életművek jelentős részben válsághelyzetek, válságkorszakok irodalmi lenyomatai.

(PRAE.HU Kiadó, 2008, 2009)
Juhász Attila

A másik műfaj varázsa

(Jász Attila: *fürdőkádból a tenger, avagy különbségben a hasonlóság*)

1.

„Vannak emberek, akik a fürdőkádban is a tengerre emlékeznek.” – ezt írta mottóul, „húsz év kísérleteiből válogatott” esszékötete elejére Jász Attila; a szép Márai-idézet, miképpen minden idézetté való mondat, amellyel eljátszik egy másik szerző, többféleképpen is megfejthető. Ennek a könyvnek a mottójáról nekem – elolvasása után – két dolog jutott az eszembe: először az – lévén, irodalmi szövegekről szóló irodalmi szövegek találhatók többségben a könyvben –, hogy az irodalomban minden az irodalomra vonatkozik, másodsor pedig az, hogy élet és irodalom megbonthatatlan kölcsönhatásban áll egymással, vagyis, hogy az életben is minden az irodalomra, és megfordítva, az irodalomban is minden az életre vonatkozik. A fürdőkád és a tenger metaforája a szerzői szándék szerint voltaképpen két könyvet kapcsol egymásba a műben (*I. Könyv: A fürdőkád, II. Könyv: A tenger*), mindkét könyv négy részből áll, és a részek is négy alfejezetet tartalmaznak. Erős felépítésű, precízen megkomponált esszékötet, hiába tartalmaz – látszólag és valóságosan is – elegyes írásokat, hogy ezt a régies műszót használjam. A mű hálójába fogott szövegeken, akár „hagyományosnak” látszó kritikáról, akár a prózavers közélébe lendülő, saját „belső utazásainak”, morfondírozásainak irodalmi kifejezőmódot kereső írásról legyen szó, ott a műves költői kéz nyoma: mi több, azt is érzem, hogy a másik műfaj, a nem lírai műfaj varázsa is.

2.

Ez annál is figyelemreméltóbb, mert Jász – megannyi pályatárshoz hasonlóan, ki kritikáirásra, vagy az irodalmi esszé művelésére is adta a fejt – műhelykritikát ír, vagy gyakran azt is ír. Nagy tere és hagyománya van ennek a mi irodalmunkban. Kazinczy volt a legelső egyike, és ragyogó szürete van napjainkig ennek az esszétípusnak: csak Arany Jánost vegyük, a Nyugat nagy örökségéből mondjuk a más költők, írók műveire, műfogásaira páratlan érzékkel rátapintó Kosztolányi Dezsőt, vagy az elmúlt fél évszázad két kimagasló műhelykritikusát, a kimagasló műveltségű Vas Istvánt és Somlyó Györgyöt például. (Somlyó öregkori költészetének egyszerűsödéséről éppenséggel finom megfigyeléseket tartalmazó cikkben kalapot is emel Jász.)

A műhelykritikus eltéveszthetetlen névjegyére utal a könyv alcíme: *különbségben a hasonlóság*.

Nézzük meg, mit jelenthet ez – túl

a metafora közkeletű lefordításán. Azért a különbségben a hasonlóság, mert azt látjuk a gyűjteményben, hogy a költő hőseivel *mi történik* meg alkotás közben, hogyan alakul, formálódik az *anyag*, az irodalom, mely az *ő anyaga* is egyben. Hogy az esszéíró (pedánsan) bemutatja Villányi László költői módszerét, megrajzolja álmotechnikájának működését, földeríti költői kibontakozásának csomópontjait, nyomon követi és megidézi Tóth Krisztina lírájának nőies motívumait, ez természetes szakmai igényesség kitűzött céljához. Csakhogy ezzel ő nem elégszik meg: Jász arra is kíváncsi, hogy mi hogyan formálódik, érik össze egésszé és véglegessé. Tanulságos lehet ebből a nézőpontból végigolvasni a Weöres- és Mészöly-szövegeket. Tehát amikor kritikát ír, vagy mondjunk inkább „bemutató esztétikai rajzot”, pályarajz-töredéket, vagy meditációkat, „magánbeszédet”, akkor is a költő szemével figyel, az alkotó tekintetével pásztázza végig a tárgyát, mintegy kiköveteli saját magától, hogy a művekkel párbeszédet hozzon létre. Ennek a közéletismódnak a telt példája a Thomas Bernhardal folytatott „monológkíséret”, a Szíjj Ferenc hosszúverseiről készített „emlékezőgyakorlat”, vagy a Cioranhoz fűzött nagyon világos magyarázatosor.

Jász – csakis helyeselhető módon – saját költői, szemléleti beállítottságának megfelelően „válogat”, ezért nem érzem túlzásnak, ha azt mondom: java esszéiben mintegy kiterjeszti költői működésterületét. Könyvterjedelművé terjeszkedő kritikái írsaiban mégis az egyik leg többször előforduló és a leghangsúlyosabban megszólaló, mintegy *az esszéírót önmagát is megszólító fogalom*, az olvasó.

Ezt rendkívül rokonszenves mentalitásnak tartom.

Még egyszer leírom: az olvasó. Leggyakrabban különféle jelzői bővítéssel: az Olvasó. Kedves Olvasó. Kritikus Olvasó. Átlag Olvasó. Helyenként szövegbeli K.-val találkozunk, ez a kontextusból kikövetkeztethetően egyik vagy másik, *kritikus* vagy *kedves*.

Vajon miről van szó? Csupán arról volna, hogy az irodalom és az irodalom művelője az Olvasóra *éhes*? Ezt sem gondolnám szégyellnivalónak, ha bátran kimondja, vagy legalábbis körüljárja és sugallja az író. De inkább más szenvedély munkálhat benne: a művész is, aki másokat megfigyel, értelmez és értékkel, aki mások szakmai fogásai után nyomoz, mindenekelőtt befogadó, vagyis olvasó – mondja Jász, és ezzel emlékeztet is az író és az olvasó ugyancsak „régies” kapcsolatára, mely az irodalmat *közhelyszerűen* figyelemzeteti. Az irodalom *természetes* kritikája az olvasás, amely bensőséges viszonyt alakít ki mű és olvasó között: ezt nyomtatékosítja bennünk Jász Attila, amiért nem lehetünk eléggé hálásak neki.

3.

A másik legtöbbet előforduló fogalom, amelyet az esszéíró Jász Attila használ, vagyis, amely mélyen foglalkoztatja: a *napló*. A napló, mint a *lejegyzés és az alakulástörténet* dokumentuma. A megfigyelés azonnali, biztonságos rögzítése, hogy ne szálljon el egyetlen megörökítésre méltó tárgya sem a valóságnak és az életnek.

Hogy Jász költészete és esszéírása mennyire szoros összefüggésben van, azt szembeötlően bizonyítja a napló és naplóírás iránti szenvedélyes vonzalma, mely a versekben költészeti, az esszéikben gondolati terepet kínál számára.

Eddigi munkásságának egyik kilátópontja, az 1998-ban napvilágot látott *Miért Szicília* egy elveszett naplórekonstrukciójára ráépülő verseskötet, a debütáló költő pedig 1992-ben a *Daidaloszi napló* című művével lépett be az irodalomba. A *Miért Szicília* közvetlen műfaji és gondolati, valamint szövegszerű előzménye a győri Műhely 1998. évi nyári számában publikált *Miért Szicília? Széjlegyzetek a hasonlóság mítoszához* című esszé, mely itt ebben a kötetben is megtalálható.

És látom: a szövegből visszakövetkeztethető az alkotói munka, amelyből kiderül, hogyan válik az esszépróza anyaga költészetté nála: saját, korábban kimunkált kompozíciós fogásának, a naplónak – mint a külső-belső valóság megjelenítésére alkalmas formateremtő elvnek – költői újragondolásával és felülírásával. Pontosabban, teltebben és hangsúlyosabban más műfajnál. Mert, hogy szinte találomra egy másik – nem a saját költészetéhez kapcsolódó – példát vegyek a könyvből: vajon mit vesz észre a Mészöly Miklós interjúkötetről írva? A napló alaksejtelmét: „Újra és újra olvasgatom a könyvet, ezáltal máshová kerülnek a súlypontok, másként esnek a fények, és most úgy látom, mintha Mészöly számára ez a beszélgetés olyan lehetőség volna, amely (talán) egy naplót is helyettesíthet.” (34. lap)

Még tovább megyek: Jász irodalomlátására, és ezzel szoros összefüggésben saját költői, versprózai műfajának a kialakítására-kiformálására, az e műfajában centrális helyzetű *Miért Szicília* esszévers-képzésére a naplóforma szinte elementáris erővel hatott.

Ezt sem nehéz kihámozni a dolgozatokból, nevezetesen az *Odüsszeusz a fürdőkádban* részbe gyűjtött vallo-másokból. A keresett, megtalált, töredékekben megelt naplószerűségnek lehetett integratív ereje a most szemügyre vett kötet tartalmának, már-már költőién megkomponált struktúrájának kialakításakor: nem nehéz észrevenni, hogy Jász mintegy óriásesszévé fűzi össze két alkotói évtizedének belső töprengéseit, illetve e belső töprengések következményeként más alkotásokra és alkotókra is kivetített dilemmáit. De visszatérve a korábban mondottakhoz: a mai irodalomolvasó dilemmáit is. Egyszerre íróként és olvasóként olvasni – erre összpontosít (hol rejtettebben, hol kiélelítő) a szerző. Az első nézőpontból műhelykritika, a második közelítésből érzékeny, tapintatos irodalomértés születik Jász közönsége számára, azzal, hogy Jász sejteti, az irodalomolvasó – a modern irodalmi és kulturális kódok föltörésekor – korán sincs könnyű helyzetben.

A naplóforma, vagy a naplóforma keresése, imitálása, mint alkotói mozdulat kutatása, föltárása megmutatkozik olyan külső jegyekben, mint a szövegtagolás és a dolgozatok rövidebb-hosszabb egységekre bontása, a tördelés, számozás kitüntetett szerepe. Ez rendben is van a dolgozatok többségénél. Egy esetben azonban túlbonyolítást érzek, legalábbis egy előző szövegváltozat tiszta, érthető (és követhető) publikálásához képest. Kimódoltnak gondolom a *Neuronok tavasza. Avagy a Hely rajza madártávlatból* című prózaesszé részleteinek számozását azután, hogy 1998-ban *A lebegés története (Tata madártávlatból)* címmel, önálló műként megjelent. A mostani közlésben Jász a címváltoztatáshoz új mottót keresett, az utolsó mondat nagyobbik részét elhagyta, a részeket pedig különös jelzésekkel kapcsolta egymáshoz – de ezzel igazából nem tett a szöveg mondanivalójához hozzá, a rejtvénytörtségnek tehát kevés értelme látszik, inkább posztmodern gegnek hat.

4.

Végezetül két momentumra térnék ki, mindkettő összefüggésben van a naplóval: szerintem a szerzői akarat belső mozgatórugója az, hogy a naplóban, vagy naplószerűen lejegyzett gon-

dolat- és érzésfoszlányokban érlelődik a mű: erre jó példa a *sajátnapló*, az önmaga-megértés keretétül kitalált formaelem. (A fokozás fokozatai. *Avagy képeslapok a Sajátnaplóból.*) Vagyis Jásznál a *naplónak* – megint régies fogalmakkal szólva – esztétikai és világmépi funkciója van: alkotásmódja és észjárása mintha folyamatosan a naplóvezető felfedezője volna, és ezt a végtelen naplót (amelyet másoknál is kutat) művészetével, vagyis az irodalmi látásmód működtetésével folyamatosan írja, vagy az írását előkészíti.

Másodsor az sem elhanyagolható vonása Jász esszéírásának – és ez az esszé egy másik típusának, nagy csoportjának a jellemző jegye –, hogy az esszében, ahogy azt korábban már érintettem, nemcsak mások műhelyeinek a fogásait veszi számba, hanem a maga élményvilágának alakulását is körberajzolja, azt, amelyből saját műfajváltozatai is következnek. Megint csak a Szicília-élményt hoznám föl: az élményemlékek és emlékélmények egyidejűleg bonyolult és ráismerő szövevényét, mely kérdéseket állít föl az esszéírónak, és költői válaszok után kiált. (Tudvalevő, hogy ezek a válaszok azóta megszülettek.) Vagyis Jász jellegzetes téma- és szövegváltozatainak elő- és utómunkálatait is bemutatja ez a kötet: a címadó *Fürdőkádból a tenger* a mindig visszatérő tenger képzetkörét, mely a kezdő lírikust is élénken foglalkoztatta már, és a *Szicília és szicília*, mely szinte mindent magába gyűjt a lírikus későbbi gondolat- és képvilágából.

Vagyis, ahogy mondtam, Jász a saját alkotói műhelyét kétszeresen is föltárja és megmutatja az olvasójának. Úgy gondolja, hogy ez lírája ismeretében érdeklődésre tarthat számot. És ebben nem téved: mindaz, ami versben, versprózában hosszú évek óta foglalkoztatja, hosszú évek óta van tartalmilag közvetlenebb formában az esszéírásában, akkor is, ha mások műveiről gondolkodik, és akkor is – ahogy például a *Miért, avagy miért nem* című alfejezetében a könyvnek –, ha saját döntéseinek költői, alkotói következményét írja le.

Amelynek művészi hozzáadkát persze, mi olvasók, csak később, az új művekből ismerhetjük majd meg.

(Tiszatáj Könyvek, 2009)
Mohai V. Lajos

Számunk szerzői

Beck Tamás 1976-ban született Zalaegerszegen. Költő. *A csend ritmusa* című antológiában jelentkezett először verseivel.

Bíró József 1951-ben született Budapesten. Költő, író, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: *Mukkeum si* (versek, 2009).

Brokés Ágnes 1940-ben született Kaposváron. Festőművész, költő. Legutóbb megjelent kötete: *Szerenád* (versek, 2009).

Czigány György 1931-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötetei: *Zárfogadás* (2009); *Lámpaláz. Három filmetűd* (2009).

Deák László (1946–2009) Budapesten született. Költő, író, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: *A felejtés anyaga* (versek, 2009).

Falvai Mátyás 1984-ben született Győrben. Író. Önálló kötete: *Allegro barbaro* (novellák, 2006).

Gömöri György 1934-ben született Budapesten. Költő, műfordító, irodalomtörténész. 1956-ban Ausztriába, majd Angliába menekült. Londonban él. A Cambridge-i egyetem nyugalmazott professzora. Legutóbb megjelent kötetei: *A száműzetés kertje – Újabb versek* (2009); *Kultúránk követei a régi Európában* (2010).

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Legutóbb megjelent kötete: *Takács Zsuzsa* (monográfia, 2010).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: *Eszkimószín* (versek, 2009).

Karácsonyi Zsolt: 1977-ben született Aradon. Költő, műfordító, a kolozsvári Helikon főszerkesztő-helyettese. Legutóbb megjelent kötete: *A nagy Kilometrik* (versek, 2006).

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: *Olvasó* (esszék, kritikák, 2008).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *Róka a fűzfán* (esszék, 2007).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: *Dombos út* (versek, 2009).

Kovács Jolánka 1958-ban született Nagybecskerek (Vajdaság, Közép-Bánát). A muzslai Szervó Mihály Általános Iskola könyvtárosa, a muzslai Sziveri János Művészeti Színpad elnöke, a Sikoly c. irodalmi-művészeti folyóirat munkatársa.

Krajcsovics Éva 1947-ben született Budapesten. Festőművész.

Lárai Eszter 1963-ban született Budapesten. Köl-

tő, tanár. A szegedi JATE matematika szakán szerzett diplomát. Legutóbb megjelent kötete: *tollbafojtás* (versek, 2004).

Lauer Gábor 1985-ben született Mosonmagyaróváron. 2003-ban érettségizett a Kossuth Lajos Gimnáziumban.

Lázár Bence András 1989-ben született Szegeden. Költő. Szülővárosában él. A Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karának hallgatója.

Mohai V. Lajos 1956-ban született Nagykanizsán. Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötetei: *Centrum és periféria; Egy szín tónusai* (2009).

Németh István Péter 1960-ban született Tapolcán. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Arborétumi betlehemes. Új versek és új műfordítások* (2009).

Stiller Kriszta 1973-ban született Budapesten. Költő. Gyömrőn él.

Sulyok Vince 1932, Ménfő – 2009, Oslo) könyvtáros, költő, író, műfordító. 1957 óta Norvégiában élt. Legutóbb megjelent kötete: *Vérezni kezd a tenger* (versek, 2009).

Šurjanovič, Milena a vajdasági Szenttamáson született. A belgrádi egyetem természettudományi karán diplomázott, majd magiszteri fokozatot szerzett az Újvidéki Egyetemen. Munkásságáért számos hazai és nemzetközi elismerésben részesült. Tanár, író. Karcolatokat, életképeket ír a bácskai rónaságról és lakóiról. Több ilyen tárgyú gyűjtemény szerzője. Ezek közül legismertebb a *Ključ od kapije* („Kapukulcs”) című, három kiadást megért kötete (2004, 2005, 2007). Újvidéken él és alkot.

Székács Vera 1937-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Többek között Gabriel García Márquez könyveinek fordítója.

Széles Klára 1936-ban született Pakson. Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: *Mit látsz egy íróasztalon? – Lászlóffy Aladár világa* (2007).

Szoboszlai-Kiss Katalin 1973-ban született Szilágysomlyón (Románia). Filozófus. A győri Széchenyi István Egyetem és a veszprémi Pannon Egyetem tanára. Önálló kötete: *Poszeidóniosz – Törédek és kommentár* (2009).

Tolnay Imre 1968-ban született Győrött. Festő, grafikus. Szülővárosában él.

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Puedlo Könyvesbolt (Aradi vértanúk útja 8.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bunker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2010. XXXIII. évfolyam, 3. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Hungaro-Len Kft. Komárom

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2010. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

---

nka

Nemzeti Kulturális Alap

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 10003